

PUNEREA SUB INTERDICȚIE

HONORÉ DE BALZAC

Comedia umană

Honoré de BALZAC

**Punerea sub
interdicție**

În românește de
Barbu Brezianu

L'Interdiction,
1836

Wm. Hall

Cuprins

I. DOI PRIETENI

II. UN JUDECĂTOR RĂU JUDECAT

III. CEREREA

IV. CE A VORBIT O FEMEIE LA MODĂ CU
JUDECĂTORUL POPINOT

V. NEBUNUL

VI. INTEROGATORIUL

*Închinată domnului contraamiral Bazoche,
guvernator al insulei Bourbon, cu recunoștința
autorului.*

DE BALZAC

I.

DOI PRIETENI

Într-o zi a anului 1828, spre unu din noapte, doi inși ieșeau dintr-o casă pe strada Faubourg Saint-Honoré, lângă Elysée-Bourbon¹; cel dintâi era vestitul medic Horace Bianchon, iar celălalt baronul de Rastignac², unul dintre cei mai eleganți bărbați ai Parisului, – amândoi vechi buni prieteni.

Trimiseseră fiecare trăsurile acasă și acum, în drumul lor, nu mai întâlneau niciuna. Noaptea era însă senină și caldarâmul uscat.

¹ *Elysee-Bourbon* – palatul Elysee, astăzi reședința președintelui Republicii franceze, a purtat diverse nume. În vremea Restaurației (1815—1830), fiind pe tron Bourbon-ii, palatul s-a numit Elysée-Bourbon.

² *Bianchon, Rastignac* – aceste personaje ale lui Balzac apar în mai multe romane din *Comedia umană*. În *Moș Goriot*, Bianchon și Rastignac sunt studenți – primul în medicină, al doilea în drept – și se împrietenesc la pensiunea Vauquer. Ambițiosul Rastignac va deveni ministru în 1839.

— Haidem până în bulevard pe jos, propuse Eugène de Rastignac lui Bianchon. O să iei o birjă de la Club; acolo le găsești până dimineața. O să mă însoțești până acasă.

— Cu plăcere.

— Ei! ia spune dragă, ce părere ai?

— Despre femeia aia? întrebă rece doctorul.

— Se putea să vorbești tu altfel, Bianchon! zise Rastignac.

— Ei, și? ce vrei să spui?

— Dar, scumpul meu, vorbești despre marchiza d'Espard ca despre o bolnavă bună de internat la spital.

— Vrei să-mi cunoști părerea, Eugène? Dacă părăsești pe doamna de Nucingen pentru marchiza asta, atunci chiar că-ți schimbi calul cu o gloabă.

— Doamna de Nucingen are treizeci și șase de ani, Bianchon.

— Iar cealaltă treizeci și trei, se repezi doctorul.

— Nici cele mai neînduplecate vrăjmașe nu-i dau mai mult de douăzeci și șase.

— Dragul meu, de vrei să afli vârsta unei femei, privește-i tâmpelile și vârful nasului. Cât s-ar strădui cu dresurile lor, nu pot face nimic împotriva acestor peceti necruțătoare a timpului. Acolo, fiecă an trăit și-a lăsat urma. Când tâmpelile încep să se lase, să fie brăzdate și oarecum veștejite, când pe vârful nasului se ivesc acele punctișoare asemănătoare firicelelor vărsate la Londra de hornurile din care fumegă funinginea de cărbune, atunci adio, dragul meu, femeia a trecut de treizeci de ani! Fi-va ea frumoasă, spirituală, fi-va ea iubăreață, fi-va ea tot ce vei voi, – a trecut însă de treizeci de ani: e coaptă! N-am nimic împotriva acelor care îndrăgesc asemenea femei; numai că nu se cade unui bărbat ca tine să ia un măr încrețit de iarnă drept unul domnesc care te îmbie din pom să-l muști. Când ești îndrăgostit, nu te duci niciodată să purici catastifele Ofițerului Stării Civile; nu îndrăgești o femeie pentru că are cutare sau cutare vârstă, pentru că-i un ta sau frumoasă, toantă ori spirituală; o iubești pur și simplu fiindcă o iubești.

— Ei bine, eu unul o iubesc cu totul pentru altă pricină. Se numește marchiza d'Espard, e născută Blamont-Chauvry, astăzi femeie la modă; e inimoasă, are un picior tot atât de frumos ca și al ducesei de Berry³, cam o sută de mii de livre venit, și într-o bună zi poate mă voi căsători cu dânsa! În sfârșit, e în măsură să mă scape de datornici!

— Te credeam un om bogat, spuse Bianchon, întrerupându-l.

— Da' de unde! Am o rentă de douăzeci de mii de livre; abia de-mi ajunge să-mi țin caii și trăsura. Am fost tras pe sfoară în afacerea domnului de Nucingen, – îți voi istorisi și povestea asta. Mi-am măritat surorile, asta-i cea mai însemnată ispravă pe care am făcut-o de când nu ne-am mai văzut; sunt mai bucuros să le știu pe ele la casa lor, decât dac-aș avea eu însumi o rentă de cinci sute de mii de franci. Acum, ce vrei să fac? Sunt un ambițios. Unde mă poate duce aventura asta cu doamna de Nucingen? Încă un an și voi fi cotelat, etichetat, așa cum e categorisit un om căsătorit. Culeg toate neplăcerile căsătoriei și ale burlăciei, în schimb nu mă bucur de niciunul dintre foioasele lor; iată situația falsă la care ajung toți cei ce stau agățați prea mult de aceeași fustă!

— Poate crezi c-ai dat peste cine știe ce noroc? întrebă Bianchon. Marchiza ta, dragul meu, nu-mi place câtuși de puțin.

— Opiniile tale liberale au ajuns să-ți întunece mintea. Dacă, de pildă, doamna d'Espard ar fi fost o simplă doamnă Rabourdin⁴.

— Ascultă, dragă – nobilă sau burgheză – femeia asta n-o să aibă niciodată suflet! Ea va rămâne întruchiparea desăvârșită a egoismului! Crede-mă, doctorii sunt deprinși să

³ *ducesa de Berry* – soția fiului al doilea al lui Carol al X-lea; a avut un rol contrarevoluționar, după detronarea socrului său (1830).

⁴ *o simplă doamnă Rabourdin* – personaj în romanul lui Balzac *Slujbașii*, doamna Rabourdin este soția unui funcționar merituos, dar victimă a intrigilor din minister. Cultivată și ambițioasă, doamna Rabourdin se străduia să țină casă deschisă și să aibă relații.

judece oamenii și lucrurile; cei mai îndemânatici, spovedind trupul, ajung să spovedească și sufletele. În ciuda frumosului budoar în care ne-am lăfăit astă-seară, în ciuda luxului acestui palat, să nu te mire dacă afli că marchiza ta e înglodată-n datorii.

— Ce te face să crezi asta?

— Nu afirm nimic, presupun doar; vorbea despre sufletul ei așa precum răposatul Ludovic al XVIII-lea vorbea despre inima sa. Ascultă-mă: femeia asta firavă, palidă, cu părul ei castaniu și care se plânge doar pentru a fi plânsă – se bucură de o sănătate de fier, are o poftă de mâncare nestăpânită, puterea și bicisnicia unui tigru. Niciodată mătasea sau muselina n-au îmbrobodit cu atâta dibăcie minciuna. *Ecco!*⁵

— Mă sperii, Bianchon! Văd c-ai învățat multe atunci când locuiam împreună în casa Vauquer!

— Da dragă, de atunci mi-a fost dat să văd o sumedenie de marionete, păpuși și paiate! Așa că mă pricep și eu un pic la cuconițele astea frumoase căroră tu le îngrijești trupul și ceea ce au ele mai de preț: copilul (dacă și-l iubesc) – și obrazul (pe care și-l adoră în orice caz!) Stai și le veghezi, bunăoară, nopți întregi, te istovești ca să îndepărtezi cea mai mică vătămare a frumuseții lor – oricare ar fi. Să zicem c-ai izbutit; tănuiești secretul, taci chitic, iar când vii să-ți ceri nota de plată, dumnealor o găsesc grozav de costisitoare. Cine le-a scăpat? Natura! Departe de a-ți aduce vreo laudă, te vor fi bârfit, ferindu-se de a te mai recomanda mai departe, ca doctor, prietenelor lor. Dragul meu, femeile astea despre care voi spuneți c-ar fi: „Niște îngerii!” – eu le-am văzut descotorosite de toate dichisurile sub care-și ascund sufletul, le-am văzut fără toate zorzoanele cu care-și acoperă cusururile, fără fasoane și fără corset! Te asigur că nu-s câtuși de puțin atrăgătoare! Începusem să știm cât prundiș și mâl zace sub talașul ăsta al lumii, pe vremea când corabia ne zvârlise pe râpa casei Vauquer; dar ce a fost acolo-i fleac! De

⁵ *Ecco* – în limba italiană: *Iată!*

când cunosc societatea asta înaltă, am văzut hidoșenia înveșmântată în atlas, oameni de teapa lui Michonneau, înmănușați în alb; oameni ca Poirer, acoperiți de decorații; boieri de neam, mai pricepuți la cămătărie decât moș Gobseck! Spre rușinea omenirii, atunci când am vrut să strâng mâna Virtuții, am aflat-o dârdâind de frig într-o mansardă, trudită și defăimată și târându-și viața cu un biet venit de o mie cinci sute de franci, și fiind socotită drept zurlie, drept zăludă sau toantă... în sfârșit, dragă, – marchiza dumitale e o femeie la modă și eu nu pot să sufăr soiul ăsta de femei. Vrei să știi de ce? O femeie mare la suflet, blândă, cu gusturi alese, bună la inimă, o femeie ducând o viață simplă, n-ajunge niciodată să fie la modă! Trage concluzia? Este o oarecare analogie între o femeie la modă și un bărbat în putere, cu singura deosebire că însușirile prin care bărbatul se ridică deasupra celorlalți, îl fac pe acesta să crească și îi măresc gloria; în timp ce însușirile prin care femeia ajunge la o vremelnică stăpânire, nu-s altceva decât niște îngrozitoare vicii; ea se schimonosește pentru a-și camufla caracterul; și pentru a putea lua parte la vârtejul vieții, trebuie să aibă o sănătate strașnică sub o înfățișare plăpândă. Ca medic, știu prea bine că un stomac bun exclude o inimă bună. Femeia dumitale la modă e o nesimțită; setea de plăceri e pricinuită de trebuința de a-și încălzi firea ei rece, însetată după emoții și plăceri, – ca ramoliții cărora li se scurg ochii în avanscena Operei. Având mai multă minte decât inimă, pentru a izbândi, renunță la patimile adevărate, jertfește chiar și pe prietenii cei buni, așa precum un general, spre a putea câștiga bătălia, trimite în prima linie pe cei mai devotați dintre locotenenții lui. Femeia la modă aproape că nici nu mai e o femeie; ea nu-i nici mamă, nici soție, nici iubită! E doar un sex într-un creier – ca să vorbim în termeni medicali... așa fel încât marchiza dumitale prezintă toate simptomele monstruoșității: are ciocul coroiat ai pasărilor de pradă, ochiul sticlos și rece, limba catifelată, netedă ca oțelul unei mașini, pune în

mișcare orișice, afară de inimă.

— E un dram de adevăr în cele ce spui, Bianchon.

— Numai un dram? reluă Bianchon. Nu, – tot ce spun e adevăr! Crezi poate că n-am fost atins până în adâncul inimii de politețea jignitoare cu care mă făcea să măsoz distanța ideală pe care noblețea domniei-sale o pune între mine și ea? Crezi tu că n-am fost cuprins de o adâncă milă față de alintările ei de mătă, atunci când mă gândeam unde voia s-ajungă? Dacă peste un an de zile aș ruga-o să-mi facă cel mai mic serviciu, cred că nu s-ar osteni să scrie un rând pentru mine; însă în astă-seară n-a încetat să-mi facă ochi dulci, crezând că am să-l pot înrâuri pe unchiul Popinot, de care atârnă câștigarea procesului ei...

— Dar, scumpul meu, oare ți-ar fi plăcut mai bine să te șfichiuiască? Admit catilnara⁶ împotriva femeilor la modă, însă ești alături de subiect. Îmi va place mai degrabă să am de soție o marchiză d'Espard, decât pe cea mai castă, cea mai modestă și iubitoare făptură de pe pământ. Însoară-te cu un înger! Trebuie să te duci să te îngropi cu fericirea undeva departe, la țară... Soția unui bărbat politic trebuie să zbârnâie ca un motor de guvernare. E o mașinărie de complimente frumoase, de temenele: ea trebuie să fie prima și cea mai credincioasă dintre uneltele de care se folosește un ambițios; în sfârșit, ea este un prieten care se poate compromite fără primejdie și pe care-l poți renega fără urmărire. Presupune că Mohamed ar descăleca la Paris în veacul al XIX-lea! Nevasta lui ar fi o Rohan, vicleană și lingușitoare ca o soție de ambasador și șireată ca Figaro⁷... O soție care știe numai să iubească, nu te duce la nimic; în schimb, o femeie de lume care îți va aduce totul, este ca un diamant cu care un bărbat poate tăia orișice geam, dacă nu

⁶ *catilnara* – satiră violentă, după numele celor îndreptate de Cicero împotriva patricianului Catilina.

⁷ *șireată ca Figaro* – e vorba de iscusitul și spiritualul valet din comediile lui Beaumarchais: *Bărbierul din Sevilla* și *Nunta lui Figaro*. Beaumarchais a trăit între anii 1732—1799.

posedă el acea cheie de aur – descuietoare a tuturor porților. Pentru burghezi, – virtuțile burgheze; pentru ambițioși, – viciile ambiției! De altfel, crezi tu, dragă, că dragostea unei ducesă de Langeais, sau a unei Maufrigneuse, sau a unei Lady Dudley⁸ aduce după sine și năstrușnice plăceri? De-ai ști cât preț dă ținuta rece și severă a acestor doamne, până și celor mai mici mărturii de afecțiune! Ce bucurie să vezi o pervincă mijind pe sub zăpadă! Un surâs aruncat sub evantai dezmente rezerva unei atitudini impuse și face mai mult decât dezmiardările dezlănțuite ale burghezilor tale, cu tot devotamentul lor îndoielnic; căci în dragoste devotamentul e foarte aproape de speculație. Și apoi o femeie la modă – o Blamont-Chauvry de pildă – își are totuși virtuțile ei! Virtuțile ei sunt averea, puterea, fala, un oarecare dispreț pentru tot ceea ce nu-i la înălțimea ei...

— Foarte mulțumesc, zise Bianchon.

— Măi nătăfleată! răspunse râzând Rastignac. Hai, nu fi bătăran – fă și tu ca amicul Desplein⁹; caută și tu mai bine s-ajungi baron, cavaler al ordinului Sfântului Mihail, pair al Franței¹⁰ și mărită-ți fetele cu ducii.

— Eu unul, zic că ai naibii...

— Hai, hai! văd că nu te pricepi decât la medicină! Zău, să știi că mă necăjești tare mult...

— Urâsc acest soi de oameni, și aș dori să vină o revoluție

⁸ *ducesa de Langeais... o Maufrigneuse sau o lady Dudley* – aristocrate din romanele lui Balzac; ducesa de Langeais dă chiar numele unui roman balzacian; ducesa de Maufrigneuse apare în *Salonul cu vechituri*, în *Modeste Mignon* etc.; lady Dudley își poartă intrigile în *Crinul din vale*, *O fiică a Evei-ei*. Niciuna dintre aceste aristocrate nu aduce fericire celor care le frecventează și le admiră.

⁹ *amicul Desplein* – Desplein, tipul chirurgului celebru, are o tinerețe săracă și e ajutat să-și termine studiile de medicină de un biet sacagiu (v. *Liturghia unui ateu*).

¹⁰ *pair al Franței* – în secolul al XIX-lea, membru al Camerei aristocratice, creată în 1814 de Bourbonii „restaurați” pentru a contrabalansa Camera deputaților, pe care n-o puteau suprima. Demnitatea de *pair* era acordată de rege și era ereditară. Instituția a dispărut prin revoluția din 1848.

care să ne scape pe veci de ei!

— Așadar, dragul meu Robespierre cu seringă, n-ai să te duci mâine să-l vezi pe unchiul Popinot?

— Cum să nu, când e vorba să-ți lac un serviciu, m-aș duce să-ți aduc și apă din iad...

— Mă înduioșezi, scumpul meu; am promis că marchizul va fi pus sub interdicție! Ia te uită, îmi mai picură o bătrână lacrimă de recunoștință.

— Dar să știi un lucru – zise Horace mergând mai departe – nu-ți fângăduiesc că Jean-Jules Popinot îți va face pe plac; tu nu-l cunoști. O să ți-l aduc însă poimâine la marchiza dumitale, care o să-ncerce să mi-l vrăjească. Dar mă îndoiesc. Dacă toate trufe¹¹, toate ducesele, toate fripturile rumenite, toate cuțitele de ghilotină s-ar năpusti acolo cu farmecul lor ademenitor, dacă însuși regele i-ar fângădui că-l va face *pair*, dacă bunul Dumnezeu i-ar da investitura Paradisului și zestrea Purgatoriului, niciuna dintre aceste momeli nu l-ar putea îndupleca să mute vreun fir de păr de pe un taler al balanței pe celălalt. Așa cum moartea e moarte, Popinot e judecător!

Cei doi prieteni ajunseră la colțul Bulevardului Capucines, în fața Ministerului Afacerilor Străine.

— Iată-te acasă, zise Bianchon râzând și arătându-i locuința ministrului, uite-ți și trăsura, adăugă el arătând o birjă. La asta se rezumă viitorul fiecăruia dintre noi.

— Vei fi fericit acolo în fundul apei, pe când eu mă voi lupta cu furtunile la suprafață; până ce; scufundându-mă și eu, voi veni să-ți cer să mă adăpostești în peștera ta.

— Atunci, pe sâmbătă.

— Hotărât, și nu uita de Popinot!

— Voi face tot ceea ce îmi va îngădui conștiința. Se prea poate ca această cerere de punere sub interdicție s-ascundă

¹¹ *trufe* – ciuperci care cresc îngropate în pământ, considerate ca mari delicatese în bucătăria franceză.

vreo mică *dramorama*¹² – ca să amintim printr-un singur cuvânt de relele noastre timpuri bune de odinioară!

— Săracul Bianchon! Nu va fi niciodată altceva decât un biet om cinstit, își zise Rastignac, uitându-se după birja ce se depărta.

¹² *dramorama* – obiceiul glumeț de a adăuga *rama* la sfârșitul cuvintelor se datorează invenției „panoramelor” și „dioramelor” de la începutul sec. XIX; cuvintele compuse în acest fel făceau parte din argoul tinerilor pictori ai epocii (v. *Moș Goriot*).

II.

UN JUDECĂTOR RĂU JUDECAT

Rastignac m-a rugat să încerc ceva foarte greu, își spuse Bianchon la deșteptare, amintindu-și de intervenția delicată pe care trebuia s-o facă. N-am cerut niciodată unchiului nici cel mai mic serviciu în legătură cu tribunalul, – în schimb eu am dat pentru el mii de consultații *pe gratis*. De altfel, noi doi vorbim verde. Îmi va spune da sau ba, – și cu asta gata!”

După acest scurt monolog, vestitul medic porni, încă de la șapte dimineața, spre strada Fouarre, unde locuia domnul Jean-Jules Popinot, judecător la Tribunalul de primă instanță al Departamentului Senei. Strada Fouarre – cuvânt care însemna altădată strada Paielor¹³ – era în veacul al XIII-lea cea mai vestită stradă din Paris. Acolo se aflau

¹³ *strada Paielor* – această stradă exista la Paris încă din secolul al XIV-lea, în cartierul școlilor. Se numea așa, fiindcă școlarii stăteau pe paie în timpul lecțiilor. Purta pe atunci numele de Feurre (fouarre), care, în vechea franceză, înseamnă paie.

Facultățile, pe vremea când glasurile lui Abélard și Gerson¹⁴ răsunau în lumea științei. În zilele noastre, însă, ajunsese una dintre cele mai murdare ulițe ale celui de-al doisprezecelea arondisment¹⁵, cel mai sărac cartier al Parisului. Iarna, în această mahala, două treimi din populație n-are băț de lemn; aci se leapădă cei mai mulți prunci la „Oblonul Copiilor Găsiți”; tot ea dă cel mai ridicat procent de bolnavi la Spitalul Comunal, cei mai mulți cerșetori ambulanți, strângători de zdrențe și bătrâni suferinzi ce-i vezi pirotind pe lângă zidurile înșorite, cel mai mare număr de șomeri și de clienți ai Poliției corecționale.

Spre inima acestei ulițe pururea jilavă, a cărei rigolă duce spre Sena scursorile negre ale câtorva boiangerii, se află o casă bătrânească – pesemne restaurată sub Francisc Întâiul¹⁶ – zidită din cărămizi fixate prin brâuri de piatră cioplită. Trăinicia ei era adeverită de înfățișarea pe care deseori o au imobilele Parisului. Aș îndrăzni să zic că avea un fel de burtă – pricinuită de burdușirea primului cat, turtit sub greutatea celui de-al doilea și celui de-al treilea; însă, toate acestea bine proptite pe zidul zdravăn și gros al parterului. La prima vedere (cu toate că erau întărite prin chenare de piatră cioplită), părea că spaleții ferestrelor stau gata să se năruie; însă cercetătorul își dă de îndată seama că, datorită bătrânelor cărămizi și pietrelor roase de vremuri, clădirea asta putea, întocmai ca și turnul din Bologna, să-și păstreze, totuși, neclintit, centrul de gravitate... Trainicele temelii gălbejite ale parterului lăsau să se prelingă molcom, în toate anotimpurile, acea umezeală obișnuită a pietrelor.

¹⁴ *Abelard și Gerson* – profesori francezi din Evul Medii. Abélard (1079—1142) a fost un filosof conceptualist care cerea temeiuri raționale teologiei, iar Gerson (1362—1428) a însuflețit conciliul din Constance, care urmărea lichidarea schismei din Occident.

¹⁵ *al doisprezecelea arondisment* – astăzi, acest arondisment, în urma unor noi împărțiri raionale a Parisului, este al cincilea.

¹⁶ *sub Francisc întâiul* – adică la începutul secolului al XVI-lea: Francisc întâi a domnit între 1515 și 1547.

Trecătorul, când pășește pe lângă aceste ziduri, unde bornele¹⁷ ciobite nu-l mai apără de roțile cabrioletelor, simte o boare de umezeală. Ca la toate casele zidite înainte de apariția trăsirii, golul porții alcătuiește o boltă foarte scundă, asemănătoare întrucâtva cu intrarea unei temnițe. La dreapta acestei porți se află trei ferestre, prevăzute pe dinafară cu niște zăbrele atât de dese încât – datorită murdăriei și prafului așternut pe geamuri – curioșilor nu le e cu putință să vadă la ce anume folosesc încăperile igrasioase și întunecate. În partea stângă mai sunt alte două ferestre; dintre care una – deschisă câteodată – lasă să întrevezi pe portar, cu soția și copiii lui, foind, lucrând, gătind, mâncând și zbierând laolaltă, care mai de care, într-o încăpere pardosită și căptușită cu scânduri, unde totul se năruie și unde trebuie să cobori două trepte, la o adâncime ce pare să indice înălțarea progresivă a nivelului caldarâmului parizian. Dacă într-o zi de ploaie vreun trecător s-ar adăposti în acel lung gang – care cu grinzile lui văruite și ieșite în afară duce de la poartă la scară – îi va fi greu să nu dea ochi cu priveliștea dinăuntru casei. În stânga se află o grădiniță pătrată, care de oriunde ai măsura-o, nu poți face mai mult de patru pași; grădinița cu pământ negru are parmaclâcuri, dar fără viță de vie; la umbra celor doi pomi, în loc de iarbă, dai de hârtii, zdrențe, hârburi și moloz căzut de pe acoperiș; pământ sterp peste care vremea a lăsat – ca și asupra zidurilor – trunchiurile copacilor și crengilor, pecetea colbuită asemănătoare unei vechi zguri. Ambele aripi ale imobilului, așezate în unghi drept, își trag lumina zilei doar de la această grădiniță mărginită de două case vecine, case de chirpici, hodorogite, gata să se prăvălească. La fiecă cat afli mărturia grotescă a îndeletnicirii locatarului: ici vezi câteva prăjini pe care se usucă sculuri mari de lână vopsită; colo, pe o funie

¹⁷ *bornele* – în vremea când nu existau încă trotuare pe străzile Parisului, niște stâlpi de piatră de forma unor pietre de hotar, bornele, așezate în fața porților sau la colțul caselor, fereau pe trecători de cai și de căruțe.

de rufe, se leagăna câteva albituri; mai sus, pe o scândură, brăcuite, niște cărți își arată muchiile proaspăt tăiate, încondeiate ca marmura. Femeile cântă, bărbații fluieră, copiii urlă; tâmplarul taie scândurile cu ferăstrăul; un strungar ciocănește arama; toate meseriile s-au vorbit parcă să scoată, cu cele mai variate unelte, o hărmălaie cu adevărat înspăimântătoare. Acest loc de trecere, – nici curte, nici grădină și nici gang (aducând totuși puțin din fiecare), – are ca sistem general de decorațiune interioară niște bulumaci de lemn rânduți în chip ele ogive pe lespezi de piatră. Două arcade dau spre grădiniță; alte două stau față-n față cu poarta mare, lăsând deschisă priveliștea spre o scară de lemn, ale cărei trepte șubrede tremură sub picior; rampa acesteia – cu fierul ei întortocheat în năstrușnice forme – fost-a, pe vremuri, minunea vreunui meșter făurar... Fiece apartament, cu pervazul ușilor cătrănit de jeg, slină și colb, are uși duble, capitonate cu catifea de Utrecht, uși bătute cu piroane (odinioară poleite) în formă de romb. Aste glorioase vestigii dau de bănuț că, sub domnia lui Ludovic al XIV-lea¹⁸, aci locuise un consilier al Parlamentului, un eclesiast avut sau vreun vistiernic al Părților Cazuale. Însă, prin contrastul dintre prezent și trecut, aceste rămășițe ale luxului de odinioară stârneau doar un surâs.

Domnul Jean-Jules Popinot ocupa primul cat al acestui imobil care, din pricina strâmtimii uliței, era și mai întunecat decât sunt îndeobște etaje întâi ale celorlalte case pariziene. Bătrânul imobil era vestit pe întreg arondismentul doisprezece, căruia soarta îi hărăzise acest magistrat, – așa precum fiecărei boli îi este hărăzită o plantă tămăduitoare sau alinătoare... iată acum, în câteva trăsături, și omul pe care voia să-l cucerească sclipitoarea marchiză d'Espard.

¹⁸ *Ludovic al XIV-lea* – rege absolut al Franței între 1643—1715; înconjurat de o curte somptuoasă, care-l numea „regele soare”, Ludovic al XIV-lea își afirmă absolutismul prin expresii ca: „*Statul sunt eu*”.

În calitatea lui de magistrat, domnul Popinot se îmbrăca numai în haine cernite, port care ajuta să-l tacă ridicol în ochii oamenilor deprinși să judece lotul după aparențe. Cei ce doresc să păstreze demnitatea impusă de acest veșmânt trebuie să și-l dichisească neîncetat și cu multă migală; în timp ce onorabilul nostru domn Popinot era incapabil să păstreze, în ceea ce îl privea, acea curățenie puritană cerută de culoarea neagră. Pantalonii veșnic uzați semănau cu stofele subțiri din care se tac robele avocaților; ținuta sa de fiecare zi ajunsese, în cele din urmă, să imprime țesutului asemenea boțituri încât, pe alocuri, întâlneai dungi alburii, roșietice sau lucioase, ce trădau fie o nemaipomenită calicie, fie o neîngrijită sărăcie. Purta niște ciorapi groși de lână, scâlâmbiați în niște ghetete scâlciate. Rufăria, din pricină că-i zăcea prea mult în garderob, ajunsese să bată în ruginiu. Se vede treaba că răposata doamnă Popinot avusese o slăbiciune pentru rufărie; și pesemne că, după obiceiul flamand, nu se îndeletnicea decât de două ori pe an cu corvoada spălatului. Sacoul și jiletca judelui erau în concordanță cu pantalonii, cu ghetetele, cu ciorapii și cu rufăria. În ceea ce privește halul de neîngrijire, Popinot dădea dovadă de o îmbucurătoare statornicie: în chiar ziua în care se întâmpla să îmbrace o haină nouă, și-o armoniza pe dată cu ansamblul vestimentar, pătând-o cu o uluitoare repeziciune. Omul acesta aștepta ca bucătăreasa să-l încunoștințeze că pălăria i s-a învechit peste măsură, pentru ca să se hotărască să-și cumpere alta. Cravata-i era legată veșnic șleampăt, iar urma pe care baveta lui de magistrat o lăsa pe gulerul mototolit al cămășii rămânea mereu așa. Părul cărunt nu și-l pieptăna cu zilele, și se bărbierea doar de două ori pe săptămână... nepurtând niciodată mănuși, își vâra de obicei mâinile în buzunarele de la vestă, cu marginile soioase și aproape totdeauna rupte, ceea ce adăuga o trăsătură în plus la aspectul răpănos, prăfuit al făpturii sale.

Cine a fost prin Palatul de Justiție din Paris – loc unde forfotesc toate variantele costumului negru – acela își va

putea da seama de înfățișarea domnului Popinot. Obişnuința de a sta zile de-a rândul în şedință îi schimbaseră până și conformația mădulelor, așa precum nesfârșite, anostele pledoarii influențează asupra fizionomiei magistraților. Închis în săli penibil de înguste, clădite fără nicio maiestate arhitecturală și în care aerul se viciază de îndată, judele parizian ia, vrând-nevrând, o înfățișare posacă, crispată de atenție, mahmurită de atâta plictis. Pielea i se gălbejește, căpătând – după cum e firea omului – reflexe verzui. În sfârșit, tânărul cel mai în floare ajunge ca să se prefacă într-un fel de palidă mașină de considerente juridice, într-un robot aplicând Codul la toate cazurile, cu indiferența cu care se învârt roțile unui orologiu.

Așadar, dacă natura nu-l înzestraseră pe domnul Popinot cu o înfățișare plăcută, nici magistratura nu-i înfrumusețaseră întru nimic făptura. Silueta sa părea schițată din linii ce se băteau cap în cap. Genunchi noduroși, picioare ciolănoase și mâini lătărețe, contrastau cu o față sacerdotală, care semăna de departe cu un cap de vițel, o față searbăd de blândă, stoarsă de vlagă, prost luminată de niște ochi ceacări, despărțită de un nas drept și turtit, având deasupra o frunte teșită, împodobită cu două urechi clăpăuge, dizgrațios de pleoștite. Părul lui rar și subțire descoperea tivga prin mai multe cărări răzlețe. O singură trăsătură ar fi prețuit fizionomistul în fața lui: gura, pe care se citea o dumnezeiască bunătate. Omul acesta avea niște buze mari, roșii, cu multe crețuri, sinuoase, mobile, expresive, în care natura întruchipase simțăminte frumoase; niște buze ce vorbeau inimii și vesteau deșteptăciune, cuget limpede, darul unei adânci intuiții și un duh îngeresc. De aceea, l-ai fi judecat greșit dacă te-ai fi luat numai după fruntea ștearsă, după ochii veștezi și jalnica-i înfățișare. Viața lui Popinot se potrivea cu fizionomia sa, ascunzând o neștiută bogăție intelectuală și virtutea unui sfânt.

Absolvise Facultatea de Drept cu atâta strălucire, încât împăratul Napoleon, între anii 1806 și 1811 – cu prilejul

reorganizării justiției, la propunerea lui Campacérès¹⁹ – îl înscrisese în fruntea celor ce aveau să fie numiți la Curtea Imperială din Paris. Popinot însă nu era de felul lui un intrigant. La fiecare nouă intervenție, la fiecare nouă cerere, ministrul îl retrograda. Popinot nu pusese niciodată piciorul la arhicancelar și nici la ministrul Justiției. De la Curte fu exflisit la Tribunal; apoi, datorită lucrărilor unor oameni întreprinzători și înfigăreți, se văzu coborât pe treapta cea mai de jos: fu numit jude-supleant! Ca un singur glas vui tot Tribunalul: Popinot jude-supleant! Nedreptatea strigătoare stârni indignare în toată lumea judiciară; avocații, apozii, toți erau uluiți, în afară doar de Popinot, care nu se sinchisea. După ce vâlva stârnită se potoli, fiecare fu de părere că „totul e cât se poate de bine în cea mai bună lume cu putință”, care hotărât că trebuia să fie lumea judiciară. Popinot rămase așadar supleant, până în ziua când cel mai vestit ministru de Justiție al Restaurației²⁰ răzbună în sfârșit samavolniciile și nedreptățile făcute acestui om sfios și tăcut de către mai-marii dregători împărătești. Astfel că, după ce timp de doisprezece ani stătuse ca jude-supleant, domnul Popinot era de-acum fără îndoială sortit să moară simplu judecător la Tribunalul Senei.

Spre a înțelege sumbra ursită a unuia dintre oamenii cei mai înzestrați ai tagmei judecătorești, se cuvine să intrăm în unele considerațiuni care vor da în vileag viața și caracterul

¹⁹ *reorganizarea Justiției...* Cambacères noul cod napoleonian de procedură civilă a intrat în vigoare în 1807, cel penal în 1811. Marele consiliu era format din șase demnitari inamovibili, printre care arhicancelarul Imperiului, considerat ca al doilea mare dregător. El prezida promulgarea legilor. Carnbacérès (1753—1824) a fost arhicancelar și a contribuit la redactarea Codului Civil.

²⁰ *cel mai vestit ministru al Restaurației* – e vorba de Pasquier, Etienne-Denis, procuror general în timpul Imperiului napoleonian și ministru de Justiție în vremea Restaurației. Era apreciat atât pentru spiritul lui moderat și ferm, cât și pentru bogata-i cultură. A lăsat *Memorii* interesante (1767—1862).

acestui. Pe de altă parte, vor ieși la iveală și câteva din dedesubturile acestei mari mașini numite Justiția. Cei trei președinți sub care – rând pe rând – domnul Popinot a slujit la Tribunalul Senei, îi dăduseră atribuții de *judecător*, singurul cuvânt în stare să cuprindă ideea de exprimat. Firește că în acest rang nu a putut să-și dea măsura capacității la care l-ar fi îndrituit studiile sale anterioare. Așa după cum un pictor este invariabil trecut de către șleahta artiștilor, cunoscătorilor sau nătărăilor, în categoria peisagiști, portretiști, pictori ce cultivă tematică istorică, marină, sau pictori de gen – tot astfel și Popinot își avu eticheta și fu catagrafiat ca atare. Oamenii aceștia – din ciudă, din atotputernicie critică sau din vreo prejudecată – mărginesc inteligența persoanei, cu gândul că trebuie să existe în orice creier vreun loc bătătorit; lumea aplică acest șablon atât de strâmt scriitorilor, oamenilor de stat și tuturor acelor care încep printr-o specialitate, înainte de a fi proclamați „universali”. Așa i-a fost scris și lui Popinot, care fu categorisit în genul lui. Magistrații, avocații, portăreii – toți cei ce forfotesc prin pajiștile judiciare – deosebesc într-o cauză două elemente: Dreptul și Dreptatea, Dreptatea rezultă din fapte. Dreptul este aplicarea principiilor la fapte. Cineva poate, de bună seamă, să aibă dreptate și, totuși, fără ca judecătorul să poată fi învinuit cu nimic, în fața Justiției, el să piardă. Între conștiință și fapt se despică o prăpastie de rațiuni hotărâtoare, necunoscute judecătorului, rațiunii ce duc la osândirea sau la legitimarea unui anume fapt. Judecătorul nu e Dumnezeu; datoria lui este să cumpănească faptele cu principiile și să judece (folosindu-se de o unitate de măsură determinată) o serie de spețe infinit de variate. Dacă, spre a putea da sentințe drepte, judele ar avea puterea să scruteze conștiințele și să descurce pricinile, atunci fiecare judecător ar fi un om mare. Franța ar avea nevoie de aproape șase mii de asemenea magistrați; dar nicio generație n-are în slujba ei șase mii de oameni mari; cu atât mai puțin îi va putea avea în corpul judecătoresc. În mijlocul

civilizației pariziene, Popinot era foarte iscusit *cadiu*²¹, care, după ce prin însușirile inteligenței și după ce frecase îndelung fiecare litera a legii de spiritul faptelor, ajunsese să-și dea seama de greșeala judecăților pripite și violente. Ajutat de o profundă pătrundere judiciară, el străpungea carapacea îndoitei minciuni cu care avocații cocoloșesc adevăratul miez al proceselor. Popinot era judecător în felul în care Desplein era chirurg. El scruta conștiințele, așa cum acest savant sfredelea trupurile. Viața și deprinderile sale îl făceau capabil să drămuiască gândurile cele mai tainice – prin cercetarea faptelor. Adâncea procesele așa cum Cuvier²² scotocea măruntaiele pământului. Înainte de a trage vreo concluzie, mergea din deducție-n deducție și reclădea trecutul conștiinței, așa cum Cuvier reconstitua un *anoploteriu*. Când, de pildă, avea de redactat un raport, el se trezea deseori noaptea, descoperind o dâră de adevăr care deodată îi licărea prin minte. Izbît de marile nedreptăți ce încununează îndeobște luptele juridice, unde totul se întîmplă în pofida omului cinstit, Popinot puneă deseori concluzii împotriva Dreptului, clar în favoarea Dreptății, în toate procesele în care plana un oarecare dubiu. Colegii lui îl socoteau din această privință un spirit puțin practic; argumentele sale, fructul unor duble deducțiuni, prelungeau astfel deliberările instanței; iar din clipa când Popinot simțea că-i ascultat în silă, își dădea părerea foarte pe scurt. Se zicea că în asemenea împrejurări judecă prost; însă având în vedere spiritul său de apreciere nemaipomenit, judecata sa limpede și perspicacitatea-i adâncă, – el trecea ca fiind înzestrat cu o deosebită aptitudine pentru greaua funcțiune de judecător de instrucție. Și astfel rămăsese, cea mai mare parte a vieții, un

²¹ *cadiu* – judecător musulman care are și funcții religioase.

²² *Cuvier Georges* – naturalist francez (1769—1832) care a formulat legea corelației formelor, pe baza căreia putea reconstitui, pornind de la câteva oase, specii dispărute – ca, de pildă, acel *anoploterium* (rumegetor din eocen) de care e vorba mai jos. Balzac citează des pe Cuvier, ca și pe celălalt mare naturalist al timpului, Geoffroy St. Hilaire.

simplicu judecător de instrucție. Deși însușirile îi făceau eminamente potrivit pentru această anevoioasă carieră și deși avea fama de a fi un încercat criminalist care-și îndrăgea meseria, inima lui bună îl chinuia neîncetat și, prins între conștiință și sentimentul de milă, se perpelea ca într-o menghină. Deși funcția de judecător de instrucție era salarizată mai bine decât cea civilă, nu ispitea însă pe nimeni; era prea absorbantă. Însă Popinot, muncitor neobosit, lipsit de ambiție și care știa ce înseamnă modestia și știința încercată, nu se plângea de ursita lui; el jertfi binelui obștesc atât înclinațiile lui firești, cât și compătimirea – lăsându-se surghiunit în mlaștinile Instrucțiunii criminale, unde știiu să fie deopotrivă de aspru și de bun. Uneori, prin mijlocirea grefierului, dădea prevenitului bani, fie pentru tutun, fie pentru o haină călduroasă de iarnă; această milostenie se făcea pe parcursul de la cabinetul judecătorului până la Souricière²³ – închisoarea temporară în care erau ținuți preveniții la dispoziția instructorului. Popinot știa să fie, deopotrivă, un neînduplecat judecător și om de suflet. Iată de ce nimeni nu izbutea să smulgă cu atâta ușurință mărturisiri fără a recurge la niciunul dintre obișnuitele tertipuri judecătorești. Avea de altfel agerimea unui adevărat geniu iscoditor. Omul acesta simplu și năuc, cu înfățișarea sa blajină și prostută, dibuia toate vicleniile Crispinilor²⁴ ocnași, dădea de gol chiar pe cele mai afurisite infractoare, izbutea să înduplece pe cei mai nemernici. Împrejurări puțin obișnuite îi ascuțiseră mintea. Spre a putea însă istorisi toate acestea, e musai să pătrundem în viața sa intimă; căci calitatea de judecător era doar latura socială a lui Popinot, în care sălășluia un alt ins – mai mare și mai puțin cunoscut.

²³ *Souricière* – numele acestei închisori: capcana de șoareci – se datora desigur faptului că aici erau ținuți preventiv arestații (cei căzuți în cursă ca șoarecii).

²⁴ *vicleniile Crispinilor* – Crispin este numele unor valeți din comedia italiană, cunoscuți pentru vicleniile lor ingenioase. În literatura franceză le-ar corespunde Scapin și Figaro.

Cu doisprezece ani înainte de ziua în care începe povestirea noastră, pe foametea aceea cumplită ce a coincis fatal cu șederea aliaților în Franța²⁵, Popinot a fost numit președinte al Comisiei extraordinare, care avea drept țel distribuirea merindelor pentru nevoiașii din arondismentul doisprezece, aceasta tocmai când avea de gând să părăsească locuința din strada Fouarre, pe care n-o îndrăgea nici el și nici soția lui. Acest mare jurisconsult, acest profund criminalist (a cărui superioritate părea o aberație în ochii colegilor) vedea de vreo cinci ani încoace dezlegarea a tot felul de pricini juridice, fără a înțelege însă și tâlcul lor. Urcând mereu prin mansarde și întâlnind mizeria la tot pasul, studiind chinuitoarele nevoi care duc treptat pe cei săraci la săvârșirea anumitor fapte blamabile și dându-și în sfârșit seama de greul zbucium al nevoiașilor, judele Popinot fu copleșit de o profundă milă, El deveni atunci ca un sfânt Vincențiu de Paul²⁶ pentru toți acești copii mari, pentru toți acești muncitori obidiți. Schimbarea sa însă nu fu săvârșită dintr-odată. Ca și viciile, binefacerea trebuie să-și ia mai întâi avânt. Milostenia usucă punga unui sfânt, așa după cum ruleta macină averea unui cartofor: treptat, Popinot văzu o sărăcie și alta, merse din pomană în pomană. După ce ridică toate zdrențele ce sunt pentru mizeria obștească ca un soi de oblojeală sub care mustesc răni înveninate, dătătoare de friguri, – până într-un an de zile deveni providența mahalalei sale. A ajuns membru în Comitetul de binefacere și în Biroul

²⁵ *șederea (așa-zișilor) aliați în Franța* – sub numele de „aliați” – termen pe care Balzac îl face să preceadă, într-o variantă a romanului de față, de epitetul disprețuitor de „așa-zișii” – se înțelegeau în acea vreme armatele engleze, prusace, austriece și ruse care au cوتropit Franța în 1814 și în 1815 pentru a-i „restaure” pe Bourboni. Armatele străine ale „Sfintei Alianțe” nu au părăsit Franța decât în 1818.

²⁶ *un sfânt Vincențiu de Paul* – preot francez (1581–1660), cunoscut pentru faptele sale de milostenie. El a instituit congregația „surorilor de caritate” și a fundat instituția de ocrotire a „copiilor găsiți”.

milosteniilor. De câte ori se ivea vreo slujbă onorifică, o primea și îndeplinea oficiul fără nicio îngâmfare, întocmai ca omul cu surtuc²⁷ care-și petrece viața împărțind supă prin piețele publice, pe oriunde întâlnea flămânzi. Popinot avea fericirea să poată acționa pe o arie mai întinsă și într-o sferă mai ridicată. Stătea de veghe, preîntâmpina crimele, dădea de lucru șomerilor, găsea câte o slujbă pentru neputincioși, împărțea cu chibzuință ajutoare oriunde nevoia o cerea; era sfetnicul văduvelor, apărătorul copiilor fără căpătâi, comanditarul micilor neguțători. Nimeni din Tribunal sau din Paris nu cunoștea această tainică viață a lui Popinot. Există virtuți atât de strălucite încât atrag după sine negura. Oamenii adumbriți se grăbesc să le pună sub obroc. Cât despre clienții magistratului, acești oameni trudiți, muncind zi și noapte, nu mai erau în stare să-i ducă mai departe buna faimă; aveau ingratitudinea copiilor ce nu-și pot achita niciodată datoria de recunoștință, fiind cu mult prea îndatorați. Există, firește, și ingratitudini forțate; dar care suflet a putut semăna binele pentru a culege recunoștința și a se crede apoi o inimă mare?

Încă din al doilea an al tainicului său apostolat, Popinot ajunsese să prefacă acea odaie de la parter, care primea lumină prin cele trei ferestre zăbrele cu drugi de fier, într-un fel de vorbitor. Pereții și tavanul acestei largi încăperi fuseseră văruiți; mobilierul era alcătuit din bănci de lemn (ca la școală), dintr-un dulap ordinar, un birou de nuc și un scaun, în dulap se aflau catastifele operelor de filantropie, modele de bonuri pentru pâine, un registru-jurnal. Popinot ținea scriptele negustorește, ca nu care cumva, din milă, să se lase tras pe sfoară. Toate nefericirile mahalalei se aflau consemnate și contabilizate aci, într-un registru unde obida

²⁷ *omul cu surtuc* – Edmé Champion, un fost copil găsit, care făcuse avere și se ocupa cu filantropia; cunoscut mai degrabă sub numele de „omul cu surtuc albastru”, fiindcă, astfel îmbrăcat, putea fi văzut prin 1830 la Paris, împărțind supă nevoiașilor sau plătindu-le masa.

fiecăruia își avea evidența – întocmai ca datornicii unui comerciant. Dacă uneori avea dubii cu privire la o familie sau la un om, magistratul cerea de la Siguranță fișele polițienești. Aghiotantul său, Lavienne, era un servitor făcut parcă anume pentru Popinot. El scotea amaneturile depuse la Muntele de Pietate sau le prelungea sorocul, alergând unde se simțea nevoia vreunui grabnic ajutor, în timp ce stăpânul lucra la Tribunal. Vara, de la patru la șapte, iar iarna, de la șase la nouă dimineața, odaia era ticsită de femei și copii săraci, pe care Popinot îi primea în audiență. Iarna acolo nici nu mai trebuia sobă; era așa înghesuală, încât odaia se încălzea de la sine; Lavienne așternea numai niște paie pe dușumeaua umedă. Cu timpul, băncile începuseră să lucească de parcă erau de mahon lustruit; apoi, la înălțimea omului, pe pereți, se așternu un soi de mazăgă provenită din frecușul zdrențelor și hainelor janghinoase ale acestor ponosiți. Îl iubeau atât de mult pe Popinot încât, chiar în timpul iernii, când se adunau în zori, înainte să le deschidă ușa, – femeile, ca să se dezmoștească, se încălzeau cu oale cu cărbuni, iar bărbații își băteau birjărește brațele pe umeri – nu făceau nici cel mai mic zgomot, nu cumva să-i tulbure somnul. Căutătorii de zdrențe, oamenii nopții, îi știau casa și se uitau adesea spre biroul magistratului, luminat până la ore târzii. În sfârșit, când treceau pe acolo hoții, ziceau: „Asta-i casa lui!” Și i-o respectau. Diminețile le consacra săracilor, după-amiezile criminalilor, iar serile treburilor judecătorești.

Spiritul de observație al lui Popinot era așadar, vrând-nevrând, orientat în două direcții: pe de o parte ghicea virtuțile sărăcimii, bunele simțăminte jignite, faptele frumoase (în principiu), devotamentul necunoscut; iar pe de alta izbutea să scruteze în străfundul conștiințelor, urmărirea cele mai mici trăsături ale crimei și cele mai subțiri ițe ale delictelor. Averele lui Popinot producea o rentă de o mie de

scuzi²⁸. Soția lui – soră cu domnul Bianchon-tatăl, doctorul de la Sancerre – îi mai adusese de două ori pe atât. De cinci ani murise, lăsându-i întreaga moștenire.

Cum salariul de jude-supleant nu era prea mare și cum Popinot fusese numit judecător „plin” abia de patru ani, e lesne de ghicit pricina zgârceniei în cele ce privește viața și persoana; căci cu puținele lui venituri avea de, făcut față la nenumărate binefaceri. De altfel, indiferența asta față de îmbrăcăminte, care arăta că Popinot nu se sinchisea câtuși de puțin de el, nu era oare semnul unei înalte științe, al unei arte trăite intens, al unui cuget veșnic viu? Pentru a-i desăvârși portretul, va fi de ajuns să adăugăm că Popinot era printre puținii magistrați ai Tribunalului Senei cărora nu le fusese conferită Legiunea de Onoare²⁹.

Acesta era omul pe care președintele Secției a doua a Tribunalului îl delegase să ia interogatoriu marchizului d’Espard, pe baza plângerii soției care cerea punerea lui sub interdicție. Popinot nu intrase nici de doi ani de zile în tagma judecătorilor civili.

Strada Fouarre, în care viermuiau dis-de-dimineată atâția nenorociți, se golea pe la ora nouă, spre a-și relua obișnuita înfățișare întunecoasă și mizeră. Bianchon dădu bice calului ca să-l mai poată prinde pe unchiu-său în toiul audiențelor. Surâdea la gândul ciudatului contrast pe care avea să-l facă judecătorul alături de doamna d’Espard; însă avea să-l îndemne să-și schimbe hainele, ca să nu pară atât de caraghios.

Oare o avea unchiul vreun rând nou de haine? se întrebă Bianchon când intră în sala slab luminată de ferestrele vorbitorului. Cred că ar fi bine să mă înțeleg cu Lavienne în

²⁸ o *rentă de o mie de scuzi* – scudul (*ceu*) valorând trei franci, renta era, deci, de trei mii de franci.

²⁹ „Legiunea de onoare” – decorație franceză, instituită în 1802 de Napoleon Bonaparte; pe atunci prim-consul, pentru a răsplăti serviciile militare și civile.

privința asta.

La uruitul cabrioletei, vreo zece săraci ieșiră mirați de sub tindă și, recunoscându-l pe doctor, îl salutară; căci gloata nevoiașilor nenorociți cunoștea tot atât de bine pe Bianchon, care trata pe gratis bolnavii recomandați de judecător. Bianchon îl zări pe unchiul său în mijlocul vorbitorului. Băncile erau înțesate de nevoiași, fiecare îmbrăcat cu niște țoale prezentând ciudătenii din cele care fac, chiar și pe trecătorii lipsiți de simț artistic, să stea pe loc să privească. Desigur că un desenator (un Rembrandt, de pildă, de s-ar mai găsi vreunul în zilele noastre), văzând jelania asta smerită și tăcută, ar fi creat una dintre cele mai admirabile compoziții. Iată fața austeră și zbârcită a unui bătrân cu barbă albă, cu fruntea apostolică, înfățișând privirilor parcă icoana desăvârșită a sfântului Petru. Pieptul lui, puțin descoperit, lăsa să se vadă o puternică musculatură, semn al unei sănătăți de fier care-i ajutase să-ndure lungul calvar al nenorocirilor. Colo vedeai o tânără alăptându-și pruncul și ținând totodată între genunchi un puști de vreo cinci ani. Sânul ei dalb, străluminând printre zdrențe, trupul străveziu al sugarului și chipul copilului în care puteai desluși pe ștregarul de mâine, gingășia contrastului între glotura asta de mutre rebegite și această familie te înduioșau. Ceva mai încolo, o bătrână femeie, galbenă și zgribulită, întruchipa masca respingătoare a pauperismului răzvrătit, gata să răzbune într-o zi de răscoală toate suferințele trecutului. Iată și un tânăr muncitor slăbuț și leneș; privirea ageră arăta că are înalte însușiri, sugrumate însă de nevoi zadarnic combătute; nu spunea nimic în legătură cu suferințele lui; dar era pe punctul să se prăpădească, deoarece n-avusese nicicând prilejul să poată ieși din uriașul smârc în care îl înglodaseră toate mizeriile, sfâșiindu-se una pe alta. Erau foarte multe femei; bărbații plecați prin ateliere le lăsaseră fără îndoială lor grija de a pleda cauza gospodăriei, cu acel duh specific femeilor din popor, mai totdeauna regine în cocioabele lor. Vedeai acolo basmale hărtănite, poalele

rochiilor tivite cu noroi, broboade destrămate, scurteici janghinoase și ciuruite, însă pretutindeni niște ochi care scăpărau ca para focului. Era o îngrozitoare adunare a cărei înfățișare îți făcea dintru început scârbă dar care, mai apoi, îți pricinuia un soi de spaimă cumplită, atunci când îți dădeai seama că resemnarea, întâmplătoare doar, a sufletelor acestea înfruntând toate nevoile vieții, nu era altceva decil o speculație întemeiată pe binefacere. Cele două lumânări ce luminau vorbitorul pâlpâiau în norii de ceață pricinuiți de puturoșenia acestei odăi prost aerisite.

În toată această adunătură, magistratul își avea farmecul lui pitoresc. Pe cap purta o tichie stacojie de bumbac. Cum nu-și pusese cravată, gâtul lui pungit și roșu de frig răsărea prin gulerul chelboșit al halatului. Fața lui veștedă avea înfățișarea oarecum tâmpă a omului preocupat. Gura, ca la toți cei ce trudesce, era strânsă-n cute ca o pungă cu șireturile trase. Fruntea încruntată părea că s-a încărcat de toate dovezile ce le ascultase; simțea, analiza, judeca. Atent ca un cămătar pe termen scurt, ochii lui părăseau catastifele și fișele spre a sfredeli până în adâncul inimilor cercetate cu aceeași rapidă ochire cu care zgârciții își exprimă îngrijorarea. Lavienne, în picioare, stătea la spatele stăpânului, gata să-i îndeplinească poruncile, făcând fără îndoială și puțină poliție, primind pe noii veniți, îmbărbătându-i, în pofida rușinii lor. Intrarea doctorului stârni în sală o mișcare printre bănci. Lavienne întoarse capul și fu cât se poate de mirat să-l vadă pe Bianchon.

— Bun sosit, băietel! îl întâmpină Popinot, întinzându-i mâinile. Ce vânt mi te aduce la ora asta?

— Mi-era frică să nu începi astăzi o cercetare judiciară, mai înainte să te fi văzut. În legătură cu aceasta, aș dori să stau puțin de vorbă cu matale.

— Uite ce-i – reluă judecătorul, adresându-se unei femei mărunte și durdulii ce stătea în picioare înaintea lui – dacă nu-mi spui ce anume te doare, să știi că de unul singur nu am să ghicesc niciodată!

— Grăbește-te, o îndemnă Lavienne, nu vezi că le răpești timpul la ceilalți.

— Sunt precepeață în piața mare, domnul meu, destăinui ea într-un sfârșit, potrivit-și așa iei glasul încât să nu poată fi auzit decât de Popinot și de Lavienne; am un sugar pentru care-s datoare la doica ce mi l-a alăptat; aveam niște bănuți, dar deși-i ascunseseam...

— Ei! și bărbatul ți i-a șterpelit? completă Popinot, ghicind deznodământul mărturisirii,

— Chiar așa, domnul meu.

— Cum te numești?

— La Pomponne,

— Și pe soțul dumitale?

— Toupinet.

— Strada Petit Banquier? reluă Popinot, răsfoindu-și catastiful. E la închisoare, adăugă el, după ce se uită la o adnotare scrisă pe marginea rubricii în care găsi înscrisă familia.

— Pentru datorii, scumpul meu domn...

Popinot dădu din cap.

— Însă nu, mai am ce pune pe tejghea, domnul meu; ieri m-am pomenit cu proprietarul care m-a silit să-i plătesc chiria, că de nu, mă dă afară.

Lavienne se aplecă spre urechea stăpânului și îi șopti ceva.

— Ei, și cât îți trebuie ca să-ți cumperi fructele de la Hală?

— Păi, domnul meu, mi-ar trebui, ca să merg mai departe cu negoțul... mi-ar trebui, zic... vreo zece franci...

Judecătorul făcu un semn lui Lavienne, care scoase banii dintr-un sac și îi dădu femeii, în timp ce judecătorul însemna în catastif împrumutul. Când văzu cum tresare de bucurie, Bianchon putu să ghicească marea neliniște care desigur că frământase pe această zarzavagioaică până să dea ochi cu judecătorul.

— Dar matale? întrebă Lavienne pe bătrânul cu barba albă.

Bianchon trase deoparte pe servitor și se interesă cât timp

vor mai ține audiențele.

— Azi-dimineață domnul a primit două sute de inși; mai au rămas vreo optzeci de cercetat, zise Livienne, așa că domnul doctor are timp să meargă să-și facă primele vizite.

— Băiete, zise judecătorul, întorcându-se și apucându-l de braț pe Horace, uite, am aci două adrese în apropiere; una în strada Seine, cealaltă în strada Arbalète. Dă o tură până acolo. În strada Seine o iată tocmai s-a asfixiat, iar pe Arbalète ai să găsești un om pe care trebuie să-l internezi la tine la spital. Te aștept la cafea.

Bianchon se întoarse peste un ceas. Strada Fouarre era acum pustie; începea să se crape de ziuă. Unchiul se urcă la el în odaie, ultimul sărac pe care magistratul îl blagoslovisese, tocmai plecase; sacul lui Lavienne se deșertase.

— Ei, ce se aude cu bolnavii mei? întrebă judecătorul pe Bianchon, urcând treptele.

— Omul a murit, răspunse Bianchon; fata însă, va scăpa teafără.

De când nu se mai simțea ochiul și mâna unei stăpâne, apartamentul lui Popinot luase o înfățișare după chipul și asemănarea lui. Neglijența omului mânat de un singur gând stăpânitor pusese o stranie pecete peste tot. Pretutindenii se așternuse un colb străvechi; pretutindenii se schimbaseră menirea lucrurilor, fapt care te făcea să vezi că te afli în gospodăria unui burlac. În vasele de flori găseai hârtii, te împiedicai de sticle de cerneală goale lăsate pe mobile, de farfurii uitate sau de brichete cu fosfor prefăcute în sfeșnice, atunci când pesemne voise să caute ceva, sau găseai obiecte mutate din loc și lăsate în plata Domnului, în sfârșit, dădeai de tot soiul de îngrămădiri, sau de goluri, prilejuite mereu de un gând neîmplinit de a face ordine. Biroul magistratului, răvășit în chip deosebit de acest neîncetat zbucium, arăta însă în chip-vădit activitatea fără de răgaz a lui Popinot; arăta avântul omului copleșit de treburi și fără de încetare hărțuit de obligații ce se întrepătrund. În bibliotecă parcă dăduse

cineva iama; cărțile zăceau vraiste, unele vârate-n altele deschise, altele căzute cu foile în jos; dosarele cu procedurile lor, înșiruite de-a lungul bibliotecii, acopereau parchetul care nu mai fusese lustruit de doi ani de zile. Mesele, mobilele erau ticsite cu tot felul de *ex-voto-uri*³⁰ aduse de sărăcimea recunoscătoare. Pe niște ciubuce de sticlă albastră ce împodobeau căminul, vedeai două globuri de sticlă, înăuntrul cărora fuseseră amestecate felurite vopsele ce le dădeau aspectul unui ciudat produs al naturii. Buchețele de flori artificiale, tablouri în care inițiatele lui Popinot apăreau în ghirlande cu inimioare și flori de „nu-mă-uita”, ornamentau pereții. Ici găseai cutii de lemn săpate cu migală, dar care nu foloseau la nimic; colo, presse-papier-uri lucrate în stilul obiecte lor ce le fac pușcăriașii prin penitenciare. Aceste capodopere ale răbdării, aceste rebusuri ale recunoștinței³¹, aceste buchețele uscate făceau din biroul și odaia judeului un fel de bazar de jucării... Popinot nota toate aceste obiecte în agende, împănându-le cu însemnări, cu penițe rătăcite și hârtiuțe. Toate aceste mărturii sublime ale milosteniei sale dumnezeiești erau veștede și colbuite. Câteva păsări împăiate cu măiestrie, dar ciuruite de molii, se înălțau asupra acestui hățiș de mărunțișuri, peste care domina favorita doamnei Popinot – o pisică din neamul Angora; un naturalist fără de-o lăscaie i-o dăduse îndărăt, împăiată și purtând aparențele vieții; îi oferise astfel, pentru o mică pomană, această comoară veșnică. Un artist oarecare din cartier, căruia sentimentul îi zăpăcise penelurile, zugrăvise și el portretele soților Popinot. Pernițe brodate, peisaje lucrate în canava și cruciulițe de hârtie îndoită (ale căror înflorituri vădeau o muncă nesăbuită), toate acestea năpădiseră până și locul din jurul patului, în iatacul Lui Popinot. Perdelele de la ferestre

³⁰ *ex-voto-uri* – daruri agățate de credincioșii catolici prin biserici, drept recunoștință că li s-au împlinit dorințele pentru realizarea cărora făgăduiseră aceste daruri (tablouri, ghirlande, statuete etc.).

³¹ *rebusuri ale recunoștinței* – daruri ale recunoscătorilor, cu o semnificație care trebuie descifrată ca un rebus.

erau negre de fum, iar draperiile pierduseră orice urmă de culoare. Între cămin și masa lungă, pătrată, – la care lucra magistratul, pe o măsuță, bucătăreasa așezase două cești de cafea cu lapte. Două fotolii de mahon, îmbrăcate în rips, imbiau pe unchi și pe nepot. Lumina primită de la ferestre, neajungând până acolo, bucătăreasa le lăsase două lumânări cu feștile din cale-afară de lungi ce pâlpâiau în chip de ciupercă. Ele împrăștiu acea lumină roșiatică – găselniță a zgârciților – care, datorită încetinelii combustiei, prelungește viața lumânării.

— Unchiule, n-ar fi rău să te-mbraci mai gros când cobori în vorbitor.

— Nu-mi place să-i las s-aștepte pe toți sârmanii ăștia! Dar ia spune tu, ce vânt te-aduce la mine?

— Păi, venisem să te poftesc mâine la masă la marchiza d’Espard.

— E rudă cu noi? întrebă grav judecătorul, cu o nevinovăție atât de sinceră, încât Bianchon pufni în râs.

— Nu, unchiule, marchiza d’Espard este o doamnă cu vază din înalta societate. A făcut o cerere la Tribunal pentru a-și pune sub interdicție soțul; și matale ai fost delegat...

— Și-ai vrea să prânzesc la dânsa! Ești nebun zise judecătorul, luând în mână codul de procedură civilă. Ia și citește articolul care oprește pe magistrat să bea sau să mănânce cu una dintre părțile ce are de judecat. Dacă marchiza ta are ceva să-mi comunice, să poftească aci. După ce astă-noapte voi fi cercetat dosarul, va trebui într-adevăr să merg la soțul ei pentru a-i pune câteva întrebări.

Se sculă, luă un dosar care se afla deasupra, sub un presse-papier și spuse, după citirea titlului:

— Iată actele. Dacă această cucoană mare și cu vază te interesează într-adevăr, hai să-i citim jalba!

Popinot își încheie halatul ale cărui. poale se deschideau întruna, dezvelindu-i pieptul; înmuie o bucătică de pâine în cafeaua care se răcise, luă apoi cererea și o citi, îngăduindu-și unele paranteze și comentarii la care luă parte și nepotul.

III.

CEREREA

”Către Domnul Președinte al Tribunalului Civil de Primă Instanță al Departamentului Sena, cu reședința în Palatul Justiției

Doamna Jeanne-Clémentine-Athénaïs de Blamont-Chauvry, soția domnului Charles-Maurice-Marie Andoche, conte de Nègrepelisse, marchiz de Espard (noblețe de soi), proprietar; sus-numita doamna d’Espard, domiciliată în strada Faubourg Saint-Honoré Nr. 104 și sus-numitul domn d’Espard, în strada Montagne Sainte-Geneviève Nr. 22 («Da, da, președintele îmi spusese că locuiește în mahalaua mea!»), având ca avocat pe domnul Desroches...” («Desroches, un mic șperțar, prost văzut și de Tribunal și de confrăți un om care dăunează clienților săi».)

— Săracul, zise Bianchon, din păcate n-are niciun ban și se zbate ca dracu-n aghiazmă. Ce să-i faci!

„...are onoarea să vă aducă la cunoștință, Domnule Președinte, că în ultimul an, facultățile morale și mintale ale

domnului d'Espard, soțul domniei-sale, au suferit o atât de mare alterare încât a ajuns, astăzi, la o stare de demență și imbecilitate ce se încadrează în prevederile articolului 486 ale Codului Civil; de aceea, în interesul salvării averii și persoanei sale și în interesul copiilor săi, pe care îi ține la dânsul, este necesar a se face aplicațiunea dispozițiunilor cerute de sus-numitul articol.

Că într-adevăr starea sufletească a domnului d'Espard, care de câțiva ani stârnea îngrijorări datorită sistemului adoptat de dânsul în ceea ce privește administrarea afacerilor, mai ales în ultimul an, a atins o lamentabilă stare de depresiune. Ca primă facultate care s-a resimțit în urma acestui neajuns a fost voința sa, și că această smintire l-a lăsat pe domnul marchiz d'Espard pradă tuturor primejdiilor unei incapacități care se manifestă prin următoarele fapte:

Încă de mult, toate veniturile domeniilor marchizului d'Espard au început să treacă, fără cauze plauzibile și fără avantaje – nici măcar temporare pentru el – în mâna unei bătrâne a cărei respingătoare slujenie este îndeobște cunoscută: o anume doamnă Jeanrenaud, domiciliată fie la Paris, în strada La Vrillière Nr. 8, fie la Villeparisis, lângă Claye, în departamentul Seine-et-Marne; aceste venituri au început să treacă de asemenea și la fiul ei, în vârstă de treizeci și șase de ani, ofițer în fosta gardă imperială pe care domnul marchiz d'Espard – prin relațiile de care se bucură l-a numit șef de escadron la regimentul 1 cavalerie al Gărzii Regale. Aceste persoane, care se aflau în 1814 în cea mai neagră sărăcie, au dobândit rând pe rând imobile de o mare valoare, între altele, și de curând, o casă pe Grande rue Verte, unde domnul Jeanrenaud face actualmente cheltuieli exorbitante în vederea instalării sale cu mama sa, doamna Jeanrenaud și în vederea căsătoriei pe care sus-numitul vrea s-o contracteze; cheltuielile se ridică până în prezent la peste una sută mii de franci. Proiectul matrimonial este înlesnit prin bunele oficii ale marchizului d'Espard pe lângă bancherul său, domnul Mongenod, a cărui nepoată a fost cerută în căsătorie pentru

sus-numitul domn Jeanrenaud, promițându-i-se și credite adecvate, în vederea dobândirii demnității de baron. Această înnobilare s-a și făcut acum un an, prin decretul regal datat din 29 decembrie, în urma intervenției marchizului d’Espard, astfel după cum poate adevăra și excelența sa domnul ministru al Justiției, în cazul când Tribunalul ar judeca nimerit să recurgă la mărturia domniei-sale.

Că nicio rațiune, nici măcar ceea ce legea și morala deopotrivă osândește – nu poate îndreptăți înrâurirea pe care văduva doamnă Jeanrenaud o exercită asupra marchizului d’Espard cu care, de altfel, se vede destul de rar; că de asemenea nicio rațiune nu poate justifica ciudata lui afecțiune față de sus-numitul baron Jeanrenaud, cu care are legături foarte sporadice. Dar cu toate acestea, influența lor este atât de mare, încât ori de câte ori au nevoie de bani, chiar de n-ar fi decât pentru împlinirea unor fantezii, această doamnă sau fiul ei...”

— Ei, i-auzi: rațiunea pe care legea și morala deopotrivă le osândește! Ce vrea oare să insinueze maestrul?

Bianchon începu să râdă.

„...această doamnă sau fiul domniei-sale capătă fără nicio discuție orișice sumă de la marchizul d’Espard; dacă se întâmplă ca marchizul să nu aibă bani peșin, atunci domnul d’Espard semnează polițe prin mijlocirea domnului Mongenod, care a propus subsemnatei să vină să depună în acest sens ca martor.

Că, de altfel, în sprijinul acestora, s-au întâmplat de curând următoarele fapte: cu prilejul reînnoirii contractelor de arendă ale moșiilor d’Espard, fermierii au plătit o sumă destul de importantă pentru prelungirea convențiilor; iar numitul Jeanrenaud și-a însușit de îndată acest câștig.

Că gândul marchizului d’Espard este atât de departe de aceste sume de bani, încât atunci când i s-a pomenit de pierderea lor, nici măcar n-a părut a-și mai aduce aminte; că ori de câte ori persoane onorabile i-au pus întrebări cu privire la devotamentul său față de aceste două persoane,

răspunsurile sale dădeau dovadă de un simțământ de abnegație față de ideile și propriile sale interese, încât fără îndoială că aceasta afacere ascunde o taină asupra căreia subsemnata cheamă într-ajutor Justiția; deoarece e cu neputință ca această cauză să nu fie criminală, abuzivă, silnică, ori de o speță care trebuie să fie lămurită de medicina legală; afară doar de cazul când această obsesie ar fi dintre cele ce intră în categoria abuzului de forță morală și care nu poate fi calificată decât prin noțiunea neobișnuită de posedat...”

— Drace, reluă Popinot, ce zici de asta, doctore? Faptele acestea sunt cât se poate de ciudate,

— N-o fi vreun efect al puterii magnetice? opină Bianchon.

— Ce? Tu crezi în prostiile lui Mesmer³², în hârdăul lui? în vederea care străbate prin ziduri?

— Da, unchiule, spuse cu tot seriosul doctorul. Adineauri, pe când te ascultam cum citești, mă gândeam tocmai la asta. Îți pot spune că am verificat, într-altă sferă de aplicație, mai multe fapte asemănătoare relative la puterea de stăpânire nelimitată pe care o poate exercita un om asupra altuia. Contrar părerii unor confrăți, eu sunt cu desăvârșire convins de puterea voinței cu putere motrice. Lăsând deoparte orice coțcărie sau complicitate, eu am putut vedea efectele unei atari posesiuni. Acțiuni ce au fost făgăduite magnetizatorului de către cel magnetizat, în timpul somnului, au fost apoi riguros îndeplinite de acesta din urmă, în stare de veghe. Voința unuia ajunsese să se substituie voinței celuilalt.

— Și îndeplinea orișice faptă?

— Orișice!

— Chiar și fapte criminale?

— Chiar și criminale,

³² *prostiile lui Mesmer* – Friedrich-Anton Mesmer (1733—1815), medic german care a lansat teoria magnetismului animal, după care omul ar fi supus unor influențe magnetice ale naturii. Experiențele lui cu un hârdău așa-zis magnetic, plin cu apă, se dovediră însă curând fără rezultat.

— Dacă n-ai fi tu, să știi că nici nu te-aș asculta.

— Pot să-ți dovedesc, spuse Bianchon.

— Hh! hm! mormăi judecătorul, Presupunând că pricina acestei captări ar ține de amintita ordine de fapte, cred că ar fi greu de dovedit și de admis posesiunea asta în fața Justiției.

— Dacă numita doamnă Jeanrenaud e bătrână și urâtă ca o ciumă, nu văd, ce alt mijloc de seducțiune ar putea avea? zise Bianchon.

— Însă, reluă judecătorul, în 1814, atunci când se pretinde că ar fi avut loc seducțiunea, femeia avea și ea patrusprezece ani mai puțin decât azi; dacă acum zece ani ea a fost legată de marchizul d'Espard, aceste socoteli ne duc cu douăzeci și patru de ani în urmă, vreme când putea fi și tânără și frumoasă; îl va fi cucerit atunci, cu ajutorul unor mijloace mai firești, exercitând asupra domnului d'Espard o putere de stăpânire în folosul ei și a fiului său; mulți bărbați nu știu să se sustragă unor asemenea subjugări. Dacă pricina ei pare vrednică de mustrare în ochii Justiției, în fața naturii însă ea poate părea îndreptățită. Doamna Jeanrenaud se va fi putut supăra din pricina căsătoriei marchizului d'Espard cu domnișoara de Blamont-Chauvry, care probabil s-a celebrat cam în vremea aceea; și s-ar mai putea să nu fie aci decât o rivalitate de femei, de vreme ce marchiza nu mai locuiește de mult cu marchizul d'Espard.

— Dar cum rămâne cu urâtenia ei respingătoare, unchiule?

— Puterea seducțiunilor – reluă judecătorul – este direct proporțională cu urâtenia; asta-i o veche socoteală! De altfel, doctore, mai e și vărsatul care de obicei lasă urme. Dar să citim mai departe:

„Că încă din anul 1815, spre a putea face față sumelor solicitate de aceste două persoane, domnul marchiz d'Espard s-a mutat cu cei doi copii ai săi în strada Montagne Sainte-Geneviève, într-un apartament a cărui lucie sărăcie este nevrednică de numele și demnitatea soțului subsemnatei

(«Fiecare locuiește unde-i place»)... că el obligă pe acești doi copii – pe contele Clément d’Espard și pe vicontele Camille d’Espard – să ducă o viață nevrednică de numele, starea și viitorul lor; că deseori ei sunt într-o așa mare lipsă de bani, încât, nu de mult, proprietarul, un anume Mariast, a pus sechestrul pe mobilierul din casă. Acest lucru fiind îndeplinit în prezența marchizului d’Espard, acesta l-a ajutat pe portărel, purtându-se ca și cum ar fi fost un om de teapa lui, dându-i totodată dovezi de curtenie și de atenție ce s-ar fi cuvenit unei persoane de un rang mai ridicat decât dânsul...”

Unchiul și nepotul se uitară râzând unul la altul.

„Că, de altfel, în afara împrejurărilor aci relatate cu privire la văduva Jeanrenaud și la fiul acesteia, domnul baron Jeanrenaud, toate celelalte fapte ale vieții sale poartă pecetea smintelii; că de aproape zece ani de zile marchizul se ocupă într-un mod atât de asiduu de China, de obiceiurile, moravurile și istoria ei, încât a ajuns să reducă totul în viață la chinezării; că. Întrebat asupra acestui punct, el încurcă treburile de azi, chiar întâmplările din ajun, cu fapte având legătură cu China; că făcând comparație cu ocârmuirea Chinei, critică acțiunile guvernului și purtarea regelui – cu toate că, pe de altă parte, are toată evlavie pentru Maiestatea Sa.

Că această monomanie l-a împins pe marchiz la fapte necugetate; în pofida datelor cerute de rangul său și a ideilor pe care le propovăduia în legătură cu îndatoririle aristocrației, a purces în ultimul timp la o afacere comercială pentru care subscrie zilnic «obligațiuni cu termen»; acestea îi amenință astăzi atât cinstea cât și averea; având în vedere că susenumitele îndeletniciri îi dau calitatea de neguțător și, în cazul când debitul ar deveni insolvabil, ar putea să-l ducă la faliment; că aceste obligațiuni contractate cu o serie de comercianți de hârtie, cu tipografi, cu fotografi și graficieni – furnizorii celor necesare lucrării intitulate «Istoria pitorească a Chinei», care a început să apară în fascicule – sunt atât de mari, încât acești furnizori, spre a-și asigura creanțele, au rugat cu stăruință pe subsemnata să ceară punerea sub

interdicție a marchizului d'Espard..."

— Omului ăstuia îi lipsește o doagă, exclamă Bianchon.

— Crezi tu? întrebă judecătorul. Trebuie să vedem ce spune și el. Cine n-aascultă decât un clopot, n-aude decât un singur sunet.

— Dar mi se pare... zise Bianchon.

— Dar mi se pare, reluă Popinot, că dacă vreo rudă de-a mea ar dori să-mi înhațe bunurile, iar eu, în loc să fiu un judecător despre care colegii mei pot zilnic să-și dea seama cât. prețuiesc, aş fi un duce sau un *pair*³³, atunci un şmecher de avocat ca Desroches ar putea lesne să facă o jalbă asemănătoare și în ce mă privește.

„Că educația copiilor a avut de suferit pe urma acestei monomanii, deoarece el îi învață, contrar tuturor normelor de învățământ, fapte din istoria Chinei, cure vin în contrazicere cu învățăturile religiei romano-catolice; de asemenea, el s-a apucat să-i învețe unele dialecte chinezești.”

— Aci Desroches mi se pare caraghios, zise Bianchon.

— Cererea a fost ticluită de vreun conțopist care nu-i prea chinez, zise judecătorul.

„Că deseori își lasă copiii fără de cele trebuincioase traiului; că subsemnata, în pofida tuturor stăruințelor, nu-i pot vedea; că domnul marchiz d'Espard îmi aduce copiii doar o dată pe an; că știind de lipsurile pe care aceștia le îndură, am făcut zadarnice demersuri pentru a le procura cele necesare traiului, precum și lucrurile de care au nevoie...”

— Oh, doamna mea, astea-s curate caraghioslăcuri! Cine vrea să dovedească prea multe, nu dovedește nimic... Dragul meu, spuse judecătorul, lăsând dosarul pe genunchi, te întreb ce mamă a avut vreodată atât de puțină tragere de inimă, atât de puțin suflet și a fost așa de fără de milă, încât să rămână mai prejos decât înseși îndemnurile instinctului animal? O mamă, dacă vrea să ajungă la, copiii ei, devine tot atât de șireată pe cât o fată poate fi pentru a izbândi în

³³ *Pair al Franței* – membru al Camerei superioare, în timpul Restaurației.

dragoste. Dacă marchiza ta ar fi vrut cu adevărat să-și hrănească sau să-și îmbrace copiii, nici dracul n-ar fi putut-o împiedica! Așa-i? E cam prea gogonată pentru un judecător bătrân! Hai să citim mai departe.

„Că la etatea la care au ajuns acești copii, se cuvine a se lua imediate măsuri în vederea sustragerii lor de sub înrâurirea nenorocită a educației ce îi se dă; că se cade să se ia asemenea măsuri, în conformitate cu rangul lor, și că nu trebuie să mai aibă sub ochi pilda pe care le-o dă purtarea tatălui lor.

În sprijinul amintitelor fapte există și mărturii ce vor putea fi lesne obținute de Tribunal. De multe ori domnul d'Espard a numit pe judecătorul de pace al ocolului doisprezece: un mandarin de al treilea rang; alteori, pe profesorii liceului Henric IV, cărturari. («Și ei se supără!») Chiar despre întâmplările cele mai banale, zice întruna că în China s-ar petrece într-alt fel decât la noi; în cursul unei convorbiri obișnuite, face tam-nesam aluzie, fie la doamna Jeanrenaud, fie la evenimente petrecute sub domnia lui Ludovic al XIV-lea, și rămâne apoi adâncit într-un întunecat alean. Din când în când își închipuie că s-ar afla în China. Mulți dintre vecinii marchizului, bunăoară domnii Erne Beker, student în medicină, și Jean Baptiste Frémot, profesor, domiciliați în același imobil, sunt de părere, cunoscându-l pe marchiz, că în toate cele ce privesc China se vede o urmare a unui plan ticluit de domnul baron Jeanrenaud și de văduva – doamna-mamă a acestuia – întru țelul de a-i desăvârși nimicirea facultăților sale morale, deoarece singurul serviciu pe care doamna Jeanrenaud pare că i-l face, este acela de a-i pune la îndemână absolut tot ce află în legătură cu China.

Că, în sfârșit, petiționara se oferă să dovedească Tribunalului că sumele înghițite de domnul Jeanrenaud, din anul 1814 și până în 1828, se ridică, nici mai mult, nici mai puțin, la cifra de un milion de franci.

Spre conformarea tuturor acestor spuse, subsemnata poate aduce Domnului Președinte mărturia persoanelor care văd și

cunosc pe domnul marchiz d'Espard, și ale căror nume și calități sunt consemnate mai jos; dintre acestea, unele au rugat cu multă stăruință pe subsemnata să ceară și să caute să înfăptuiască punerea sub interdicție a domnului marchiz d'Espard, acesta fiind singurul mijloc de a-i feri averea de o dezastruoasă administrație și de a ține copiii departe de o influență nefastă.

Având în vedere probele aici alăturate și luând în considerație toate aceste fapte, dat fiind că sus-amintitele stări de lucruri arată limpede starea de sminteală și de imbecilitate a numitului domn marchiz d'Espard. cu domiciliul sus-arătat, – spre a ajunge la punerea acestuia sub interdicție, subsemnata cere Domnului Președinte să aibă bunăvoința de a ordona comunicarea cererii aci anexate domnului procuror regal și să însărcineze pe un judecător al Tribunalului cu întocmirea raportului, pentru termenul pe care veți binevoi a-l fixa, în așa fel încât Tribunalul să hotărască în deplină cunoștință de cauză și să facă dreptate etc., etc.”

— Iată, zise Popinot, și ordonanța președintelui, prin care sunt investit. Ei, și acum ce-o mai vrea de la mine marchiza d'Espard? Știu doar totul. Măine mă voi duce cu grefierul meu la domnul marchiz, căci treaba nu mi se pare a fi tocmai curată.

— Ascultă, dragă unchiule, știi că nu ți-am cerut niciodată nici cel mai mic serviciu care să fi fost în legătură cu meseria de judecător; ei bine, te rog acum să ai pentru doamna d'Espard bunăvoința pe care o îndreptățește situația ei. Spune, dacă ar veni ea aci, ai asculta-o?

— Firește.

— Atunci, uite ce! Mergi de o ascultă la dânsa acasă. Doamna d'Espard e bolnăvicioasă, e nervoasă și are o fire gingașă, și nu cred că s-ar simți prea bine în cocioaba matală. Du-te pe seară, în loc să mergi la cină, de vreme ce legea te oprește să bei și să mănânci cu împričinații.

— Dar legea nu te oprește și pe tine să primești moștenirile ce ți-ar lăsa clienții tăi? întrebă Popinot, căruia i se părea că

simțise în glasul nepotului său o ușoară ironie.

— Hai, unchiule, chiar de n-ar fi decât faptul de a putea descoperi adevărul de pe urma acestei vizite, te rog să nu mă refuzi. Vei veni acolo ca jude-instructor, de vreme ce lucrurile nu ți se par limpezi... Ce naiba! Interogatoriul marchizei e oare mai puțin folositor decât al soțului ei?

— Ai dreptate, încuviință magistratul, s-ar putea ca ea să fie partea nebună. Voi veni!

— Trec să te iau; scrie pe agendă: „*Mâine seară la nouă, la doamna d'Espard*” Bun! zise Bianchon, văzând pe unchiul că își notează întâlnirea.

A doua zi la nouă, doctorul Bianchon urcă scara plină de praf a unchiului său și-l găsi lucrând la redactarea unei hotărâri spinoase.

Croitorul nu trimisese costumul cerut de Lavienne, așa încât Popinot era îmbrăcat tot cu vechiul său gheroc plin de pete și rămăsese același *incomptus*³⁴ la vederea căruia cei ce nu-i cunoșteau viața lăuntrică pufneau în râs. Bianchon îl convinse totuși să-și aranjeze cravata și să se încheie la haină; camufla apoi petele, butonându-i invers reverele de la dreapta spre stânga și descoperind astfel partea neuzată a postavului. Însă după câteva clipe, vârându-și mâinile în buzunarele vestei, așa cum era deprins, judecătorul își suflecă haina până în piept.

Foarte mototolit în față și la spate, costumul făcea o ghebă tocmai în mijlocul spinării, lăsând să iasă afară cămașa printr-o despicătură care se isca tot mereu între jiletcă și pantalon. Spre nenorocul său, Bianchon nu-și dădu seama de acest caraghioslâc suplimentar decât în clipa în care unchiul se afla în fața marchizei.

Este neapărată nevoie să facem o scurtă schiță a vieții acesteia, pentru a înțelege mai bine convorbirea pe care doctorul și judecătorul aveau s-o aibă cu dânsa.

³⁴ *incomptus* – în limba latină: neglijent, murdar, nepieptănat.

IV.

CE A VORBIT O FEMEIE LA MODĂ CU JUDECĂTORUL POPINOT

Doamna d'Espard era de vreo șapte ani de zile foarte la modă în acel Paris unde Moda înalță și doboară rând pe rând oamenii. Aceștia, când mari, când mici, când obiectul atenției tuturor, când cu desăvârșire dați uitării, ajung să fie mai târziu niște nesuferiți, așa cum sunt toți miniștrii exoflișiți și toate maiestățile prăvălite. Supărători prin ifosele lor matofite, lingușitorii aceștia ai trecutului știu totul, vorbesc de rău pe toți și, ca niște risipitori scăpătați, sunt prieteni cu toții. De ținem seama de faptul că soțul o părăsise prin 1815, de bună seamă că doamna d'Espard trebuie să se fi măritat pe la începutul anului 1812; fără îndoială deci, că cei doi copii ai săi aveau acum cincisprezece și treisprezece ani. Prin ce întâmplare această mamă, în vârstă de vreo treizeci și trei de ani, ajunsese să fie astăzi la modă? Deși Moda aceasta are hachițe și nimeni nu-i poate desemna dinainte aleșii; deși

deseori ea ridică în slăvi pe soția unui bancher sau vreo altă femeie de o îndoielnică frumusețe și elegantă, pare de necrezut ca Moda să fi luai apucături oarecum constituționale, prin ratificarea alegerii unui *președinte de vârstă*. Aci Moda făcuse ca toată lumea: ea socotea și acum pe doamna d'Espard drept o femeie tânără. În registrele Stării Civile, marchiza era trecută cu treizeci și trei de ani; uneori seara, într-un salon, avea douăzeci și doi. Dar câtă meșterea și câte viclesuguri! Niște zuluși de împrumut, bine potriviți, îi ascundeau tâmpilele. Acasă se ostenea să stea într-o lumină foarte pală; făcea pe bolnava spre a rămâne în binevoitoarea penumbră a razelor cernute prin perdele de voal. Ca și Diana de Poitiers³⁵, se scălda zilnic în apă rece; tot ca ea, marchiza se culca pe o saltea de păr de cal și dormea cu capul pe perne de saftian ca să-și păstreze frumusețea părului; mânca puțin, nu bea decât apă, își cumpăta fiecă mișcare pentru a nu se obosi, și îndeplinea cu exactitudine călugărească până și cel mai mic punct al programului ei de viață. Această strașnică rețetă – spun unii – o practică și o vestită poloneză³⁶, care folosește gheața în locul apei și mănâncă doar bucate reci. Poloneza aceasta întrunea în persoana ei o experiență seculară și deprinderile și obiceiurile unei cochete din secolul al XVIII-lea, Hărăzită să trăiască cât Marion de Lorme³⁷ – căreia biografii îi dădeau o sută treizeci de ani – fosta viceregină a Poloniei, la aproape o sută de ani,

³⁵ *Diana de Poitiers* – favorita lui Henric II, regele Franței între 1547 și 1559. Se pare că avea și mari calități intelectuale. Deși cu vreo douăzeci de ani mai în vârstă decât protectorul ei, Diana de Poitiers nu a pierdut niciun moment iubirea și prietenia regelui.

³⁶ *vestita poloneză... doamna Zagonesek* – e, desigur, vorba de soția generalului Josef Zayonesek (1752—1826), apărător al Varșoviei, dar mai târziu emigrant în Franța, unde a luptat sub ordinele lui Napoleon, tot ca general. Reîntors în armata poloneză, el a acceptat să-l servească pe țarul Alexandru, care l-a făcut prinț.

³⁷ *Marion de Lorme* – curtezană celebră din secolul al XVII-lea, eroină a unei drame de Victor Hugo; longevitatea ei pare a fi însă de domeniul legendei.

avea un spirit și o inimă tânără, o înfățișare gingașă și o făptură fermecătoare; în conversația sa, în care vorbele-i scăpărau ca și curpenii pe foc, știa să facă asemuiuri între cărțile și oamenii literaturii de astăzi și oamenii și cărțile veacului al XVIII-lea, Ea își comanda coafurile la casa Herbault din Varșovia. Doamnă din lumea mare, era totodată evlavioasă ca o fetiță; știa să înoate, să zburde ca un băiat, precum știa să se așeze într-o *causeuse* întocmai ca o tânără cochetă. Suduia moartea și-și bătea joc de ea. Uluiuse odinioară pe împăratul Alexandru, iar acum, prin fastul recepțiilor ce le dădea, ar fi uimit chiar pe țarul Nicolae³⁸. Mai făcea încă să suspine câte un tânăr căruia i se aprindeau călcăiele, căci ea avea darul s-arate vârsta care îi plăcea s-o aibă. În sfârșit, era un adevărat basm cu zâne, dacă nu cumva era ea însăși zâna ieșită din vreun basm.

Doamna d'Espard o fi cunoscut oare pe această doamnă Zavonesek? A vrut s-o reîntrupeze în totul? Oricum, marchiza era o reclamă vie pentru regimul pe care-l ținea: avea tenul proaspăt, fruntea făr' de zbârcitură, trupul – ca și al iubitei lui Henric al II-lea – mlădios și fraged. Avea acei tainici nuri ce prind și te leagă de o femeie... Prescripțiile atât de ușoare ale acestui regim în care își dădeau întâlnire și arta și natura, poate și experiența, găseau de altfel în organismul marchizei un tărâm prielnic și potrivit. Marchiza arăta o adâncă nepăsare pentru tot ceea ce o privea; bărbații o amuzau, dar niciunul nu-i stârnise acel mare freamăt care să cutremure două firi și să facă praf una dintre ele. Nu purta pică nimănui, dar nici dragoste. Dacă o jignea careva, se răzbuna cu răceală, liniștită, în toată tihna, pândind prilejul de a-și împlini gândul mocnit împotriva orișicui îi lăsase o amintire proastă. Nu se frământă, nici nu se zbugiuma. Vorbea, căci știa că rostind câteva vorbe, o femeie

³⁸ *împăratul Alexandru... țarul Nicolae* – e vorba de cei doi țari consecutivi ai Rusiei din prima jumătate a secolului al XIX-lea; primul a domnit de la 1801 la 1825, al doilea i-a urmat până la 1855.

poate ucide trei bărbați. Simțise o deosebită plăcere atunci când fusese părăsită de domnul d'Espard: odată cu el oare nu plecau și cei doi băieți care începuseră s-o plictisească și care, mai târziu, i-ar fi putut chiar dăuna ifoselor ei? Prietenii cei mai intimi, – precum și adoratorii ei cei mai flușturatici, socoteau că e o femeie tânără, fiindcă n-o vedeau – aidoma Corneliei³⁹ – însoțită de acele „odrasle” care ar fi dat de gol etatea mamei lor. Lumea nu cunoștea pe cei doi copii de care marchiza părea atât de îngrijorată în jalba sa, așa cum nu-l cunoștea nici pe tatăl lor, după cum nici marinarii habar n-aveau de trecătoarea nord-est⁴⁰... Domnul d'Espard trecea drept un zurliu care-și părăsise nevasta, fără a avea împotriva-i nici cea mai mică pricină de nemulțumire. Astfel că, la douăzeci și doi de ani, doamna d'Espard era deopotrivă stăpână pe sine și pe averea sa ce-i aducea douăzeci și șase de mii de livre rentă; de aceea șovăise mult înainte de a-și alege alt fel de viață sau de a se hotărî să-și schimbe soarta. Deși stăpânea toate bunurile cumpărate de soțul ei și îi păstra mobila, echipajele, caii, în fine o casă întreagă cu tot ce putea cuprinde, marchiza duse la început o viață retrasă; era în timpul anilor 1816—1817—1818⁴¹, când familiile se refăceau din nenorocirile cășunate de viitoarea politică. Aparținând, de bună seamă, uneia dintre cele mai mari și vestite case din cartierul Saint-Germain⁴², părinții o sfătuiră

³⁹ *Cornelia* – tipul mamei romane cetățene, cunoscută sub numele de Cornelia, mama Grachilor: rămasă văduvă, și-a crescut cu demnitate copiii, pe Tiberius și Caius Grachus, în sentimente patriotice și cetățenești.

⁴⁰ *trecătoarea Nord-Est* – descoperită în 1728 de navigatorul danez Vitus Bering. Strâmtoarea, prin care se putea trece din Asia în America de Nord, nu era prea cercetată însă de marinari.

⁴¹ *anii 1816, 1817, 1818* – sunt anii care urmează răsturnării definitive a lui Napoleon; războiul se dusese pe teritoriul Franței, pe care armatele europene reacționare, „aliații”, o cotropiseră și o jefuiseră, aducând înapoi pe Bourboni (Restaurația). Aceste armate n-au părăsit Franța decât în 1818.

⁴² *cartierul Saint-Germain* – cartier din Paris care era locuit de aristocrație.

să trăiască în familie, după despărțirea silită la care o condamnase neînțeleasa ciudățenie a soțului ei.

În anul 1820, marchiza ieși din sihăstria ei și începu să se arate la Curte, să participe la serate și să dea recepții la ea acasă. Între 1821 și 1827 porni să cheltuiască mult, distingându-se prin gustul și toaletele sale; își avea zilele și orele sale de primire; curând apoi, se urcă pe tronul unde străluciseră mai înainta vicontesa de Beauseant, ducesa de Langeais și doamna Firmiani; aceasta din urmă – după căsătoria cu domnul de Camps – trecuse sceptrul în mâinile ducesei de Maufrigneuse, căreia i-l smulsese marchiza d'Espard. Lumea nu știa nimic mai mult despre viața intimă a doamnei d'Espard. Asemenea unui soare gata de asfințit, dar care nu apune niciodată, ea părea sortită să mai dăinuie multă vreme deasupra orizontului parizian. Marchiza era bună prietenă cu o ducesă, vestită nu numai prin frumusețea ei, dar și prin devotamentul pe care îl avea față de un prinț, pe atunci în dizgrație, dar totdeauna gata să intre ca un stăpân într-unul dintre guvernele viitoare⁴³. Doamna d'Espard era totodată prietenă cu o străină, care era în relații cu un vestit și viclean diplomat rus, obișnuit să canalizeze viața noastră publică. În sfârșit, mai avea strânse legături cu o bătrână contesă care aproape o înfiase și care obișnuia să amestece cărțile marilor pasiențe politice. Pentru lumea ce știa să privească viitorul, doamna d'Espard se pregătea să treacă de la o surdă, dar adevărată înrâurire, la acea publică și ușuratică domnie pe care o impune Moda. Salonul ei căpătase un aspect politic. Cuvintele: „*Ce se spune despre asta la doamna d'Espard? Oare salonul doamnei d'Espard e sau nu împotriva acestei măsuri?*” – începeau să

⁴³ un prinț totdeauna gata să intre... într-unul dintre guvernele viitoare – aluzia se referă desigur la Talleyrand, care a fost utilizat de toate guvernele ce s-au succedat după revoluția din 1789-94, până în 1838, anul morții sale.

fie murmurate de tot mai mulți nătărăi care dădeau autoritate unei clii – turmă credincioasă marchizei. Câțiva politicieni scăpătați, oblojiți și măguliți de dânsa. printre care și un favorit al lui Ludovic al XVIII-lea⁴⁴, ce mi mai avea nicio trecere, sau mulți alți foști miniștri (gata să pună iar mâna pe putere) povesteau că marchiza e tot atât de iscusită în ale diplomației ca soția ambasadorului rus din Londra. Marchiza împărtășise, fie unor deputați, fie unor *pairi*, câteva idei și vorbe de duh, care apoi fuseseră vânturate, de la tribună, în întreaga Europă. Deseori enunțase anumite judecăți bune cu privire la unele evenimente despre care prietenii ei nici nu cutezau să-și spună părerea. Dregători de seamă ai Curții veneau seara la ea să joace whist⁴⁵. Marchiza avea de altfel însușirile cusururilor sale. Era pe drept cuvânt socotită o femeie discretă. Prietenia ei părea statornică și neclintită. Își ajuta protejații cu o râvnă care dovedea că ține mai mult să-și mărească creditul, decât să-și cucerească simpatiile. Această purtare era determinată de patima ei majoră, de vanitate. Cuceririle și plăcerile la care femeile țin atâta i se păreau doar niște simple mijloace: ea năzuia să trăiască în toate punctele cercului celui mai larg pe care-l poate cuprinde viața. Printre bărbații încă tineri și de viitor, care la zile mari dădeau ghes prin saloanele ei, întâlneai pe domnii de Marsay, de Ronquerolles, de Montriveau, de la Roche-Hugon, de Sérizy, Ferraud, Maxime de Trailles, de Listomère,

⁴⁴ un favorit al lui Ludovic al XVIII-lea – marele favorit al lui Ludovic al XVIII-lea – primul Bourbon „restaurat” – a fost Elie Decazes, mai întâi prefect de poliție, ulterior ministru de Interne, apoi președinte al Consiliului. Regele nu făcea nimic fără să-l întrebe. Decazes a căzut totuși în dizgrație, o dizgrație impusă de camarila regală, după atentatul împotriva ducelui de Berry.

⁴⁵ *whist* – joc de cărți, de proveniență engleză, care se joacă în echipe adversare – doi contra doi; *whistul* și *bostonul* se jucau mult în vremea Restaurației și a monarhiei din iulie, constituind una dintre nenumăratele forme ale „modelor” aduse din Anglia.

pe cei doi Vandenesse, du Châtelet⁴⁶ etc. Deseori marchiza invita câte un bărbat făr' de soția lui. Avea însă destul de mare autoritate spre a putea impune aceste grele derogări unor ambițioși de teapa, bunăoară, a vestiților bancheri de Nucingen și Ferdinand du Tillet. Cunoștea atât de bine punctele tari și cele slabe ale vieții pariziene, încât prin purtarea ei nu îngăduia niciodată unui bărbat să poată exercita nici cea mai mică înrâurire asupra ei. Să fi dat orișicât și n-ai fi putut nicăieri afla vreun răvaș sau vreo scrisoare compromițătoare. Dacă răceala inimii îi îngăduia să-și joace rolul cu multă naturalețe, înfățișarea o slujea tot atât de bine. Avea un aspect tineresc. Glasu-i se mlădia după voie, proaspăt, limpede și dur. Poseda la perfecție toate tainele acelei atitudini aristocratice, prin care o femeie își poate da trecutul uitării... Marchiza poseda cu măiestrie arta de a pune nesfârșite stavile între ea și bărbatul care – după o fericire trecătoare – s-ar fi crezut îndreptățit la o anumită familiaritate. Privirea-i împăratească știa să nege totul. În conversația ei, simțămintele cele mai mari și frumoase și hotărârile-i nobile păreau a decurge în chipul cel mai firesc dintr-o stare sufletească și dintr-o inimă curată; de fapt, însă, totul era calculat; putea oricând să-și bată joc și să-l lăcă de răs pe bărbatul care nu s-ar fi priceput la afaceri. În timp ce, atunci când era vorba de interesele ei, ar fi fost în stare să facă cele mai necinstite lucruri, cu cea mai sfruntată nerușinare. Dacă și-ar fi putut-o apropia, așa cum năzuia, Rastignac ar fi avut cea mai strașnică unealtă; dar aceasta nu numai că nu se întâmplase, ci dimpotrivă, pe nesimțite, începuse el însuși să fie dus de nas de dânsa. Acest tânăr *condottiere*⁴⁷ al minții se vedea osândit – ca și Napoleon – să

⁴⁶ *de Marsay, de Ronquerolles etc.* — personaje care se regăsesc în alte romane ale lui Balzac. De Marsay și de Trailles sunt, în special, tipuri de donjuani aristocrați, mai mult sau mai puțin ariviști (v. *Moș Goriot, Gobseck, Ursule Mirouet, Salonul cu vechituri, Contractul de căsătorie, O fiică a Evei, Verișoara Betie, Pierrette etc.*, etc.).

⁴⁷ *condottiere* – în limba italiană: șef al soldaților mercenari, aventurier.

înfrunte bătălia, știind însă că prima înfrângere ar fi însemnat totodată mormântul norocului său; de aceea, această ocrotitoare era pentru el o toarte primejdioasă adversară. Pentru prima dată în viața-i zbuciumată, Rastignac juca o partidă serioasă cu un partener de talia lui. Prin cucerirea doamnei d'Espard, el întrezărea un post de ministru; de aceea, o servea el, înainte de a se servi de ea. Primejdios preț.

Trena casei d'Espard cerea un personal numeros, căci viața pe care o ducea marchiza era fastuoasă. Marile recepții se desfășurau la parter, – dar marchiza locuia la primul etaj al imobilului. Intrarea prin scara principală, minunat împodobită, apartamentele în care simțeai acel bun și nobil gust care strălucise pe vremuri la Versailles, toate acestea adevereau că ne găseam în fața unei uriașe averi. Când judecătorul, la apariția cabrioletei nepotului său, văzu cum se deschide poarta de intrare, iscodi cu luare-aminte, dintr-o privire, cușca portarului gătit în livrea de paradă; apoi curtea, grajdurile, felul cum era împărțită casa, florile ce împodobeau scara, desăvârșita curățenie a rampelor ei, a pereților, a covoarelor; numără lacheii costumați care, la clinchetul soneriei, se aliniaseră în pragul scării principale. Ochii judecătorului, care în ajun sfredeau din fundul vorbitorului măreția mizeriilor, pitulate pe sub hainele colbuite ale poporului, iscodeau acum cu aceeași agerime mobilierul și decorul ce împodobeau încăperile prin care trecea, spre a descoperi de astă dată mizeriile măreției.

— Domnul Popinot, domnul Bianchon.

Aceste două nume fură rostite la intrarea budoarului ei – o frumoasă odaie de curând remobilată și care dădea spre grădină. Doamna d'Espard sta așezată într-unul dintre acele vechi jilțuri *rococo*, a căror modă fusese statornicită de

*Madame*⁴⁸. La stânga ei, pe un scăunel, era Rastignac, ca un fel de *primo*⁴⁹ al vreunei nobile italiene. La colțul căminului, în picioare, se afla un al treilea ins. După cum bine intuise învățatul medic, marchiza avea un temperament sec și nervos. Dacă n-ar fi ținut un regim special, pielea ei ar fi luat culoarea roșiatică pe care ți-o dă un neîncetat năduf; însă albul prefăcut al carnației și-l punea în valoare cu nuanțele și tonurile puternice ale stofelor ce-o înconjurau sau ale celor ce îmbrăca. Brunul roșiatic, cafeniul, fumuriul cu scânteieri aurii, i se potriveau cum nu se poate mai bine. Copiat după cel al unei vestite *lady*, la modă atunci la Londra, budoarul ei era tapisat în catifea castanie, peste care adăugase nenumărate zorzoane și podoabe a căror înfățișare atrăgătoare atenua din fastul excesiv al acestei regești culori. Marchiza era pieptănată tinerește, cu părul tras pe tâmpile; coafura se termina cu niște zulufi ce-i accentuau ovalul puțin lungăreț; fiindcă pe cât este de hâd un obraz durduliu, pe atât unul prelung este de maiestuos. Oglinzile duble, cu mai multe fețe, care subțiază sau teșesc chipul, adeveresc această regulă aplicabilă în fizionomie.

Când îl zări pe Popinot oprindu-se în ușă ca o vită speriată, întinzând gâtul, cu mâna stingă în buzunarul de la vestă, ținând în cea dreaptă pălăria cu căptușeala-i soioasă, marchiza d'Espard aruncă lui Rastignac o privire în care simțea zeflemeaua. Ținuta stângace a bătrânului se brodea atât de bine cu înfățișarea sa grotescă și fâstăcită, încât Rastignac, când întâlnește și privirea întristată a lui Bianchon – rușinat de unchiul său – nu-și putu stăpâni râsul și întoarce capul. Marchiza salută și schiță, cu mare greutate, gestul să se ridice din jilțul în care – nu fără grație – recăzu, părând că-și scuză, printr-o prefăcută slăbiciune, necuviința.

În clipa aceea, un personaj care ședea între cămin și ușă

⁴⁸ *Madame* – ducesa de Berry; titlul de *Madame* era purtat de fiicele și de cumnatele regelui sau ale principelui moștenitor.

⁴⁹ favorit.

se înclină ușor, oferind două scaune pe care le arătă doctorului și judecătorului; apoi, când îi văzu pe aceștia așezați, își reluă locul sprijinindu-și spatele de tapet și încrucișându-și brațele.

Câteva cuvinte despre omul acesta:

În zilele noastre trăiește un pictor, pe nume Decamps⁵⁰, înzestrat cu marea însușire de a stârni interesul în legătură cu tot ceea ce înfățișează privirii, fie că e o piatră, fie că e vorba de un om. Din acest punct de vedere, creionul lui pare mai iscusit decât penelul. Dacă desenează o odaie goală, unde stă rezemat de perete, și dacă dânsul vrea, atunci te va face să te înfiori: vei crede poate că mătura a fost, adineauri, părtașă la o crimă, fiind mânjită de sânge; că este chiar mătura de care s-a folosit văduva Bancal ca să curețe încăperea în care a fost asasinat Fualdès⁵¹. Da, pictorul va zburli târnul întocmai ca pe un om mânios, va înfoia firele de mătură ca și când ar fi niște țepi de păr ce ți se face măciucă; va face din ea un soi de tălmaci al poeziei tainice care se desfășoară în închipuire. După ce te va fi înfricoșat cu măturoidul ăsta, mâine îți va zugrăvi un târn așezat, de astă dată, lângă o mătă ațipită (cam ciudat) și îți va spune că e al nevestei unui cizmar neamț și că se folosește de el pentru a se duce pe Brocken⁵². Sau va putea fi una dintre acele pașnice mături de coada căreia atârnă haina vreunui

⁵⁰ *pictorul Decamps* – Alexandre-Gabriel Decamps (1803— 1860) a fost un pictor original, care știa să scoată efecte de lumină expresive prin pasta de culoare; astfel, obiectele cele mai banale – în tablourile sale reprezentând mai multe scene de interior – căpătau relief și poezie.

⁵¹ Fualdès – asasinarea fostului magistrat Fualdès, în 1817, la Rodez, a constituit pe atunci o „crimă celebră”. Atras de niște debitori într-o casă rău famată, ținută de văduva Bancal, Fualdès (1761—1817) a fost asasinat aici de aceștia. Se povestea că văduva Bancal a adunat sângele victimei pentru a-l da porcului din curte.

⁵² *pe Brocken* – este muntele cel mai în alt din masivul Hartz, munte din care legendele germane au făcut locul de întâlnire al vrăjitoarelor călare pe mături, sau al spiritelor infernale în noaptea valpurgică.

funcționar de la Visterie. Ceea ce avea arcușul lui Paganini, avea și penelul acestui Decamps: o putere magnetică de comunicare. Ei bine, ar fi trebuit să ai acel surprinzător geniu, acea măiestrie a creionului, ca să poți transpune stilul, ca să poți înfățișa icoana acestui ins rigid, uscățiv și înalt, îmbrăcat într-un costum cernit, cu părul lung, negru, așa cum stătea acolo în picioare, fără a spune o vorbă. Acest senior avea fata ca lama unui cuțit: rece și tăioasă. Tenul lui te făcea să te gândești la apele Senei, când gârla tulbure duce de-a rostogolul cărbunii vreunei luntri scufundate. Privea la pământ, asculta și judeca. Felul cum sta în picioare, te înfiora. Părea vestita mătură pe care Decamps o înzestrase cu puterea de a da în vileag o crimă... Din când în când, marchiza încercă – în timpul conversației – să dobândească incuviințarea lui tacită, țintindu-și o clipă privirile asupra acestui personaj. Dar oricât de vie ar fi fost întrebarea mută a marchizei, el rămânea împietrit și rece ca și statuia Comandorului⁵³.

Așezat pe muchia scaunului, în fața focului din cămin, cu pălăria pe genunchi, sărmanul Popinot privea candelabrele poleite cu aur, orologiul, mărunțișurile grămădite deasupra căminului, mătasea tapetului înflorat, în sfârșit, toate acele zorzoane și bibelouri scumpe cu care se înconjură o femeie la modă. Fu scos din contemplația sa burgheză de doamna d’Espard, care-i șuiera cu un glas dulce, ca din nai:

— Domnul meu, vă datorez un milion de mulțumiri...

„Un milion de mulțumiri? își zise Popinot în sinea lui, e prea mult; nici măcar una.”

— ...Pentru osteneala pe care ați binevoit...

„Binevoit...?” gândi el. „Își bate joc de mine.”

— ...binevoit să v-o dați, ostenindu-vă să stați de vorbă cu

⁵³ *Statuia Comandorului* – în piesa lui Moliere – *Don Juan* – statuia Comandorului din biserica mănăstirii se pune în mișcare și pământul îl înghite pe Don Juan, care-l ucisese pe Comandor. În general, imaginea statuii Comandorului evocă mustrarea și groaza.

o prea suferindă solicitatoare, care nu era în măsură să părăsească apartamentul...

Aci judecătorul curmă vorba marchizei, aruncându-i o privire pătrunzătoare și scrutând starea sanitară a sărmanei solicitatoare.

„E sănătoasă tun!” își zise Popinot.

— Doamna mea, răspunse el, luând un ton respectuos, nu-mi datorați nimic. Deși această deplasare nu stă în obiceiurile Tribunalului, totuși, când se pun asemenea probleme, nu trebuie să precupețim nimic pentru a ajunge la descoperirea adevărului. Judecata noastră va fi atunci determinată mai puțin de litera legii, decât de inspirațiile conștiinței noastre. Oriunde aș căuta adevărul, fie în camera noastră de chibzuire, fie aci, important este să-l găsim. Și atunci totu-i în regulă.

Pe când Popinot vorbea, Rastignac dădea mâna eu Bianchon, iar marchiza – plină de grațioasă bunăvoință – făcea doctorului un semn din cap.

— Cine e domnul ăsta? întrebă Bianchon în șoaptă pe Rastignac, arătând spre omul cernit.

— Cavalerul d’Espard, fratele marchizului.

— Nepotul dumneavoastră mi-a spus, răspunse marchiza lui Popinot, cât de ocupat sunteți; și mai știu că sunteți atât de bun încât, spre a scuti de recunoștință pe cei ce vă sunt îndatorați, nu doriți să se știe nimic despre binefacerile domniei voastre. Se pare că Tribunalul acesta vă obosește peste măsură. De ce oare nu se sporește numărul judecătorilor?

— Vai, doamna mea, nu asta-i greu, zise Popinot. Firește că n-ar fi rău să se sporească. Dar asta o să se întâmple când o face plopul mere și răchita micșunele.

Auzind această frază, care se potrivea atât de bine cu fizionomia judecătorului, cavalerul d’Espard îl măsură dintr-o privire și păru a-și spune: „Îl dăm noi repede pe brazdă!”

Marchiza își aruncă ochii spre Rastignac care se aplecă spre dânsa.

— Iată oamenii care hotărăsc de soarta și de interesele noastre, șopti tânărul elegant către marchiză.

Ca majoritatea celor îmbătrâniți într-o meserie, Popinot se lăsa ușor în voia deprinderilor dobândite, deprinderi care, de altfel, formau și felul lui de a gândi. Convorbirea lui dădea în vileag pe judecătorul de instrucție. Îi plăcea să pună întrebări interlocutorilor, să-i încolțească, iscând astfel unele neașteptate consecințe și făcându-i să vorbească mai mult decât ar fi dorit ei. Se povestește că lui Pozzo di Borgo⁵⁴ îi plăcea să afle secretele interlocutorilor săi și să-i prindă în capcane diplomatice; el desfășura în acest iei, cu o obișnuință mai tare decât el, duhul său călit în viclenie. Îndată ce Popinot își dădu seama, ca să zicem așa, în ce ape se scaldă, socoti că pentru aflarea adevărului va fi silit să recurgă la cele mai iscusite vicleșuguri, la cele mai prefăcute și mai întortocheate căi practice în Tribunal. Bianchon rămânea rece și sever, ca un om hotărât să îndure chinurile în tăcere; însă, în sinea lui, dorea ca unchiul său să poată strivi această femeie, așa cum calci o năpârcă, metaforă inspirată de lungă-i rochie, de atitudinea-i șerpuitoare, de gâtul prea lung, de capul mic și de mișcările unduioase ale marchizei.

— Ei bine, domnul meu, reluă doamna d'Espard, oricât de mult mă scârbește egoismul, să credeți că sufăr de prea multă vreme ca să nu doresc să terminați cât de repede. Putea-voi oare avea în curând dezlegarea fericită a pricinii?

— Doamna mea, voi face tot ce-mi va sta în putință pentru a termina, zise Popinot, plin de simplitate. Ce anume a determinat despărțirea dumneavoastră de marchizul d'Espard? întrebă judecătorul, privind spre marchiză.

— Da, domnul meu, începu marchiza, pregătindu-se cu

⁵⁴ *Pozzo di Borgo Charles André* – diplomat de origine corsicană (1768—1842) care, din ură pentru Napoleon, s-a pus în serviciul dușmanilor Franței, servind coaliția pruso-anglo-austriacă și pe țari; a devenit astfel ambasador al Rusiei în Franța și în Anglia.

gândul să-i depene povestea dinainte pregătită: la începutul anului 1816, domnul d'Espard, care de trei luni își schimbase cu desăvârșire firea, îmi propuse să ne mutăm la una dintre moșiile lui, lângă Briançon; aceasta, fără a ține câtuși de puțin seama de sănătatea mea, căreia clima de acolo nu i-ar fi priit, fără să țină seama nici de felul meu de viață; de aceea eu nu am voit să-l urmez. Refuzul meu l-a făcut să rostească unele vorbe atât de nedrepte, încât chiar din acea clipă am început să mă îndoiesc dacă este în toate mințile... A doua zi mă părăsi, lăsându-mi casa și libera poziție asupra veniturilor lui; luând cu sine pe cei doi copii se mută pe strada Montagne Sainte-Geneviève.

— Îmi dați voie doamnă, întrerupse judecătorul, cam la cât se cifrau aceste venituri?

— O rentă de douăzeci și șase de mii de livre, completă marchiza. M-am sfătuit de îndată cu bătrânul domn Bordin, pentru a ști ce e de făcut, reluă ea; dar se pare că nu e deloc ușor să iei din mâna tatălui copiii, pentru a-i crește; astfel că m-am văzut nevoită să rămân, la etatea de douăzeci și doi de ani, singură, în timp ce alte femei tinere s-ar fi ținut de năzbâtii... Desigur că mi-ați citit plângerea, domnule judecător; așadar cunoașteți faptele principale pe care-mi întemeiez cererea de punere sub interdicție, împotriva domnului d'Espard?

— Ați făcut, doamnă, demersuri pentru a lua de la dânsul copiii? întrebă judecătorul.

— Da, domnul meu, dar totul a fost zadarnic! E groaznic pentru o mamă să se vadă lipsită de afecțiunea propriilor săi copii, mai cu seamă când i-ar putea da acele bucurii de care duce lipsă și la care orice femeie ține...

— Cel mare trebuie să fi împlinit șaisprezece ani? întrebă judecătorul.

— Cincisprezece, rectifică repede marchiza.

Bianchon se uită atunci la Rastignac.

Doamna d'Espard își mușcă buzele.

— Dar de ce vă interesează etatea copiilor mei?

— Ei, doamnă, zise judecătorul, fără a părea că dă vreo greutate cuvintelor sale, un băiat de cincisprezece ani, și fratele lui, fără îndoială în etate de vreo treisprezece ani, socot că au picioare și minte; ar putea așadar veni să vă vadă pe ascuns; iar dacă nu vin, înseamnă că ei ascultă de tatăl lor; și dacă-l ascultă, asta înseamnă că trebuie să-l și iubească mult...

— Nu vă înțeleg, zise marchiza.

— Pesemne nu aveți cunoștință de faptul că în cerere avocatul dumneavoastră pretinde că scumpii dumneavoastră copii sunt cât se poate de nenorociți la tatăl lor...

Doamna d’Espard răspunse cu o fermecătoare nevinovăție:

— Nici nu știu ce mi-a dat avocatul să iscălesc.

— Îmi iertați aceste presupuneri, dar Justiția cântărește totul. Ceea ce vă întreb eu, doamnă, e inspirat doar de dorința de a cunoaște bine problema. După părerea dumneavoastră, domnul d’Espard v-ar fi părăsit pentru o prietenă oarecare. În loc să plece la Briançon, unde voia să vă ducă, dânsul a rămas la Paris. Pentru mine, punctul acesta nu e deloc limpede. Oare, înainte de căsătorie cunoștea pe această doamnă Jeanrenaud?

— Nu, domnul meu, răspunse marchiza, cu un soi de neplăcere pe care doar Rastignac și cavalerul d’Espard o puteau percepe.

Se simțea jignită să fie supusă unui interogatoriu tocmai de acest judecător, pe care își pusese în gând să-l păcălească; însă acum – datorită preocupării lui, Popinot afișa aceeași atitudine nătângă – ea sfârși prin a pune pe socoteala geniului „iscoditor” al acelui jude rural al lui Voltaire⁵⁵, toate aceste întrebări.

⁵⁵ *judele rural al lui Voltaire* – în *Dicționarul filosofic*, în opusculele sale ocazionate de afaceri celebre în care a luat apărarea năpăstuiților, în scrisorile sale, Voltaire a condamnat de nenumărate ori jurisdicția feudală învechită și modul cum se lua interogatoriul acuzaților. „Judele rural” (*le bailli*) la care se referă aici Balzac, ar putea fi cel care, într-un sat din împrejurimile orașului Bar, a anchetat în 1767 cazul bătrânului

— La șaisprezece ani, continuă marchiza, părinții m-au măritat cu domnul d'Espard; numele, averea și caracterul său erau potrivite cu ceea ce gândea familia mea că trebuie să fie. Domnul d'Espard, atunci de douăzeci și șase de ani, era un gentilom în accepția britanică a cuvântului; purtarea lui îmi plăcea; părea să aibă multă ambiție, și mie îmi plac bărbații ambițioși, zise ea, uitându-se la Rastignac. Dacă domnul d'Espard n-ar fi întâlnit-o pe doamna Jeanrenaud, însușirile, educația și cunoștințele sale l-ar fi dus – după părerea prietenilor lui de atunci – la treburile statului. Regele Carol al X-lea, pe atunci prinț moștenitor, îl prețuia foarte mult și un loc în Parlament, o slujbă la Curte, o înaltă dregătorie, îi erau de bună seamă hărăzite. Femeia asta însă l-a scos din minți, nenorocind viitorul întregii noastre familii.

— Care erau pe vremea aceea părerile religioase ale domnului d'Espard?

— Era, ca și acum, tare evlavios!

— Nu credeți că doamna Jeanrenaud l-ar fi acaparat folosindu-se de misticism?

— Nu, domnule.

— Aveți o casă frumoasă, doamnă, zise deodată Popinot, scoțându-și mâinile din buzunarele de la vestă, sculându-se ca să-și desfacă pulpanele redingotei și să se-ncălzească. Acest budoar e tare plăcut: iată niște jilțuri minunate! Apartamentul dumneavoastră este foarte somptuos; trebuie să vă simțiți prost aci, gândindu-vă cât de prost o duc copiii dumneavoastră și ce prost sunt îmbrăcați și hrăniți. Pentru o mamă, nu-mi pot închipui nimic mai îngrozitor!

— Da, domnul meu. De-ați ști cât de mult aș dori să le pot

țăran Martin. Acesta, acuzat de a fi ucis și prădat un trecător în apropierea casei lui, a fost confruntat cu un cetățean care trecuse pe acolo și asistase din depărtare la scena omorului. Martorul nu l-a recunoscut pe asasin în persoana lui Martin, iar acesta, ușurat, a exclamat: „Slavă Domnului! nu m-a recunoscut!” Judecătorul a interpretat însă această frază ca o recunoaștere indirectă a crimei și Martin a fost condamnat și tras pe roată – fiind cu totul nevinovat.

face și eu puțină plăcere bieților mei copilași, pe care tatăl lor îi pune să trudească de dimineața până seara, din pricina acelei nenorocite lucrări despre China!

— Dumneavoastră dați recepții frumoase și ei s-ar distra bine aci, deși ar putea prinde gustul mondenităților; oricum însă, tatăl lor vi i-ar putea trimite de două-trei ori pe iarnă.

— Mi-i aduce de Anul Nou și de ziua mea. De două ori pe an, domnul d'Espard îmi face plăcerea de-a lua masa la mine, împreună cu copiii.

— Ce ciudată purtare! zise Popinot, cu mutra unui om convins. Dar ați văzut-o vreodată pe doamna asta Jeanrenaud?

— Într-o zi, cumnatul meu, care avea treabă cu fratele său...

— Cum?! domnul este fratele domnului d'Espard? zise judecătorul, tăindu-i vorba.

Cavalerul făcu o mică plecăciune, fără a spune o vorbă.

— Domnul d'Espard, care era la curent cu aceasta afacere, m-a dus la Oratoire⁵⁶, unde dânsa merge s-asculte predicile, – fiindcă e protestantă. Am văzut-o; n-are nimic atrăgător: seamănă cu o măcelăreasă, e puhavă, ciupită toată de vărsat; are niște mâini și niște picioare butucănoase, e șpanchie – în fine, parc-ar fi o dihanie!

— De necrezut! zise judecătorul ca și cum ar fi fost cel mai ageamiu nătâng dintre toți judecătorii Regatului. Și făptura asta locuiește nu departe de aci, pe rue Verte, într-o casă boierească! Carevasăzică nu mai există burghezi!⁵⁷

— O casă boierească în care fiul ei face niște cheltuieli nesăbuite!

— Doamnă, zise judecătorul, eu locuiesc în cartierul Saint-Marceau și nu știu ce sunt aceste cheltuieli. Ce înțelegeți

⁵⁶ *Oratoire* – din 1811, vechea biserică a Oratorienilor devenise un templu protestant parizian.

⁵⁷ *nu mai există burghezi!* – „burghez” are, în această vreme, sensul de „om așezat, cumpănit, serios”.

dumneavoastră prin cheltuieli nesăbuite?

— Păi, zise marchiza: un grajd, cinci cai, trei trăsură; adică o caleaşcă, un cupeu, o cabrioletă.

— Vasăzică toate astea costă bani grei, nu glumă? făcu Popinot, mirat.

— Grozav de mult, interveni Rastignac. Grajdul, îngrijirea trăsurilor şi livrelele oamenilor cer laolaltă între cincisprezece şi şaisprezece mii de franci anual.

— Chiar aşa de mult, doamnă? întrebă judecătorul, mirat.

— Pe puţin atâta, răspunse marchiza.

— Şi pesemne că amenajarea casei a trebuit să coste şi ea bani grei.

— Peste o sută de mii de franci, răspunse marchiza, care nu-şi putea ascunde surâsul, văzând vulgaritatea judecătorului.

— Judecătorii, doamnă, reluă Popinot, sunt îndeobşte neîncredători; ba chiar sunt plătiţi să fie astfel; şi eu unul sunt neîncredător. Se pare deci că domnul baron Jeanrenaud, împreună cu mama sa, l-ar fi spoliat pe domnul d'Espard într-un chip destul de ciudat. Iată un grajd care, după socoteala dumneavoastră, ar costa şaisprezece mii de franci pe an. Coşniţa, simbria servitorilor, cheltuielile mari ale casei ar reveni, cred, la de două ori pe atât. Ceea ce face cam vreo cincizeci-şaizeci de mii de franci anual, Credeţi dumneavoastră că oamenii aceştia – odinioară atât de săraci – ar putea avea astăzi o avere atât de mare? Un milion produce doar un venit de patruzeci de mii de livre.

— Domnul meu, fiul şi mama au investit fondurile date de domnul d'Espard în rente de stat, atunci când acestea cotaу între şaizeci şi optzeci... Cred că astăzi veniturile lor trebuie să se ridice la peste şaizeci de mii de franci. De altfel, băiatul are şi el o leafă foarte frumoasă.

— Dacă ei cheltuiesc şaizeci de mii de franci, atunci dumneavoastră cât cheltuiţi?

— Păi, răspunse doamna d'Espard, cam tot atâta!

Cavalerul tresări, marchiza se roşi la faţă, Bianchon privi

spre Rastignac; însă judecătorul făcu o mutră caraghioasă care înșelă pe doamna d'Espard. Cavalerul nu se mai amestecă în conversație, văzând că totul e pierdut.

— Oamenii aceștia, zise Popinot, ar trebui trimiși în fața judecătorului extraordinar, doamnă.

— Aceasta era și părerea mea, reluă marchiza încântată. Dacă ar fi fost amenințați cu poliția corecțională, atunci ar fi acceptat o tranzacție.

— Când domnul d'Espard v-a părăsit, oare nu v-a dat o procură pentru a gira și administra bunurile dumneavoastră, doamnă?

— Nu înțeleg rostul acestei întrebări, zise iute marchiza. Dacă ați ține seama de starea în care mă aflu, datorită demenței soțului meu, s-ar cuveni, cred, să vă ocupați mai degrabă de dânsul decât de mine.

— Ajungem noi și acolo, doamnă, o liniști judecătorul. Înainte de a încredința domniei-voastre, sau altora, administrarea bunurilor domnului d'Espard – în ipoteza că ar fi pus sub interdicție – Tribunalul trebuie să știe cum v-ați administrat propriul dumneavoastră avut. Dacă domnul d'Espard v-ar fi dat o procură, aceasta ar fi dovedit că are încredere și Tribunalul ar aprecia ca atare acest fapt. Ați avut procură de la dânsul? Ați cumpărat, ați vândut din averea imobilă, ați investit bani în ceva?

— Nu, domnul meu! Comerțul nu intră în deprinderile familiei Blamont-Chauvry, răspunse marchiza jignită în mândria ei aristocratică, uitând de plângerea făcută. Bunurile mele au rămas neatinse și domnul d'Espard nu mi-a dat nicio procură.

Cavalerul își acoperi ochii cu mâna spre a-și ascunde vădita nemulțumire, datorată lipsei de prevedere a cumnatei; o vedea cum prin răspunsurile ei își tăia singură craca de sub picioare. În ciuda ocolurilor interogatoriului său, Popinot mergea drept la țintă.

— Domnia-sa, zise Popinot, arătând spre cavaler, este rudă de sânge, nu-i așa? putem deci vorbi deschis în fața

dumnealui.

— Vorbiți, zise marchiza, surprinsă de această măsură de prevedere.

— Ei bine, doamnă, admit că nu cheltuiți anual decât șaizeci de mii de franci; această sumă va părea c-a fost foarte bine folosită, pentru oricine ar vedea grajdurile, acareturile, numerosul personal cum și trena casei dumneavoastră, al cărui lux îmi pare a fi mai presus de cel al casei Jeanrenaud.

Marchiza făcu un semn de încuviințare.

— Or, reluă judecătorul, dacă n-aveți decât o rentă de douăzeci și șase de mii de franci pe an, atunci – între noi fie vorba – ne-am putea aștepta să aveți datorii de vreo sută de mii de franci. Tribunalul, așadar, ar putea fi în drept să creadă că există, între motivele care vă împing să cereți punerea sub interdicție a soțului dumneavoastră, un interes personal, nevoia de-a achita anumite datorii, în ipoteza când dumneavoastră... ați... avea... datorii... Felul în care am fost sesizat m-a făcut să mă interesez de situația dumneavoastră; chibzuiți așadar bine și mărturisiți-mi sincer. În cazul când presupunerile mele ar fi întemeiate, încă ar mai fi timp pentru a evita scandalul unei dezavuări pe care Tribunalul ar trebui s-o exprime în considerentele judecății sale, firește, dacă nu vă veți clarifica până alunei poziția. Noi suntem obligați să cercetăm motivele invocate de reclamanti, tot așa precum facem și cu apărările omului a cărui punere sub interdicție se cere: trebuie dar să cercetăm dacă cei care fac plângerea nu cumva sunt mânați de patimi, nu cumva sunt purtați de acea lăcomie, din păcate atât de des întâlnită...

Marchiza se perpelea de parcă era pe grătarul sfântului Laurențiu.⁵⁸

— Aș avea nevoie de unele lămuriri în această privință, urmă judecătorul,. Eu nu cer, doamnă, să fac împreună cu dumneavoastră socotelile; doresc doar să știu cum ați

⁵⁸ *Sf. Laurențiu* – legenda spune că diaconul Laurențiu a fost ars de viu la Roma, pe un grătar, devenind astfel martir și sfânt (258).

încropit-o în acești ultimi ani cu cheltuielile, având doar șaizeci de mii de livre rentă? Sunt multe femei care săvârșesc minuni în gospodăria lor, dar dumneavoastră nu păreți a fi dintre acelea, Vorbiți-mi! S-ar putea să aveți mijloace foarte oneste, favoruri acordate de Curte, niscaiva bani proveniți din recente indemnizații; însă, în acest caz, autorizația soțului dumneavoastră ar fi fost necesară pentru ridicarea sumelor respective.

Marchiza amuțise.

— Gândiți-vă, urma Popinot, că poate domnul d'Espard vrea să se apere; că atunci avocatul lui va fi îndrituit să știe dacă aveți sau nu creditori. Acest budoar a fost de curând mobilat; apartamentele dumneavoastră nu mai au mobilierul pe care domnul marchiz vi l-a lăsat în 1816. După cum mi-ați făcut onoarea de a mă informa, mobilatul unei locuințe este un lucru foarte costisitor pentru oameni de teapa unui Jeanrenaud; cu atât mai vârtos pentru dumneavoastră, care sunteți o mare doamnă. Dacă sunt judecător, sunt însă și om: mă pot înșela. Lămuriți-mă așadar! Gândiți-vă la îndatoririle pe care legea mi le impune, la cercetările migăloase pe care trebuie să le întreprind, atunci când este vorba de a hotărî punerea sub interdicție a unui cap de familie în floarea vârstei. Așadar, doamnă, îmi veți ierta întrebările pe care am onoarea să vi le pun și asupra cărora vă este ușor să-mi dați răspunsuri. Când cineva e pus sub interdicție pentru demență, e nevoie de un epitrop; pe cine anume ați desemna?

— Pe fratele marchizului, răspunse marchiza.

Cavalerul se înclină... Urmă o clipă de tăcere stingeritoare pentru toate cele cinci persoane aflate față în față. Aproape jucându-se, judecătorul descoperise care e taina acestei femei. Înfățișarea de burghez nătăfleț a lui Popinot – pe care marchiza, cavalerul și Rastignac erau gata să-l ia peste picior – dezvăluia abia acum adevărata-i fizionomie. Privindu-l cu coada ochiului, tustrei pricepeau nenumăratele valori expresive ale acestei figuri elocvente.

Caraghiosul devenise un strașnic judecător. Curiozitatea pe care o arătase în evaluarea budoarului se adeverea a fi îndreptățită; pornise de la acel elefant poleit care susținea orologiul, pentru a explica tot luxul înconjurător, și ajunsese să iscodească până în străfundul inimii acestei femei.

— Dacă marchizul d'Espard are pasiunea lucrurilor chinezești – zise Popinot arătând orologiul de pe cămin – îmi pare bine să văd că produsele acestei țări vă plac deopotrivă și dumneavoastră. Și s-ar putea să aveți chiar de la domnul marchiz aceste gingașe *chinoiseries*, adăugă judecătorul, arătând cu mâna niște prețioase bibelouri.

Ușoara zeflemea făcută cu bun-gust îl făcu pe Bianchon să zâmbească, pe Rastignac să înmărmurească, iar pe marchiză să-și muște buzele subțiri.

— În loc ca dumneavoastră să fiți apărătorul unei femei aflată la grea ananghie și amenințată să-și vadă avutul și copiii pierduți, sa treacă drept inamica soțului ei, dumneavoastră, domnule, mă învinovați! Aveți bănuieli până și asupra gândurilor mele. Trebuie să recunoașteți că purtarea dumneavoastră este stranie...

— Doamnă, răspunse repede judecătorul, având în vedere grija pe care Tribunalul o arată unor atari probleme, s-ar fi putut întâmpla să cădeți peste un judecător mai puțin îngăduitor și mai aspru decât mine. De altfel, credeți oare că avocatul domnului d'Espard va fi deosebit de binevoitor? Nu va ști el oare să vă vestejească intențiile, care ar putea fi curate și dezinteresate? Viața dumneavoastră îi aparține; o va scotoci toată, fără a pune în cercetările sale respectuoasa deferență pe care eu o am față de dumneavoastră.

— Vă mulțumesc, domnule, răspunse marchiza ironic. Să admitem că aș datora aram treizeci sau cincizeci de mii de franci, ceea ce ar fi, în primul rând, o nimica toată pentru casa d'Espard sau casa de Blamont-Chauvry. Dacă însă soțul meu nu se bucură de facultățile sale mintale, ar fi oare aceasta o piedică pentru a-l pune sub interdicție?

— Nicidecum, doamnă, zise Popinot.

— Deși m-ați interogat cu o șiretenie pe care n-aș fi putut-o bănuî la un magistrat, într-o împrejurare în care ar fi fost de ajuns sinceritatea pentru a afla totul, reluă marchiza, consider ea pot să nu vă mai spun nimic. Vă voi răspunde totuși, fără înconjur, că situația mea în lume, în ciuda strădaniilor de a-mi păstra anumite relații, nu este cea dorită de mine. Am trăit la început, mult timp, de una singură; însă am pus mai presus de orice interesul copiilor, am simțit că trebuie să înlocuiesc pe tatăl lor. Primindu-mi prietenii, întrețin relații, contractând datorii, le-am asigurat astfel viitorul, le-am pregătit strălucite cariere, în care vor găsi sprijin și ajutor. Pentru a dobândi tot ceea ce am agonisit în chipul acesta, cred că mulți oameni calculați – magistrați sau bancheri – ar plăti bucuroși tot ceea ce am investit eu până aci.

— Apreciez, doamnă, devotamentul dumneavoastră. Vă face cinste și nu condamn câtuși de puțin purtarea dumneavoastră. Magistratul însă aparține tuturor. El trebuie așadar să cunoască și să cumpănească totul.

Instinctul marchizei și deprinderea ei de a judeca pe oameni o făcuseră să înțeleagă că domnul Popinot nu putea fi înrâurit de niciun considerent. Nădărduse să aibă de-a face cu un magistrat ambițios, dar întâlnise un om de caracter.

Deodată îi trecură prin minte alte mijloace spre a izbândi.

Servitorii erau pe punctul să servească ceaiul.

— Doamna mai are ceva de spus? întrebă Popinot, văzând aceste pregătiri.

— Faceți-vă meseria, domnule, îi răspunse marchiza cu dispreț, interogați pe domnul d'Espard și sunt sigură că mă veți plânge. Își înălță capul, privindu-l pe Popinot cu o semeție în care era și un dram de obrăznicie. Popinot o salută respectuos.

— Drăgălaș unchi mai ai, zise Rastignac lui Bianchon Pesemne nu vrea să înțeleagă nimic; habar n-are cine e marchiza d'Espard, ce trecere are, ce tainică putere exercită

ea asupra lumii. Nici nu știe că mâine vine s-o vadă ministrul de Justiție...

— Ce vrei, dragă, răspunse Bianchon, doar te-am prevenit. E un om sucit...

— Nu, zise Rastignac, e un om căruia o să i se sucească gâtul...

Doctorul fu nevoit să-și ia rămas bun de la marchiză și de la taciturnul ei cavaler ca s-alerge după Popinot; acesta, nefiind omul care să se complacă în situații stingheritoare, pornise de unul singur prin saloane.

— Femeia asta e datoare cu o sută de mii de scuzi, zise judecătorul, urcându-se în cabrioleta nepotului său.

— Ce părere ai despre cazul ăsta?

— Nu pot avea niciuna mai înainte de a fi cercetat tot dosarul. Măine, dis-de-diminează, voi fi la pe doamna Jeanrenaud la Cabinetul de instrucție, pentru ora patru după-amiază, ca să răspundă în legătură cu faptele ce-o privesc – căci n-o văd prea bine. Tare sunt curios să știu cum se va termina povestea asta.

— Ei, Doamne, dar nu-ți dai seama că marchiza a ajuns să fie unealta uscățivului ăla care a tăcut chitic!

— Omul ăsta are într-însul ceva din Cain, dar un Cain care-și caută bâta prin tribunale, acolo unde, din păcate, mai păstrăm câteva săbii ale lui Samson⁵⁹.

— Ah, Rastignac! exclamă Bianchon. De ce te-ai vârât tu în peștera asta cu tâlhari?

— Noi suntem deprinși să vedem punându-se la cale tot soiul de uneltiri prin unele familii; nu e an în care să nu fim nevoiți să respingem asemenea cereri de punere sub interdicție. Dar cu morala de astăzi, asemenea încercări nu aduc niciun oprobriu reclamanților... Și asta, în timp ce noi trimitem la ocnă câte un nenorocit pentru c-a spart un geam care îl despărțea de o pușculiță plină cu galbeni... Codul

⁵⁹ *Cain... Samson* – aici lui Cain, ucigașul propriului său frate, îi e opus Samson, judecător al evreilor, celebru prin forța sa.

nostru nu e fără prihană!

— Dar faptele invocate în cerere?

— Băiete, se vede treaba că tu nu cunoști încă romanele judiciare pe care clienții le dau cu de-a sila avocaților! Dacă aceștia s-ar mărgini să ne prezinte numai adevărul, ei n-ar mai câștiga un ban cu meseria pentru care-s plătiți.

A doua zi după-amiază, o cucoană corpolentă, care semăna destul de bine cu un poloboc gătit cu rochie și încins cu un brâu, asuda și găfăia urcând scările spre cabinetul judecătorului Popinot. Ieșise anevoie dintr-o caleașcă verde, – și într-adevăr se brodea de minune: nu-ți puteai închipui femeia fără de caleașca asta, dar nici caleașca fără o asemenea femeie.

— Dragă domnule, găfăi ea, deschizând ușa lui Popinot, eu sunt doamna Jeanrenaud, pe care ați chemat-o aci, ca și când n-aș fi nici mai mult nici mai puțin decât o hoțomancă,

Cumintele acestea vulgare fură rostite c-un glas vulgar, scandat de un șuier astmatic ce se poticnea de fiecare dată într-un acces de tuse.

— Când trec prin locuri igrasioase, nici nu vă puteți închipui cât sufăr, domnul meu. N-o s-o mai duc mult. Mă scuzați, nu-i așa? În sfârșit, am sosit; iată-mă!...

Judecătorul rămase gură-cască văzând cum arată această așa-zisă mareșală d'Ancre⁶⁰. Doamna Jeanrenaud avea obrazul stacojiu și cu desăvârșire mâncat de vărsat; fruntea îngustă, nasul cârn și o mutră rotundă cât o lună. La femeia aceasta totul era rotofei. Avea ochi neastâmpărați de țărancă, înfățișare deschisă, vorba hazlie, părul castaniu adunat într-o scufiță, sub o pălăriuță verde împopoțonată cu un vechi buchet de ciuboțica cucului. Sâni ei voluminoși stârneau

⁶⁰ *mareșala d'Ancre* – Léonora Galigai; soția aventurierului italian Concini, devenit ministru al lui Ludovic al XIII-lea și cunoscut sub numele de mareșal d'Ancre. Amândoi erau favoriții Mariei de Medici, mama regelui. Amândoi au fost omorâți în 1617.

râsul, amenințând la fiecare acces de tuse cu o explozie grotescă. Picioarele-i butucănoase erau dintre acelea care fac pe ștregarii Parisului să spună despre o femeie că „stă pe butuci”. Văduva îmbrăcase o rochie verde, împodobită cu blană de *chinchilla*, care se potrivea ca un strop de păcura pe un vâl de mireasă. În sfârșit, la dânsa totul se potrivea de minune cu ultimul ei cuvânt:

— Iacă-mă!

— Doamnă, îi zise Popinot, sunteți bănuită a fi folosit mijloace de seducție pentru a-l cuceri pe marchizul d'Espard și a-i smulge sume considerabile...

— De a fi folosit ce? Ce anume? întrebă ea: mijloace de seducție?!... dar, dragă domnule, sunteți un om respectabil, și de altfel, ca magistrat, s-ar cuveni s-aveți un pic de bun-simț; ia uitați-vă numai la mine! Spuneți-mi, pot fi eu femeia care să mai seducă pe cineva? Nu pot nici să-mi leg șireturile la pantofi, nici să mă aplec. De douăzeci de ani, slavă Domnului, nu-mi mai pot pune corsetul, cred că aș plesni pe loc. La șaptesprezece ani – pot astăzi să v-o spun – eram și eu o fetică frumușică și ca un fir de sparanghel de subțirică. Atunci m-am măritat cu Jeanrenaud, un bărbat de treabă, conductor al unor corăbii care făceau transporturi de sare. Am avut un fiu care s-a făcut un băiat tare frumos; e mândria vieții mele și, fără să mă laud, cea mai izbutită ispravă a mea! Micuțul Jeanrenaud era un soldat tare chipeș în oastea lui Napoleon: servea în garda lui imperială. Dar vail moartea soțului meu, care a pierit înecat, m-a zdruncinat în așa măsură, încât m-am îmbolnăvit de vărsat și am zăcut în casă nemișcată timp de doi ani de zile; am ieșit din boala asta, grasă cum mă vedeți, pocită pe veci și grozav de nenorocită... Iată mijloacele mele de seducție!

— Dar, doamna mea, atunci care-s motivele ce-l îndemnau pe domnul d'Espard să vă dea aceste sume?...

— Considerabile, domnul meu, spuneți verde, că nu mă supăr; însă în ceea ce privește motivele, astea nu vi le pot destăinui.

— Ați face o greșeală... În clipa de față, familia lui, pe drept cuvânt îngrijorată, a făcut o plângere împotriva...

— Doamne-Dumnezeule! exclamă femeia, ar putea avea neplăceri din pricina mea? El, pâinea lui Dumnezeu, el, omul fără de pereche! Decât să i se întâmple cel mai mic neajuns lui, îndrăznesc chiar să spun: decât să se atingă cineva de un firicel din capul lui, mai bine dăm totul înapoi, domnule judecător. Vă rog să scrieți asta în hârtoagele dumneavoastră. Doamne-Dumnezeule! Alerg să-i spun lui Jeanrenaud ce se întâmplă! Zău, că asta-i bună!

Și bătrânica se sculă, ieși, coborî la repezeală scările – și dusă a fost!

„Femeia asta nu minte, își zise judecătorul. Așadar mâine voi ști totul, căci mâine mă duc la marchizul d’Espard.”

Cei ce au trecut de vârsta la care omul își irosește viața alandala, cunosc înrăurirea pe care o pot uneori exercita întâmplări, în aparență anodine, asupra unor evenimente importante; aceștia nu se vor mira de însemnătatea dată micului fapt care urmează, A doua zi, Popinot fu picnit de o ușoară răceală, cunoscută sub caraghiosul nume de *răceală la cap*. Netrecându-i prin minte ce însemnătate ar putea avea o întârziere, judecătorul, având și puțină febră, n-a ieșit din casă și nu s-a mai dus la interogatoriul marchizului d’Espard. Această zi pierdută a fost în afacerea noastră – întocmai ca-n ziua păcăliților⁶¹ – supa Mariei de Medicis, care a zădărnicit întrevederea ce trebuia s-o aibă Ludovic al XIII-lea, îngăduind astfel lui Richelieu s-ajungă înaintea ei la Saint-Germain și să pună iar mâna pe regescul zălog.

Înainte însă de a-l urma pe magistrat și pe grefierul său până la marchizul d’Espard, ar fi, credem, nimerit, să aruncăm o privire asupra clădirii, asupra locuinței și a felului

⁶¹ *Ziua Păcăliților* – așa a fost numită ziua (11 noiembrie, 1630) când intrigile reginelor (Maria de Medici și Ana de Austria, mama și soția lui Ludovic al XIII-lea) și a prietenilor lor, împotriva cardinalului de Richelieu, care se bucura de stima regelui, au dat greș în mod lamentabil.

de viață al acestui tată pe care, în cererea ei, soția îl considera drept un smintit.

V.

NEBUNUL

În vechile cartiere ale Parisului, întâlnești uneori unele case care pentru un arheolog trădează o oarecare dorință de înfrumusețare a orașului și o anumită iubire de proprietate – însușiri care îndeamnă pe om să-și dureze clădiri trainice. Locuința de atunci a domnului d’Espard, pe strada Montagne Sainte-Genève, era o asemenea clădire, zidită din piatră cioplită și înfățișând o oarecare bogăție arhitectonică; de bună seamă însă că timpul afumase piatra, iar revoluțiile prin care trecuse orașul dăunaseră atât interiorului cât și exteriorului ei. Protipendada care locuia odinioară în cartierul Universității, pierind odată cu marile instituții bisericești, casa aceasta ajunsese și ea să adăpostească niște industrii și locatari pentru care nu fusese niciodată hărăzită. În veacul trecut se instalase acolo o tiparniță care stricase dușumelele, murdărise lemnăria, înnegrise zidurile și stricase împărțirea interioară. Altădată locuită de un cardinal, în zilele noastre această nobilă clădire încăpuse pe mâna unor chiriași de rând.

Stilul arhitecturii arăta că fusese durată sub domnia lui Henric al III-lea, a lui Henric al IV-lea și a lui Ludovic al XIII-lea, într-o vreme când în împrejurimi se clădeau casele Mignon, Serpente, palatul principesei Palatine și Sorbona⁶². Un bătrân își amintea a fi auzit, în veacul trecut, că era numită Casa Duperron.

Se prea poate ca însuși ilustrul cardinal⁶³ s-o fi zidit, sau măcar s-o fi locuit. Într-adevăr, există într-un ungher al curții un peron alcătuit din mai multe trepte prin care se intră în casă; în grădină se coboară printr-un alt peron, așezat în mijlocul fațadei interioare. Cu toate stricăciunile suferite, luxul de amănunte, pe care arhitectul l-a dovedit în construcția balustradelor și a palierelor celor două peroane, vădește naiva intenție de a evoca numele proprietarului. Strămoșii noștri își îngăduiau deseori acest soi de calambururi săpate în piatră. În sprijinul acestora, arheologul poate vedea câteva urme ale șnururilor de la pălăria cardinalului, cioplite în timpanele⁶⁴ celor două intrări. Marchizul d'Espard locuia la parter, desigur spre a se putea bucura de plăcerile grădinii; aceasta era destul de mare și îndreptată cu fața la miazăzi, însușiri neapărat necesare pentru buna sănătate a copiilor. După cum arata și numele, strada era situată pe un povârniș, astfel că, prin chiar așezarea ei, casa era ferită de umezeală, și igrasia nu atingea nici măcar parterul. Domnul d'Espard închinase acest apartament pe un preț de nimic, căci pe vremea când el se

⁶² *Sorbona* – vechea Sorbonă, înființată în 1253, a fost reconstruită din inițiativa lui Richelieu, începând din 1626. Din aceste construcții nu a mai rămas decât capela înglobată în corpul de construcții ridicat la sfârșitul secolului al XIX-lea, care adăpostește și azi Facultățile de Litere și Științe din Paris.

⁶³ *ilustrul cardinal* – Jacques Davy Du Perron a trăit între anii 1566–1618 și a avut un rol important în renegarea protestantismului de către Henric IV.

⁶⁴ *timpanele intrărilor* – spațiile sculptate sau ornamentate, îngrădite de arcuri sau de linii drepte, deasupra intrărilor.

mutase, chiriile erau foarte scăzute în cartierul acela, unde venise pentru a fi într-un centru școlăresc și pentru a supraveghea mai bine educația copiilor săi. De altfel, clădirile fiind într-un hal făr' de hal și totul având nevoie de reparații – proprietarul însuși s-a arătat dintru început tare îngăduitor. În asemenea împrejurări, domnul d'Espard putuse să facă în casă câteva cheltuieli de amenajare, fără ca să fie taxat pentru aceasta drept nebun. Înălțimea încăperilor, așezarea lor, lambriurile – din care nu mai rămăseseră decât niște cadre – modul cum erau construite tavanele, totul respira acea măreție pe care sacerdoțiul îl așterne pe orice își pune pecetea, pe orice făurește și pe care artistul de astăzi o regăsește până și în cele mai mici rămășițe ce s-au păstrat: un ceaslov, un veșmânt, latura unei biblioteci ori vreun jilț... Tablourile aduse de marchiz erau toate pictate în acele nuanțe de culoarea iascăi, atât de dragi școlii olandeze și vechii burghezii pariziene, nuanțe ce prilejuiesc și astăzi succese frumoase celor care practică pictura de gen. Tapisati cu hârtie de o singură culoare, pereții se armonizau cu tablourile. Ferestrele erau perdeluite ieftin, toiul ales însă în așa chip încât să dea un efect potrivit cu ansamblul încăperii. Mobilele erau puține la număr și bine orânduite. Oricine intra în casă era cuprins de un dulce și pașnic simțământ care venea din tăcerea și liniștea, din cumpătarea și din unitatea de culoare ce domnea – înțelegând prin culoare ceea ce îndeobște înțeleg pictorii. O oarecare noblete în amănunte, o încântătoare curățenie a mobilelor, o desăvârșită proporție între obiecte și oameni, totul te făcea să te gândești la cuvântul *suavitate*. Puțini erau cei primiți în apartamentele locuite de marchiz și cei doi fii ai săi, al căror fel de viață ar fi putut părea ciudat vecinilor.

Într-o aripă a clădirii ce da spre stradă, la al treilea etaj, se aflau trei mari odăi care rămăseseră în starea de paragină și de caraghioasă goliciune în care le lăsase tipografia. Aceste trei încăperi – destinate sediului întreprinderii *Istoria pitorească a Chinei* – erau așezate în așa fel încât să poată

cuprinde un birou, un depozit și un cabinet de lucru, în care domnul d'Espard își petrecea o bună parte din zi; căci după prânz și până la patru după-amiază, marchizul se instala în cabinetul de la al treilea cat, pentru a supraveghea mersul publicației. Persoanele care doreau să-l vadă îl găseau de obicei acolo. Când se întorceau de la școală, cei doi copii se duceau deseori în biroul acela. Așadar, apartamentul de la parter alcătuia un fel de sanctuar, unde tatăl și fiii săi ședea de la cină până a doua zi. Viața de familie a marchizului era ascunsă cu grijă privirilor. În afară de o bătrână bucătăreasă credincioasă și legată de casă și de un fecior de patruzeci de ani, care-l slujise încă dinainte de căsătoria sa cu domnișoara Blamont, el nu avea alți servitori. Guvernanta copiilor rămăsese și ea cu ei. Grija migăloasă cu care era ținută casa adeverea spiritul de ordine și dragostea maternă pe care această femeie o desfășura în gospodăria casei și în îndrumarea copiilor, pentru ca să-și mulțumească, stăpânul. Posaci și puțin vorbăreți, cei trei inși păreau a fi înțeles gândul care cârmuia viața lăuntrică a marchizului. Acest contrast între obiceiurile lor și moravurile celor mai mulți dintre servitori era o ciudățenie ce dădea casei un aspect tainic și care dădea multă apă la moară calomniei – alimentată, de altfel, din plin, de însăși persoana marchizului.

Motive vrednice de laudă îl determinaseră să nu lege prietenie cu niciunul dintre chiriașii imobilului. Marchizul înțelegea să-și crească copiii ferindu-i de orice contact străin. Poate că dorea să nu dea nici prilej la frecuşurile care, vreii nu vrei, se ivesc între vecini. La un bărbat cu însușirile sale, în acea vreme când liberalismul stârnea patimi, mai cu osebire în Cartierul Latin, era și firesc ca felul lui de a fi să dezlănțuie unele pasiuni și simțăminte a căror stupiditate era întrecută doar de josnicia lor, și care iscau tot felul de clevetiri și palavre purtate din poartă-n poartă, și de care domnul d'Espard și ai lui habar nu aveau.

Punând în cumpănă succesul lucrării despre China,

bârfitorii sfârșiseră prin a convinge pe proprietarul casei că domnul d'Espard n-avea bani; aceasta se petrecea chiar în clipa când, printr-o scăpare din vedere normală la anumiți oameni ocupați, marchizul dăduse prilej perceptorului să-i trimită o somație pentru neplata impozitelor restante. Atunci, chiar la 1 ianuarie, proprietarul reclamase plata câștiului prin trimiterea unei chitanțe, pe care însă portăreasa o făcu uitată. La 15 ale lunii, urmă o notificare; portăreasa o înmână însă cu zăbavă domnului d'Espard, care socoti aceasta drept o neînțelegere, fără să-i treacă prin minte că ar putea fi vorba de o urâtă uneltire din partea proprietarului la care locuia de peste doisprezece ani. Marchizului i se puse sechestru de către un portărel tocmai în clipa când valetul plecase să plătească proprietarului chiria. Acest sechestru, comunicat cu rea-voință unor inși cu care marchizul avea de-a face în legătură cu lucrarea sa – neliniștise pe unii dintre ei, care începură să se îndoiască de solvabilitatea domnului d'Espard; aceasta din pricina uriașelor sume pe care, chipurile, baronul Jeanrenaud și mama lui i le extorcau. De altfel, bănuielile locatarilor, ale datornicilor și ale proprietarului erau aproape îndreptățite, din pricina economiei excesive cu care marchizul își drămuia cheltuielile. Se purta ca un om scăpătat. La prăvăliile din cartier, servitorii lui plăteau pe loc până și cele mai mărunte cumpărături pentru coșniță și se comportau întocmai ca niște oameni care se feresc să aibă credite; dacă s-ar fi întâmplat să ceară ceva pe datorie, desigur c-ar fi fost refuzați, atâta temei prinseseră în cartier cleветirile bârfitoare.

Există o anumită teapă de negustori care stau bine cu mușteriii lor, chiar dacă ei sunt răi platnici, numai fiindcă aceștia au cu dâșii anumite legături zi de zi; în schimb, nu pot suferi pe unii clienți, buni și cinstiți, fiindcă aceștia stau pe o treaptă prea ridicată ca să-și poată îngădui cârdășia cu ei – cuvânt vulgar, dar expresiv. Așa-s oamenii. Aproape în orice clasă socială ei fac cumetrilor, sau sufletelor josnice

care-i linguşesc, toate înlesnirile şi hatârurile, refuzate însă celor ce le sunt superiori, căci aceştia din urmă li se pare că îi jignesc, oricare ar fi felul lor de a se manifesta. Negustorul care vorbeşte de rău pe cei din curte îşi are la rându-i curtenii lui.

În sfârşit, felul de a se purta al marchizului şi al copiilor determina pe vecini să aibă sentimente neprietenoase care, pe nesimţite, îi duceau la un fel de răutate. Odată ajunşi aci, ei nu mai puteau da înapoi în faţa nici unei mişelii, când aceasta ar fi dăunat duşmanului pe care şi-l făuriseră.

Domnul d'Espard era un aristocrat, aşa precum soţia lui era o doamnă din înalta societate; două falnice figuri care au ajuns în Franţa să fie atât de singulare, încât cercetătorul poate număra pe degete pe cei care întruchipează perfect asemenea figuri. Aceia îşi reazemă personalitatea pe idei străvechi, pe credinţe oarecum înnăscute, pe obiceiuri dobândite încă din copilărie şi cu care astăzi arar te mai întâlneşti. Pentru a crede în sângele albastru, în stirpea aleasă, pentru a te aşeza în gând deasupra celorlalţi – oare nu trebuie să fi măsurat distanţa care desparte pe patricieni de popor? Pentru a putea porunci, nu trebuie oare să fi cunoscut oameni deopotrivă cu tine? În sfârşit, nu trebuie oare ca prin educaţie să ţi se întipărească în minte ideile pe care natura ie inspiră oamenilor mari, născuţi încoronaţi? Fruntea acestora este încununată cu o coroană mai înainte ca mama să le-o fi sărutat. Asemenea idei şi asemenea educaţie nu mai sunt astăzi cu putinţă în Franţa, unde de patruzeci de ani hazardul este acela care înobilează pe unii oameni, ungându-i cu sângele de pe câmpurile de luptă, nimbându-i cu glorie, împodobindu-i cu aureola geniului. În Franţa, desfiinţarea substituţiilor şi a majoratelor⁶⁵,

⁶⁵ *substituţii şi majorate* – Substituţia – suprimată în Codul Napoleon – era o dispoziţie juridică, în virtutea căreia o persoană putea beneficia de o serie de bunuri, cu condiţia de a le transmite, la moartea sa, altei persoane indicate. Majoratele erau averi de diverse mărimi, legate de un titlu nobiliar: astfel, un conte trebuia să dispună de un majorat de cel

fărămițând drepturile de moștenire, a silit pe aristocrați să-și vadă ei înșiși de afacerile lor, în loc să se îndeletnicească cu treburile statului, unde gloria personală nu mai poate fi decât o glorie dobândită printr-o lungă și stăruitoare trudă: cu alte cuvinte, suntem într-o eră cu totul nouă. Considerat ca o rămășiță a acestui mare organism numit Feudalitate, domnul d'Espard merita ca atare o respectuoasă admirație. Dacă prin sânge se credea într-adevăr mai presus fie ceilalți, el credea și în toate obligațiile ce decurg din rangul său; avea și virtuțile și fermitatea pe care o cerea noblețea. Își crescuse copiii în aceste principii și le împărtășise încă din leagăn evlavie pentru casta sa. Un adânc simțământ al demnității lor, vanitatea numelui, siguranța de a fi mari prin ei înșiși zămislise în aceștia o mândrie regească, acea vitejie a voinicilor din povești, și oblăduitoarea bunătate a seniorilor castelani le insuflase o purtare în armonie cu ideile lor, ce ar fi fost de bună seamă pe placul unor prinți; ele jigneau însă pe cei din strada Montagne Sainte-Geneviève, meleag al egalității (mai mult ca oricare), unde toată lumea îl socotea pe domnul d'Espard un om ruinat, unde toți, de la cel mai mic până la cel mai mare, refuzau să acorde privilegiile aristocrației unui nobil scăpătat, pentru pricina că astăzi toată lumea îi lasă pe burghezii îmbogățiți să pună mâna pe ele. Astfel că izolarea dintre această familie și ceilalți înși exista atât din punct de vedere fizic, cât și din punct de vedere moral.

Atât în ce privește tată! cât și copiii, înfățișarea era în concordanță cu sufletul. Domnul d'Espard – pe atunci în vârstă de vreo cincizeci de ani – ar fi putut sluji de model reprezentativ pentru aristocrația nobiliară a veacului al XIX-lea. Era subțiratic și blond. Croiala feței lui avea o distincție

puțin douăzeci mii franci venit. Codul Napoleon a restabilit majoratele desființate de revoluția din 1789—1894. Restaurarea a declarat chiar obligatorie posesiunea unui majorat pentru a fi admis în Camera aristocratică a pair-ilor. Majoratele nu au fost definitiv desființate decât în 1849.

naturală care vestește simțăminte înalte, însă purta pecetea unei răceli calculate care impunea cam prea mult respect. Avea un nas coroiat, puțin strâmbat la vârf și ușor adus de la stânga la dreapta – mic cusur care nu era lipsit de farmec; ochii săi albaștri, fruntea înaltă, destul de boltită spre sprâncene, unde se făcea un desiş care oprea lumina, adumbrindu-i privirea, îl arăta a fi un om drept, înzestrat cu perseverență și capabil de o mare loialitate, dar dădea totodată ceva straniu fizionomiei sale. Această boltatură a frunții ar fi putut face pe cineva să creadă că poartă un germen de nebunie; și sprâncenele sale stufoase, îmbinate, subliniau acest ciudat aspect. Avea mâini boierești, albe și îngrijite, iar picioarele-i erau subțiri și înalte. Vorbirea lui șovăielnică, nu numai în rostire – uneori aducea cu aceea a unui bâlbâit – dar și în modul de exprimare a gândurilor, a ideilor, făcea asupra ascultătorului efectul unui om agitat care dibuie, se leagă de una și de alta, fără a putea duce nimic la bun sfârșit. Acest cusur, cu totul aparent, contrasta cu gura sa dârză pe buzele căreia se citea, tărie, cum și cu caracterul deosebit al fizionomiei sale. Mersul său, cam sacadat, se brodea cu felul lui de a vorbi. Aceste mici ciudățenii contribuiau la renumele așa-zisei lui nebunii. În ciuda eleganței sale, era pentru sine foarte chibzuit și purta câte trei-patru ani de-a rândul aceeași redingotă neagră, periată cu mult zei de vechiul său valet de cameră.

Copiii erau amândoi chipeși, de o frumusețe care nu excludea expresia unui oarecare dispreț aristocratic. Aveau culori trandafirii, o privire proaspătă și acea carnație străvezie – semn al unei curățenii sufletești și al unei vieți disciplinate, atât în ce privește munca cât și distracțiile. Aveau amândoi părul negru, ochii albaștri și nasul puțin strâmb, ca al tatălui lor. De la mama lor poate moșteniseră o demnitate în grai, în privire și ținută, care ținea de ramura Blamont-Chauvry. Glasul lor, cristalin ca un izvor, avea darul de a mișca, precum și o moliciune care farmecă atât de mult, – acea voce pe care femeile vor s-o asculte după ce sunt

vrăjite de flacăra privirii. Purtau mai cu seamă sfiala mândriei lor, o cumpătare feciorelnică, un *noli me tangere*⁶⁶ care mai târziu ar fi putut părea lucru chibzuit, atât de mult această rezervă te îmbia să-i cunoști. Cel mai mare, contele Clément de Nègrepelisse, mergea pe șaisprezece ani. De doi ani de zile părăsise micuța haină englezească pe care o purta încă fratele său, viconte Camille d'Espard. De vreo șase luni, de când nu mai mergea la Colegiul Henric al IV-lea, contele umbla îmbrăcat ca un june care se bucură de primele plăceri ale eleganței. Tatăl nu voise să-l lase să facă zadarnic un an de filosofie, și acum el se străduia să dea cunoștințelor sale mai mult teme, prin studiul matematicilor superioare. În același timp, marchizul căuta să-i deprindă cu limbile orientale, cu dreptul diplomatic european, heraldica și istoria învățată de la marii istorici ai vremii – istoria după hrisoave, după documente autentice și vechi pravile regești. Iar Camille intrase de curând în anul de retorică⁶⁷.

Ziua sorocită de Popinot pentru interogatoriul domnului d'Espard cădea într-o joi, zi când n-aveau școală. Înainte ca tatăl lor să se fi deșteptat, cei doi frați se jucau în grădină. Clément se împotriva fără convingere fratelui său care voia, cu tot dinadinsul, să-l ducă pentru prima oară la tir și să obțină pentru aceasta încuviințarea marchizului, Viconte abuză adesea de slăbiciunea sa și-i plăcea să se bată cu tratele său. Așadar amândoi se sfădeau și se luaseră la trântă, jucându-se ca niște școlari. Tot zburdând prin grădină, ei făcură atâta larmă încât treziră pe tatăl lor care se uita acum de la fereastră, fără a fi văzut însă de cei doi,

⁶⁶ *noli me tangere* – în limba latină: nu mă atinge – cuvinte pe care legenda le atribuie lui Iisus, care le-a adresat Mariei Magdalena; sunt amintite când e vorba de persoane sau obiecte venerabile, care nu suportă nici atingerea.

⁶⁷ *anul de Retică* – penultima clasă de liceu în Franța, așa-numită fiindcă în această clasă se predă arta vorbirii și se deprindeau figurile de stil.

încleștați în toiul luptei. Marchizul se bucura să-i privească încolăciți ca doi șerpi, cu capetele îmbujorate, în plină desfășurare a puterii lor. rețele erau dalbe și trandafirii, ochii scăpărau fulgere, mădularele li se întortocheau ca niște frânghii ce ard; cădeau, se ridicau, se luau din nou la trântă, ca doi atleți într-un circ; toate acestea pricinuiau tatălui o bucurie ce venea oarecum să răsplătească aprigi le neajunsuri ale vieții sale zbuciumate.

Însă în același timp doi inși – unul de la catul al doilea, altul de la cel dintâi – se uitau și ei în grădină și pe dată scorniră vorba că bătrânul nebun se distrează punându-și copiii să se bată unul cu altul, îndată se mai iviră și alți curioși pe la ferestre. Marchizul îi zări; spuse doar o vorbă fiilor săi care, cățărându-se, săriră numaidecât pe geam, în odaie, iar Clément căpătă pe loc învoirea cerută de Camille. Toată casa vuia acum despre noua năzdrăvănie a marchizului.

Când, pe la amiază, Popinot apăru în pragul porții, însoțit de grefier, și întrebă de domnul d'Espard, portăreasa îl duse la etajul al treilea, povestindu-i cum, chiar azi-dimineață, domnul d'Espard își îndemnase copiii să se bată; și cum el hohotea ca o fiară ce este, văzându-l pe cel mic cum îl mușcă până la sânge pe cel mare și cum, fără îndoială, marchizul voia să-i vadă sfâșiindu-se unul pe altul.

— Și întrebați-mă, de cel? adăugă ea. Nici el nu știe!

În timp ce portăreasa îndruga judecătorului aceste acuzații, ajunseseră la cel de-al treilea etaj, în dreptul unei uși acoperite cu afișe ce anunțau apariția viitoarelor fascicule din *Istoria pitorească a Chinei*. Tinda aceea îmbâcsită, rampa jegoasă, ușa pe care imprimeria își lăsase urmele, ferestrele dărăpănate și tavanul pe care ucenicii se jucaseră cu flacăra fumegândă a lămpilor, mângălindu-l cu tot soiul de drăcii; maldărele de hârtie și de gunoaie adunate prin unghere – în sfârșit, nenumărate alte amănunte ce-ți săreau în ochi, totul se potrivea în așa chip cu faptele invocate de marchiză, încât judecătorul, în ciuda imparțialității sale, nu se putu

împiedica să n-o creadă.

— Ați ajuns, domnilor, zise portăreasa. Iată și *manufatura* în care chinezii ăștia halesc atâta, că s-ar putea sătura mahalaua toată!

Grefierul privi râzând pe judecător și Popinot cu greu își putu păstra seriozitatea. Amândoi intrară în prima cameră, unde găsiră un unchiaș care era, chipurile, totodată și portar, magazioner și casier. Moșul era un fel de jupân Jak⁶⁸ al Chinei. Pe pereții odăii, pe niște lavițe, stăteau grămădite fasciculele până atunci apărute. În fund, o despărțitură de lemn zăbreilită, împodobită pe dinăuntru cu niște perdele verzi, servea drept birou. Un ghișeu – pentru dat sau primit banii – arăta că acolo este casieria.

— Domnul d’Espard? întrebă Popinot, către cel îmbrăcat într-o bluză sură.

Magazionerul deschise ușa celei de-a doua încăperi unde magistratul și grefierul zăriră un bătrân venerabil, cu părul nins, îmbrăcat modest, purtând însemnele crucii sfântului Ludovic⁶⁹ și care încetă să mai pună față-n față niște coli colorate. Se opri și privi spre vizitatori. Încăperea era un simplu birou, ticsit cu cărți și cu corecturi; se mai afla acolo o masă de lemn negru, se vedea limpede locul de lucru obișnuit al cuiva, absent în această clipă.

— Dumneavoastră sunteți marchizul d’Espard? întrebă Popinot.

— Nu, domnul meu, răspunse bătrânul, sculându-se. Ce doriți? adăugă el, îndreptându-se spre ei și vădind prin toată ținuta sa purtarea aleasă și bunele deprinderi datorite unei educații aristocratice.

— Am dori să-i vorbim ceva în legătură cu unele afaceri ce-l privesc strict personal, răspunse Popinot.

⁶⁸ *jupân Jacques* – personaj din *Avarul* lui Molière, care e bun la toate, face și pe bucătarul, și pe vizitiul.

⁶⁹ *crucea sfântului Ludovic* – decorație instituită de Ludovic al XIV-lea, în 1693, pentru a recompensa serviciile de ordin militar; era însoțită și de o mare sumă de bani.

— D’Espard, uite, te caută niște domni, zise atunci acest personaj intrând în ultima încăpere unde marchizul, lângă cămin, se îndeletnicea cu citirea ziarelor.

Pardoseala încăperii era acoperită cu un covor răpănos, la ferestre atârnavu niște perdele de stambă cenușie; mobilierul cuprindea doar câteva scaune de mahon, două jilțuri, un scrin cu oblon, un birou „à la Tronchin”⁷⁰, apoi – pe cămin – un orologiu ordinar și două sfeșnice antice. Bătrânul porni înaintea lui Popinot și a, grefierului, le puse în față două jilțuri – ca și când ar fi fost el stăpânul casei – iar domnul d’Espard îl lăsă în voia lui. După salutările de rigoare – în timpul cărora judecătorul iscodi pe pretinsul nebun – marchizul întrebă, firește, care e scopul acestei vizite. Atunci Popinot privi pe bătrân și pe marchiz într-un chip destul de semnificativ.

— Cred că specificul slujbei mele, ca și ancheta pe care o întreprind la dumneavoastră, cere, domnule marchiz, să rămânem singuri – deși este în spiritul legii ca, în împrejurările actuale, interogatoriul să primească un soi de publicitate domestică. Sunt judecător la Tribunalul Primei Instanțe a Departamentului Sena și am primit de la domnul președinte însărcinarea să vă iau un interogatoriu, în legătură cu anumite fapte ce fac obiectul unei cereri de punere sub interdicție solicitată de doamna marchiză d’Espard.

⁷⁰ *un birou à la Tronchin* – un fel de pupitru înalt la care se scrie în picioare; numele îi vine de la Théodore Tronchin (1709—1781), medic celebru care l-a îngrijit și pe Voltaire și care dădea consultații gratuite și chiar ajutoare în bani nevoiașilor.

VI.

INTEROGATORIUL

Bătrânul ieși din odaie.

Când judecătorul și pârâtul rămaseră singuri, grefierul închise ușa și se instalează în chipul cel mai firesc la acel birou, „à la Tronchin”, unde își întinse hârtoagele, pregătindu-se să ticluiască procesul-verbal. Popinot nu încetase să-l privească pe domnul d’Espard; cerceta efectul stârnit de această atât de cumplită declarație, asupra unui om cu mintea întreagă. Marchizul d’Espard, care avea fața îndeobște pală – ca aceea a persoanelor blonde – se făcu dintr-odată roșu de mânie, tresări ușor, se așeză, puse gazeta pe marmura căminului și-și plecă ochii. Îndată însă își reluă atitudinea demnă de gentilom și se uită drept în ochii judecătorului, pentru a-i ghici trăsăturile caracterului.

— Cum se face, domnul meu, că nu am fost încunoștințat de această reclamație?

— Domnule marchiz, persoanele cărora li se cere punerea sub interdicție nu sunt socotite ca fiind în toate mințile; aducerea la cunoștință a reclamației e socotită așadar drept

zadarnică. Datoria Tribunalului este să verifice în primul rând temeinicia faptelor reclamate.

— E perfect adevărat. Ei bine! atunci aveți bunătatea, domnule judecător, să-mi spuneți ce trebuie să fac...

— N-aveți decât să răspundeți la întrebările mele, fără a pierde nimic din vedere. Oricât de delicate ar fi motivele care v-au împins să procedați în așa fel încât să dați prilej plângerii doamnei d'Espard, vă rog să vorbiți fără frică. E de prisos, cred, să vă spun că magistratura își cunoaște datoria și că în asemenea împrejurări știe să păstreze secretul...

— Domnule, întrerupse marchizul, al cărui chip vădea o sinceră durere, dacă explicațiile ce le voi da ar arunca un blam asupra purtării doamnei d'Espard, ce anume s-ar putea întâmpla?

— Tribunalul, în motivarea sentinței, ar putea formula o critică.

— Această critică este facultativă? Dacă, înainte de a vă răspunde, m-aș înțelege cu dumneavoastră ca să nu fie consemnat absolut nimic jignitor în legătură cu doamna d'Espard, în cazul când raportul mi-ar fi mie favorabil, oare Tribunalul ar ține seama de această rugămintă?

Judecătorul se uită la marchiz și cei doi bărbați schimbă între ei gânduri deopotrivă de nobile.

— Te rog, Noel, zise Popinot grefierului său, fii bun și treci o clipă în cealaltă odaie. De va fi nevoie, te voi chema.

— Dacă, așa cum în clipa de față, sunt dispus a crede, se vor isca în acest proces unele neînțelegeri, vă făgăduiesc, domnul meu, că la cererea dumneavoastră, Tribunalul o să procedeze cu toată politețea, adăugă Popinot după plecarea grefierului. Există în primul rând un fapt, și anume cel mai grav, invocat de doamna d'Espard, fapt pe care aș vrea să vă rog să mi-l lămuriți, zise judecătorul după o pauză. E vorba despre felul cum risipiți averea dumneavoastră în beneficiul văduvei unui antreprenor de bărci, o anume doamnă Jeanrenaud; sau, mai bine-zis, în folosul fiului ei, colonelul, pe care l-ați pus într-o slujbă pentru care v-ați fi irosit

creditul de care vă bucurați pe lângă rege, – și, în fine, pe care l-ați protejat până-ntr-atâta încât i-ați mijlocit o bună căsătorie. Reclamația lasă să se întrevadă că această amicitie depășește orice simțământ, chiar cel osândit de morală...

Deodată o roșeață împurpură obrazul și fruntea marchizului; îl podidiră lacrimile și genele i se umeziră; apoi o legitimă mândrie sugrumă această emoție care la un bărbat e socotită drept slăbiciune.

— Într-adevăr, domnul meu, răspunse marchizul cu glasul schimbat, mă puneți într-o mare încurcătură. Faptul care mă îndemna să mă port astfel trebuia să piară odată cu mine... Ca să vă pot vorbi deschis, va fi nevoie să descopăr niște tainice răni, să vă încredințez onoarea întregii mele familii și – lucru gingaș, pe care-l veți avea în vedere – să vă vorbesc despre mine însumi. Nădăjduiesc, domnul meu, că totul va rămâne între noi. Veți ști să găsiți în procedura judecătorească o formulă care să îngăduie redactarea sentinței dumneavoastră, fără ca să menționați nimic din destăinuirile ce vi le voi face.

— Din acest punct de vedere să n-aveți, domnule marchiz, absolut nicio grijă.

— Domnule, câțva timp după căsătoria noastră, soția mea făcuse niște cheltuieli atât de nesăbuite, încât am fost silit să recurg la un împrumut. Știți care era situația aristocrației în timpul Revoluției, Nu-mi puteam îngădui s-angajez un intendent și niciun om care să se îngrijească de interesele mele. Astăzi, aproape toată nobilimea este nevoită să se chivernisească singură. Cele mai multe dintre titlurile mele de proprietate fuseseră aduse la Paris din Languedoc, din Provența sau Comitat⁷¹ de către tatăl meu care însă, se temea, pe bună dreptate, de cercetările la care ar fi putut fi supuși deținătorii acestor titluri de familie și a ceea ce se

⁷¹ *Comitat* – regiune din sudul Franței, în departamentul Vaucluse; împreună cu orașul Avignon, a aparținut papilor între 1274—1791 (*Comitat Venaissin*).

numea pe atunci „patalamalele privilegiaților”. Ne tragem obârșia din neamul Nègrepelisse – d’Espard fiind un titlu dobândit sub domnia lui Henric al IV-lea, printr-o căsătorie care ne-a adus averea și titlurile casei d’Espard, sub condiția însă de a pune drept în inima blazonului nostru pajura familiei d’Espard (veche stirpe din Béarn, înrudită prin căsătorie cu casa d’Albert): *pe un câmp de aur hașurat cu trei rânduri de smalt negru, scartelate în săltuitor azuriu, două labe argintii de zgrițor cu gheare porfirii, cu vestita emblemă*: DES PARTEM LEONIS⁷². Pe vremea acestei încuscrii, familia noastră pierdu micul orășel Nègrepelisse⁷³, era vestit pentru războaiele confesionale, în aceeași măsură ca strămoșul meu, care purta aceiași nume. Căpitanul de Nègrepelisse s-a văzut ruinat atunci când i-a ars tot avutul, căci protestanții nu cruțară pe niciunul dintre prietenii lui Montluc⁷⁴. Coroana nedreptățise pe domnul de Nègrepelisse, căruia nu i-a acordat nici baston de mareșal, nici guvernământ, nici indemnizații. Regele Carol al IX-lea, care ținea la el, se prăpădi fără a-l mai fi putut răsplăti. Prin mijlocirea lui Henric al IV-lea, căpitanul făcu o excelentă căsătorie cu domnișoara d’Espard, dobândind moșiile care aparțineau acesteia; însă toate bunurile casei Nègrepelisse trecuseră între timp în mâinile creditorilor. Ca șt mine, străbunul meu, marchizul d’Espard, ajunsese foarte de tânăr să-și conducă propria avere, după moartea tatălui său; acestuia, după ce risipise zestrea nevestei, nu-i mai rămăseseră decât fostele moșii ale casei d’Espard, însă nici pe acestea nu le putuse dobândi în întregime căci, parte, erau imobile dotale ale marchizei. Tânărul marchiz d’Espard se găsi cu atât mai strâmtorat, cu cât avea la Curte anumite obligațiuni. Era cât

⁷² *Des partem leonis* – în limba latină: să dai partea leului.

⁷³ *Nègrepelisse* – orășel în Tarn-et-Garonne, care a servit ca fortăreață calviniștilor (hughenoților); a fost ars în întregime în 1622 de către armatele lui Ludovic al XIII-lea.

⁷⁴ *Montluc* – Blaise de Montluc (1501—1577), mareșal al Franței, s-a purtat crunt cu calviniștii.

se poate de bine văzut de către Ludovic al XIV-lea; favoarea regală fu pentru dânșii începutul norocului său. Ei bine, domnul meu, acum fu întinat blazonul nostru de o pată neștiută până azi, o hădă pată de noroi și de sânge pe care tocmai încerc s-o spăl. Am dat peste această taină în actele de proprietate ale moșiei de Nègrepelisse, răscolind un teanc de scrisori.

În acest moment solemn, marchizul vorbea fără să se mai bâlbâie, nu mai îngâna obișnuita-i bolboroseală; de altfel, oricine și-a putut da seama că oamenii care de obicei au aceste două ticuri se dezbară de ele în clipa când vreo patimă vine să le însuflețească rostirea.

— A urmat revocarea edictului din Nantes⁷⁵, reluă marchizul. Dumneavoastră nu știți poate că, pentru mulți favoriți ai regimului, această revocare a fost prilej de îmbogățire. Ludovic al XIV-lea împărți camarilei sale moșiile confiscate de la protestanții care nu putuseră rostui vânzarea bunurilor lor. Mulți dintre acești favoriți porniră – cum ziceau ei – la vânatoare de protestanți. Mi-am făcut atunci convingerea că averea celor două familii ducale fusese alcătuită din moșiile luate cu japca de la niște bieți negustori. De prisos să vă mai spun dumneavoastră, care sunteți de meserie judecător, toate tertipurile folosite pentru a întinde capcane băjenarilor ce aveau de cărat averi considerabile; e de ajuns să vă spun că moșia Nègrepelisse, pe care se găseau douăzeci și două de sate (bașca veniturile ce le avea de la oraș și moșia Gravenges, care fusese pe vremuri a noastră), aparținea acum unei familii protestante. Grație unei donații făcute de Ludovic al XIV-lea, bunicul meu redobândi pământurile. Această danie se întemeia pe niște hrisoave

⁷⁵ *revocarea edictului din Nantes* – edictul din Nantes, dat de Henric al IV-lea în 1598, autoriza cultul calvinist și asigura drepturi protestanților; acest edict a fost revocat de Ludovic XIV-lea în 1685, dar drepturile protestanților au început a fi încălcate încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea; în urma revocării, un mare număr dintre cel mai buni meseriași și negustori francezi au părăsit Franța.

întinate de o cumplită nelegiuire. Nutrind iluzia că se va putea înapoia în Franța, proprietarul acestor două moșii simulase o vânzare și o plecare în Svițeria⁷⁶, unde își trimisese mai întâi familia. Voia firește să încerce să se bucure de toate păsuirile acordate, spre a-și putea astfel aranja treburile lui negustorești. El fu însă arestat, în temeiul unui ordin al guvernatorului; omul de paie mărturisi adevărul; bietul negustor fu spânzurat, iar părintele meu dobândi astfel cele două moșii. Aș fi vrut să încerc să nu iau în seamă partea pe care străbunicul a avut-o în afacerea asta; însă guvernatorul era chiar unchiul lui după mamă și am mai citit, din păcate, și o scrisoare în care îi cerea să se adreseze lui Deodatus – porecla cu care curtenii se înțeleseseră să desemneze pe suveran. Această scrisoare avea față de victimă un ton zeflemitor, care pe mine m-a înspăimântat. În sfârșit, domnul meu, sumele trimise de familia surghiunită, spre a cumpăra viața acestui nefericit, fură păstrate de guvernator, care nu șovăi să facă seama neguțătorului.

Marchizul d’Espard se opri, ca și cum aceste amintiri îl copleșeau.

— Nenorocitul se numea Jeanrenaud, reluă el, nume care trebuie să vă facă să înțelegeți purtarea mea de azi. N-am încercat să mă gândesc cu nespusă durere la tainica rușine ce apasă asupra neamului meu. Averea aceasta i-a dat bunicului puțința să ia de soție o mlădiță a casei Navarreins-Lansac, moștenitoare a bunurilor ramurii noi, pe atunci mult mai bogată decât spița mai veche a Navarreins-ilor. Astfel încât taică-meu se pomeni ajuns printre cei mai mari proprietari din Regat. Se putu astfel căsători cu mama mea, care se trăgea din stirpea mai mică a familiei Grandlieu. Deși dobândite mișelește – numai foloase după urma acestor bunuri! Hotărât să îndrept degrabă nelegiuirea, am scris în Elveția și nu am avut pace până ce nu am dat de urma

⁷⁶ *Elveția.*

moștenitorilor protestantului. În cele din urmă am aflat că familia Jeanrenaud, ajunsă fa sapă de lemn, părăsise Fribourgul și se stabilise iar în Franța. În sfârșit, am descoperit în făptura lui Jeanrenaud – simplu locotenent de cavalerie sub Bonaparte – pe moștenitorul acestei năpăstuite familii. Pentru mine, drepturile urmașilor lui Jeanrenaud erau neîndoielnice. Pentru ca prescripția să poată opera, nu trebuie oare ca cei ce dețin averea să poată fi reclamați? Cărei puteri s-ar putea plânge acești băjenari? Tribunalul lor era acolo sus, sau, mai degrabă, domnul meu, tribunalul era aci, zise marchizul, punându-și mâna pe inimă. N-am vrut ca fiii mei să poată gândi despre mine ceea ce am gândit eu despre tatăl și despre strămoșii mei; am năzuit să le las o moștenire și un blazon neîntinat; n-am vrut ca noblețea să fie dezmințită în persoana mea. În sfârșit, politicește vorbind, – emigranții care se ridică împotriva exproprierilor, trebuie ei oare să păstreze mai departe rodul unei confiscări samavolnice? Am întâlnit la domnul Jeanrenaud și la mama lui o cinste neînduplecată. Să-i fi ascultat, ai fi zis că ei m-ar fi spoliat. În ciuda stăruințelor mele, n-au vrut să primească decât contravaloarea pământului, socotită la data când familia mea îl primise de la rege, Ne-am învoit la prețul de unsprezece sute de mii de franci, pe care urma să-i plătesc cum o să pot și fără nicio dobândă. Pentru a ajunge să sting această datorie, a trebuit să mă lipsesc vreme îndelungată de veniturile mele. Aici, domnul meu, am început să-mi pierd cele câteva iluzii pe care mi le făurisem în legătură cu caracterul doamnei d'Espard. Când i-am propus să părăsim Parisul și să mergem la țară, unde cu jumătate din veniturile ei am fi putut trăi în chip cuviincios, ajungând astfel mai repede să restituim sumele de care îi vorbeam (fără însă a-i spune toată gravitatea faptelor) – ea mă făcu nebun. Atunci am descoperit adevărata fire a soției mele. Ar fi încuviințat, cred, fără nicio mustrare de conștiință, purtarea bunicului

meu și și-ar fi bătut joc de hughenoți⁷⁷. Însăimântat de răceala ei, de puțina dragoste față de copiii ei, pe care mi-i lăsa fără vreo părere de rău, m-am hotărât – după plata datoriilor noastre comune – să nu mă ating de averea sa, Spunea, de altfel, că nu-i treaba ei să plătească boacănenele altora. Nemaiavând destui bani pentru a trăi astfel și a plăti educația copiilor, m-am hotărât să-i iau și să-i cresc eu însumi, pentru a face dintr-înșii niște oameni nobili și inimoși. Investindu-mi veniturile în rente de stat, m-am putut achita mai degrabă decât aș fi crezut, căci am beneficiat de urcarea acțiunilor. Păstrând pentru copii și pentru mine patru mii de livre, n-aș fi putut plăti decât douăzeci de mii de scuzi anual, ceea ce ar fi însemnat un răstimp de vreo optsprezece ani spre a mă putea achita. Însă, în felul acesta, nu de mult am achitat cele unsprezece sute de mii de franci. Și astfel am bucuria de a fi stins toată datoria, fără a îi pricinuit nici cea mai mică pagubă urmașilor mei, Iată, domnul meu, care era rostul plăților făcute doamnei Jeanrenaud și fiului ei.

— Carevasăzică, spuse judecătorul, stăpânindu-și emoția pe care i-o stârnise povestirea, doamna d'Espard cunoștea motivele plecării dumneavoastră?

— Firește, domnule,

Popinot avu o tresărire destul de expresivă, se sculă deodată și deschise ușa cabinetului.

— Nôel, poți pleca, zise el grefierului. Domnule, reluă judecătorul, deși ceea ce mi-ați spus este de ajuns spre a mă lămuri, aș dori să-mi mai răspundeți în legătură cu alte fapte de care sunteți învinuit. Astfel, se zice că ați fi întreprins o afacere comercială în afara deprinderilor unui om de rangul dumneavoastră.

— Nu putem vorbi aci despre aceasta, zise marchizul, făcând semn judecătorului să iasă. Novion, reluă el

⁷⁷ Hughenot – protestant, de religie protestantă: cuvântul este o alterație franceză a cuvântului german Eidgenossen – confederați.

adresându-se bătrânului, eu cobor la mine, copiii trebuie să se întoarcă; dacă vrei, vino să iei masa cu noi.

— Vasăzică nu acesta este apartamentul dumneavoastră? întrebă Popinot pe marchiz, în timp ce coborau.

— Nu, domnul meu. Am închiriat aceste odăi doar ca să instalez aci birourile întreprinderii. Uitați-vă, reluă el, arătând spre un afiș: Istoria aceasta e publicată sub egida unuia dintre cei mai onorabili librari din Paris, iar nicidecum sub numele meu.

Marchizul îl pofti pe judecător să intre în apartamentul de la parter și îi spuse:

— Iată căminul meu!

Popinot fu cât se poate de mișcat să găsească o atmosferă de poezie firească, nu căutată, care emana din această încăpere. Vremea era minunată, geamurile deschise și aerul din grădină răspândea în salon miresme vegetale; razele soarelui înveseleau și însuflețeau parcă lemnăria pereților care bătea în castaniu. În fața acestei priveliști, Popinot socoti că un smintit n-ar fi fost în stare să creeze acea suavă atmosferă de armonie care îl cuprinse și pe el în acele clipe. „Un asemenea apartament mi-ar trebui și mie!” gândea el.

— O să vă mutați în curând de aci? întrebă el cu glas tare.

— Nădăjduiesc, răspunse marchizul; însă nu înainte ca băiatul cei mic să-și termine studiile și caracterul amândurora să se fi format în întregime, ca să-i pot duce în lume și lângă mama lor. De altfel, aș vrea să completez educația serioasă pe care au primit-o, ducându-i prin capitalele Europei ca să vadă și ei oamenii, lucrurile, și să se obișnuiască astfel să vorbească bine limbile pe care le-au învățat. Domnul meu, zise marchizul, poftindu-l pe judecător să ia loc în salon, nu puteam vorbi cu dumneavoastră despre publicația în legătură cu China, de față fiind un vechi prieten al familiei, contele de Novion, care s-a reîntors din surghiun sărac lipit și cu care am făcut această afacere – mai degrabă pentru el decât pentru mine. Fără a-i mărturisi de ce duc o astfel de viață, i-am spus că eram și eu, ca și el, un scăpătat,

dar că mai aveam destule parale pentru a întreprinde o afacere din care și el ar putea trage anumite foloase. Fostul meu învățător, părintele Cofozier, care a fost numit la stăruința mea, de Carol al X-lea, bibliotecar al bibliotecii Arsenalului, restituită pe vremea când regele era principe moștenitor, avea serioase cunoștințe în ce privește China, moravurile și datinile poporului chinez; el mă făcuse legatarul științei sale la o etate când e greu să nu ai patima celor învățate. La douăzeci și cinci de ani cunoșteam limba chineză și mărturisesc că totdeauna am avut o neprecupețită și deosebită admirație pentru acest popor care a izbutit să-și cucerească cuceritorii, ale cărui hronice urcă, fără îndoială, până la o epocă cu mult mai veche decât timpurile mitologice sau biblice; care, prin statornicia instituțiilor, și-a păstrat teritoriul neștirbit; ale cărui monumente sunt uriașe; a cărui administrație este desăvârșită; la care revoluțiile nu sunt cu putință⁷⁸, care folosește frumusețea ideală ca pe un sterp principiu de artă și care a mers cu luxul și cu industria la un grad atât de înalt, încât nu-l putem ajunge în niciun fel, în timp ce el ne egalează acolo unde noi ne credeam a fi mai tari. Însă, domnul meu, dacă nu se întâmplă uneori să glumesc asemănând unele împrejurări din China cu cele din Europa, nu sunt câtuși de puțin chinez, ci rămân un aristocrat francez. Dacă ați avea vreo îndoială cu privire la rentabilitatea acestei întreprinderi, – vă pot dovedi că avem un număr de două mii cinci sute de abonați pentru acest monument literar, iconografic, statistic și religios, a cărui însemnătate a fost unanim prețuită; avem abonați în toate țările Europei; numai o mie două sute sunt din Franța. Lucrarea va costa circa trei sute de franci și contele de Novion va culege un venit de șase-șapte mii de livre, – căci bunăstarea sa materială a fost tainicul motiv al acestei

⁷⁸ *la care revoluțiile nu sunt cu putință* – nu trebuie uitat că vorbește un aristocrat francez, curând după revoluția din 1789—1794, care răsturnase regimul feudal.

întreprinderi. În ceea ce mă privește, n-am dorit nimic decât să le pot da copiilor mei câteva mărunte plăceri. Cu cei o sută de mii de franci pe care, vrând-nevrând, i-am câștigat, plătesc lecțiile de scrimă, de călărie, veșmintele lor, spectacolele, profesorii de desen, pânzele pe care le vor mângăli, cărțile pe care doresc să le cumpere, – în sfârșit, banii sunt destinați tuturor acelor mici gusturi pe care un părinte găsește atâta plăcere să le satisfacă. De n-aș îi putut să plătesc nici măcar aceste bucurii bieților mei copii, atât de vrednici și vajnici în muncă, atunci jertfa pe care o fac în numele nostru mi-ar fi fost îndoit de grea. Căci într-adevăr, domnul meu, în ultimii doisprezece ani – de când m-am retras din lume, spre a mă consacra creșterii lor – am dat cu totul uitării viața de Curte. Mi-am sacrificat cariera politică, s-a dus și faima strămoșească și noua strălucire pe care aș fi putut-o lăsa drept moștenire copiilor mei; însă bunul renume al casei noastre n-a fost cu nimic adumbrat; fiii mei vor fi niște adevărați bărbați. Dacă eu n-am avut rangul de *pair*, ei îl vor dobândi cu toată demnitatea, consacrându-se treburilor țării, aducându-i servicii care nu se uită. Spălând această pată a trecutului casei noastre, le-am făurit totodată un viitor strălucit. Oare nu se numește aceasta să-ți fi îndeplinit o menire frumoasă, deși secretă și lipsită de glorie? Spuneți-mi dacă mai aveți și alte lămuriri de cerut?

În clipa aceea răsună în curte un ropot de cai.

— Iată-i că vin, zise marchizul, îndată cei doi tineri, a căror ținută era totodată simplă și elegantă, intrară în salon, înmănușați, împintenați, spintecând vesel aerul cu cravașa. Fețele lor îmbujorate aduceau o boare proaspătă și curată; străluceau de sănătate. Amândoi veniră să strângă mâna tatălui lor; ca între prieteni, schimbară cu dânsul o privire plină de afecțiune tăcută și salutară cu răceală pe judecător. Popinot socoti de prisos să-l mai întrebe pe marchiz despre relațiile cu copiii săi.

— V-ați distrat bine? îi întrebă marchizul.

— Da, tată, pentru prima oară am doborât șase păpuși,

din douăsprezece cartușe, zise Camille,

— Unde v-ați plimbat?

— La Șosea, unde am văzut-o și pe mama.

— A oprit?

— Galopam atât de iute, încât sigur că nu ne-a văzut, răspunse tânărul conte.

— Dar atunci, de ce n-ați oprit voi s-o salutați?

— Am observat că o stânjenim atunci când mergem la dânsa, în public, zise Clément în șoaptă, Suntem nițeluș cam mari,

Judecătorul avea urechea destul de ageră ca să audă aceste cuvinte, care adumbriră o clipă fruntea marchizului. Popinot se bucură să vadă pe tatăl și pe cei doi copii. Privirea lui înduioșată stăruia asupra figurii domnului d'Espard, ale cărui trăsături, a cărui ținută și purtare întruchipau cinstea sub forma ei cea mai înaltă, etica și noblețea cavalierească în toată frumusețea ei.

— Ve-vedeți domnule, îi zise marchizul, bâlbâindu-se iar, vedeți că justiția... că justiția poate intra aici... aici – oricând; da, oricând; da, oricând; și dacă există nebuni... dacă există nebuni, aceștia nu pot fi alții decât copiii care sunt un pic nebuni după tatăl lor – ca și tata care e tare nebun după copiii săi: dar asta-i o nebunie ce nu dăunează nimănui.

În clipa aceasta se auzi în anticameră vocea doamnei Jeanrenaud și femeia dădu buzna în salon, în ciuda opreliștii valetului.

— Eu nu umblu pe mări multe cărări! strigă doamna Jeanrenaud. Da, domnule marchiz, zise ea, salutând în stânga și în dreapta, trebuie să vă vorbesc chiar acum. Ia te uită! Am picat chiar prea târziu: judecătorul de instrucție mi-a luat-o înainte!

— Judecătorul de instrucție!? îngăimară copiii.

— Acum știu de ce nu erați acasă când v-am căutat, de vreme ce sunteți aci. Dă-o încolo! Justiția e mereu la fața locului când e vorba să facă rele. Domnule marchiz, am venit să vă spun că m-am înțeles cu fiul meu să vă dăm înapoi

totul, de vreme ce e în joc onoarea dumneavoastră! Decât să vă cășunăm cel mai mic neajuns, fiul meu și cu mine suntem hotărâți să vă dăm înapoi totul. Ce naiba, trebuie să fie cineva ca noaptea de prost, ca să vrea să vă pună sub interdicție...

— Tata pus sub interdicție? strigară copiii, lipindu-se de marchiz! Dar ce oare s-a-ntâmplat?

— Sst, doamnă! zise Popinot.

— Lăsați-ne singuri, copii, zise marchizul.

Cei doi tineri plecară în grădină.

— Doamnă, zise judecătorul, sumele pe care domnul marchiz vi le-a dat vă sunt pe drept datorate, deși ele v-au fost vărsate în virtutea unui principiu de probitate foarte largă. Dacă acei oameni care posedă bunuri confiscate într-un fel sau altul, chiar prin unele viclene tertipuri, ar fi siliți după o sută cincizeci de ani să le restituie, atunci în Franța s-ar mai găsi foarte puțini proprietari legitimi. Averea lui Jacques Coeur⁷⁹ a îmbogățit douăzeci de familii nobile; confiscările abuzive făcute de englezi, în profitul partizanilor lor, pe vremea când ei stăpâneau o parte din Franța, au constituit averea multor familii princiare. Legislația noastră îngăduie domnului marchiz d'Espard să dispună de veniturile sale într-un chip absolut, fără ca dânsul să poată fi învinuit c-ar face vreo risipă. Punerea unui om sub interdicție e determinată de totală lipsă de discernământ în actele sale; aci, însă, plățile care vi se fac sunt dictate de cele mai sfinte și mai onorabile considerente. Astfel încât puteți păstra totul fără nicio remușcare și puteți lăsa lumea să interpreteze greșit această frumoasă acțiune. La Paris, virtuții celei mai curate i se răspunde cu mârșave calomnii. E păcat că felul cum se comportă astăzi societatea noastră face purtarea marchizului sublimă. Pentru onoarea țării noastre,

⁷⁹ *Jacques Coeur* – negustor bogat din Bourges (1395—1456), devenit vistiernic al lui Carol al VII-lea, care a sfârșit prin a-l surghiuni.

aș dori ca asemenea fapte să fie socotite ca firești; moravurile sunt însă de așa natură, încât, privind în jur, mă văd silit să socotesc pe domnul d'Espard ca pe un om căruia mai degrabă ar trebui să i se dea o cunună, decât să fie amenințat cu punerea sub interdicție. În lunga mea carieră de vechi judecător, n-am văzut și nici n-am pomenit ceva care să mă fi emoționat mai mult decât ceea ce mi-a fost dat să văd și să aud adineauri. Dar nu-i nimic extraordinar să găsești virtutea sub cea mai frumoasă formă, atunci când e întruchipată de oamenii care fac parte din clasa cea mai înaltă. După ce v-am vorbit în felul acesta, nădăjduiesc, domnule marchiz, că nu vă îndoiiți de discreția mea și că nu veți fi cătuși de puțin îngrijorat cu privire la judecată – dacă ar fi să se ajungă la o judecată.

— Ei, bravo! Așa da, spuse doamna Jeanrenaud. Asta zic și eu judecător! Uite, dragă domnule, te-aș pupa, daică n-aș fi așa pocită – parcă vorbești din carte!

Marchizul întinse mâna lui Popinot și Popinot o strânse încetișor, aruncând acestui mare om al vieții private o privire plină de adânci înțelesuri, la care marchizul răspunse printr-un surâs plin de gingășie. Aceste două caractere atât de pline și de bogate – unul burghez și dumnezeiesc, celălalt aristocrat și sublim – se înțeleseseră pe tăcute, fără să se înfrunte, fără să se li iscat vreo patimă – ca două izvoare curate de lumină ce s-ar fi întâlnit dintr-odată. Părintele unei mahalale întregi era mândru să strângă mâna acestui bărbat de două ori nobil, iar marchizul simțea, în fundul sufletului, ceva care îi spunea că mâna acestui judecător este una dintre acelea din care neconținut pornește un șirag nesfârșit de binefaceri.

— Domnule marchiz, adăugă Popinot luându-și rămas bun, sunt bucuros să vă spun că, încă de la primele cuvinte ale acestui interogatoriu, am socotit că grefierul n-avea niciun rost.

Apoi se apropie de marchiz, îl duse în dreptul unei ferestre și îi vorbi:

— E timpul să vă reîntoarceți la dumneavoastră acasă; cred că, în treaba aceasta, marchiza d’Espard a suferit anumite înrâuriri împotriva căroră, de azi înainte, trebuie să luptați.

Popinot plecă; se întoarse de mai multe ori în curte și pe stradă, înduioșat de amintirea celor petrecute. Fuseseră clipe dintre acelea care se întipăresc în minte, spre a înflori din nou în anumite ceasuri, atunci când sufletul are nevoie de mângâiere.

„Apartamentul acela mi-ar conveni de minune!” își spuse el sosind acasă.

A doua zi, pe la zece dimineața, Popinot, care în ajun redactase raportul, o apucă spre Tribunal cu gândul de a face cât de repede dreptate. În clipa în care intra la garderobă ca să-și îmbrace roba și să-și pună baveta, aprodul din sală îl vesti că președintele îl roagă să treacă pe la cabinet, unde e așteptat. Popinot se duse de îndată.

— Bună ziua, dragă Popinot, îi zise magistratul, ducându-l în dreptul terestrei.

— E vorba de ceva serios, domnule președinte?

— Un fleac, zise președintele. Ministrul de Justiție, cu care am avut ieri onoarea de a cina, m-a luat la o parte, într-un colț. Aflase că ați fost să luați ceai la doamna d’Espard, în legătură cu afacerea pe care aveți sarcina s-o rezolvați. Mi-a dat a înțelege că nu se mai cade să luați parte la judecarea acestui proces...

— Ah! Domnule președinte, vă pot afirma că, tocmai în clipa în care se servea ceaiul, am părăsit casa doamnei d’Espard; de altfel, conștiința mea...

— Bine, bine, zise președintele, tot Tribunalul, Curtea și Palatul vă cunosc. Nu vă voi repeta ce i-am spus excelenței sale despre dumneavoastră; însă știți vorba: soția lui Cezar nu trebuie să fie bănuită! De aceea nici nu facem din acest nimic o chestie disciplinară, ci doar o chestie de conveniență. Între noi fie spus, e vorba mai mult de Tribunal decât de

dumneavoastră.

— Dar, domnule președinte, dacă ați cunoaște speța... spuse judecătorul, vrând să scoată raportul din buzunar.

— Sunt convins că ați fost călăuzit în această afacere de cea mai strictă obiectivitate. De altfel, eu însumi, pe când eram un simplu judecător de pace în provincie, am băut deseori mai mult decât o ceașcă de ceai cu împricinații; însă e de ajuns ca ministrul să știe despre aceasta, ca lumea să poată flecări despre dumneavoastră, pentru ca Tribunalul să evite orice discuții cu privire la acest subiect. Chiar când are dreptate, un corp constituit nu poate intra în conflict cu opinia publică, deoarece armele nu sunt egale.

Gazetarii pot spune și presupune orice, dar nouă, demnitatea nu ne îngăduie nici măcar să răspundem. De altfel, în urma întrevederii avute cu președintele dumneavoastră în legătură cu acest dosar, domnul Camusot a fost însărcinat să se ocupe el de această chestiune – având în vedere recuzarea pe care singur o veți cere. E o treabă aranjată în familie, căci vă solicit această recuzare ca pe un serviciu personal; în schimb, veți avea „Crucea Legiunii de Onoare” care vă este datorată de atâta vreme. Eu vă asigur că o veți avea.

Văzându-l pe domnul Camusot, un judecător de curând transferat de la un tribunal provincial la Tribunalul din Paris, și care înaintă ca să-l salute – Popinot nu-și putu stăpâni un surâs ironic. Tânărul acesta blond și pal, plin de ambiții ascunse, părea gata să spânzure sau să scoată de la spânzurătoare, după bunul plac al domnilor stăpâni, pe cei nevinovați tot atât de bine ca și pe cei vinovați, gata să urmeze mai degrabă pilda lui Laubardemont, decât pe a lui Molé⁸⁰. Popinot se retrase salutând pe președinte și pe

⁸⁰ *Laubardemont... Molé* – magistrați francezi de calitate diferită din prima jumătate a secolului al XVII-lea; primul a fost agentul secret al lui Richelieu și în această funcțiune a comis multe abuzuri; al doilea, a avut reputația de om integru și curajos.

judcător și socoti că învinovățirea mincinoasă ce i se aducea
nu merită măcar o dezmințire.

Paris, februarie 1836

Sfârșit.

Addenda

Următoarele personaje se regăsesc în alte romane sau nuvele ale lui Balzac (în paranteză, numele traducerii în limba română – acolo unde există):

Bianchon, Horace

Le Père Goriot, 1835 (Moș Goriot)

La Messe de l'athée, 1836 (Liturghia unui ateu)

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)

Un Grand homme de province a Paris, 1839 (Iluzii pierdute, partea a II-a)

Un Ménage de garçon, 1842

Les Secrets de la princesse de Cadignan, 1839

Les Employés, 1838 (Slujbașii)

Pierrette, 1840

Étude de femme, 1831

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

Honorine, 1843

L'envers de l'histoire contemporaine, 1845

La Peau de chagrin, 1830 (Pielea de sagri)

Une double famille, 1830 (A doua familie)

Un prince de la bohème, 1840

Mémoires de deux jeunes mariées, 1842 (Memoriile a două tinere căsătorite)

La Muse du département, 1843 (Muza departamentului)

La Fausse maîtresse, 1842

Les Petits Bourgeois, 1854

La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Le Curé de village, 1841

În plus, domnul Bianchon este amintit în următoarele:

Autre étude de femme, 1839-1842

La Grande Bretèche, 1832

Bordin

Une Tenebreuse Affaire

L'envers de l'histoire contemporaine, 1845

Jealousies of a Country Town

Camusot de Marville

Le Cousin Pons, 1847 (Vărul Pons)

Jealousies of a Country Town

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

Desroches, (fiul)

Un Ménage de garçon, 1842

Le Colonel Chabert, 1835 (Colonelul Chabert)

Un début dans la vie, 1844 (Un debut în viață)

La Femme de trente ans, 1834 (Femeia de 30 de ani)

Les Employés, 1838 (Slujbașii)

Un Grand homme de province a Paris, 1839 (Iluzii pierdute, partea a II-a)

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

La Maison Nucingen, 1838 (Banca Nucingen)

Un homme d'affaires

Les Petits Bourgeois, 1854

Espard, Charles-Maurice-Marie-Andoche, Conte de
Negrepelisse, Marchiz de

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

Espard, cavalier de

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

Les Secrets de la princesse de Cadignan, 1839

Espard, Jeanne-Clementine-Athenais de Blamont-Chauvry, Marchiză de

Un Grand homme de province a Paris, 1839 (Iluzii pierdute, partea a II-a)

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

Mémoires de deux jeunes mariées, 1842 (Memoriile a două tinere căsătorite)

Autre étude de femme, 1839-1842

Une Tenebreuse Affaire

Les Secrets de la princesse de Cadignan, 1839

Une fille d'Ève

Béatrix, 1839 (Béatrix)

Godeschal, Francois-Claude-Marie

Le Colonel Chabert, 1835 (Colonelul Chabert)

Un Ménage de garçon, 1842

Un début dans la vie, 1844 (Un debut în viață)

Les Petits Bourgeois, 1854

Le Cousin Pons, 1847 (Vărul Pons)

Grozier, Abbe

Un Grand homme de province a Paris, 1839 (Iluzii pierdute, partea a II-a)

Jeanrenaud

Albert Savarus, 1842

Mongenod, Frederic

L'envers de l'histoire contemporaine, 1845

Negrepelisse, de

Un Grand homme de province a Paris, 1839 (Iluzii pierdute, partea a II-a)

Nucingen, Baroana Delphine de

Le Père Goriot, 1835 (Moș Goriot)

Histoire des Treize

Eugénie Grandet, 1833 (Eugénie Grandet)

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)

Melmoth réconcilié, 1835 (Melmoth împăcat)

Un Grand homme de province a Paris, 1839 (Iluzii pierdute, partea a II-a)

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

Modeste Mignon, 1844

La Maison Nucingen, 1838 (Banca Nucingen)

Autre étude de femme, 1839-1842

Une fille d'Ève

Le Depute d'Arcis, 1839

Popinot, Jean-Jules

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)

Honorine, 1843

L'envers de l'histoire contemporaine, 1845

Les Petits Bourgeois, 1854

Rabourdin, doamna

Les Employés, 1838 (Slujbașii)